

ISSUE №31

Part №4

International periodic scientific journal

— *ONLINE*

www.moderntechno.de

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 84.86)

MODERN ENGINEERING AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Issue №31
Part 4
February 2024

Published by:
Sergeieva&Co
Karlsruhe, Germany

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*

Scientific Secretary: Kuprienko Sergey, *PhD in technical sciences*

Editorial board: More than 350 doctors of science. Full list on page:

<https://www.moderntechno.de/index.php/swj/about/editorialTeam>

Expert Board of the journal: Full list on page:

<https://www.moderntechno.de/index.php/swj/expertteam>

The International Scientific Periodical Journal "**Modern engineering and innovative technologies**" has been published since 2017 and has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars.

Periodicity of publication: Quarterly

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English.

The journal is registered in IndexCopernicus, GoogleScholar.

UDC 08
LBC 94

Published by:

Sergeieva&Co

Lußstr. 13

76227 Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@moderntechno.de

site: www.moderntechno.de

УДК 373.3/.5.011.3-051:005.336.5]:355.01

**STUDY OF THE MOTIVATION OF THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF
TEACHERS IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE****ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ В
УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ****Oleksenko S.V./Олексенко С. В.**

ORCID: 0000-0001-7527-1778

*Institute of in-Service Training, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Kyiv, Tyshyn, 22-a,**Інститут післядипломної освіти Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка, Київ, Тичини, 22-а, 02152***Khomenko O.A./Хоменко О.А.***Institute of in-Service Training, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Kyiv, Tyshyn, 22-a,**Інститут післядипломної освіти Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка, Київ, Тичини, 22-а, 02152*

Анотація. Мотивація є важливим елементом в поступальному розвитку протягом професійної діяльності педагога. В період воєнного стану в Україні педагоги продовжують свою професійну діяльність, яка вимагає подальшого вдосконалення професійних навичок, в тому числі, і у відповідь на виклики війни. І важливо розуміти, які мотиви професійної діяльності педагогів є домінуючими в цей період. Це дослідження виявило: основними мотивами професійної діяльності вчителів є задоволення від процесу і результату роботи та можливість самореалізації саме в даній діяльності. Порівняно з довоєнним періодом значно знизилися показники, пов'язані із зовнішньою негативною мотивацією – бажання уникнути критики з боку керівництва чи колег (13%) та уникнути можливих покарань (11%). Більшість вчителів мають високий рівень внутрішньої мотивації, а 66% мають високу оптимальність мотиваційного комплексу з високою внутрішньою та зовнішньою позитивною мотивацією і низьким рівнем зовнішньої негативної мотивації.

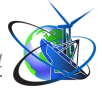
Ключові слова: мотивація, педагогічна діяльність, домінуючі професійні мотиви, внутрішня мотивація педагогів.

Вступ

Умови воєнного стану в Україні накладають відбиток на всі сфери життя і діяльності людей. Не виключенням є педагогічна діяльність. Вчителі повинні адаптуватися до нових, часто нестабільних, умов роботи, враховувати багато факторів, які можуть впливати на навчальний та виховний процес. Зокрема, враховувати психологічний стан учнів; форму навчання: очна, онлайн або в змішаній формі; в якому приміщенні проходить урок (у класі чи в бомбосховищі), чи є необхідне обладнання. Для цього потрібна гнучкість, адаптивність, уміння стабілізувати власний психологічний стан.

В залежності від актуальних потреб, від умов діяльності може змінюватися мотивація вчителів, що може впливати на їх психологічний стан – або буде фактором підтримки, або буде нести ризики як для психологічного благополуччя самого вчителя, так і для психологічної атмосфери в колективі.

Розуміння домінуючих мотивів, що впливають на професійну діяльність педагогів, усвідомлення змін, що відбулися в їх мотивації у воєнний період, може допомогти у створенні сприятливих умов педагогічної діяльності.

Тому метою нашого дослідження є: визначення мотивації професійної діяльності педагогів у період воєнного стану в Україні.

Для реалізації цієї мети було поставлені завдання: дослідити домінуючі мотиви професійної діяльності вчителів; визначити оптимальність їх мотиваційних комплексів.

Аналіз проблеми мотивації професійної діяльності.

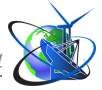
Основи розуміння мотиваційних процесів заклали такі відомі дослідники, як Маслоу А., який розробив теорію мотивації, пов'язуючи потреби різного рівня з мотивацією людини до праці, підкреслюючи, що мотивація визначається незадоволеною потребою; Левін К., який вказував, що мотивація є результатом впливу внутрішніх і зовнішніх умов, а поведінка людини визначається взаємодією з соціальним середовищем; Хекхаузен Х., який вважав, що поняття «мотивація» з'являється в психології як узагальнення чисельних процесів і явищ, які передбачають, що жива істота діє на основі очікуваних наслідків своєї поведінки, змінює її напрямки і керує витратами енергії.

Брич В. Я. і Корман М. М., досліджували питання успішного управління мотивацією, яке досягається через усвідомлення моделі основного процесу мотивації: «потреба – мета – дія – досвід – очікування»; через знання чинників, що впливають на цей процес; визначення набору потреб, які запускають рух до мети, та умов, що сприятимуть задоволенню цих потреб; через усвідомлення мотивації як способу задоволення потреби та досягнення мети, а не як самоцілі [1; 7, с.29-34].

Замфір К., розглядав мотивацію професійної діяльності особистості як сукупність таких компонентів, як внутрішня, зовнішня позитивна та зовнішня негативна мотивація. При цьому внутрішня мотивація виникає з потреб людини і безпосередньо пов'язана з процесом і результатом її професійної діяльності. Переважання внутрішньої мотивації у дорослої людини активізує процес прогнозування власної професійної діяльності, який відбувається із задоволенням і без будь-якої напруги. До зовнішньої позитивної мотивації належать мотиви, лише опосередковано пов'язані з процесом і результатом професійної діяльності людини: висока заробітна плата, кар'єрне зростання, схвалення колег і керівництва, престиж. До зовнішньої негативної мотивації належать мотиви, які безпосередньо не пов'язані з процесом і результатом діяльності, але мають негативне емоційне забарвлення щодо ухилення від покарання, критики, осуду, штрафу [10].

Досліджувалися проблеми професійної педагогічної мотивації [2]. Розглядалися проблеми психологічної підтримки педагогів в професійній діяльності та підтримки їх мотивації як в професійній діяльності, так і в процесі професійного вдосконалення[4; 5; 6].

У 2021 році Линьов К.О., Мерзлякова О.Л., Сабол Д.М. та Коцюба Г.О. провели дослідження мотивації професійної діяльності серед керівників навчальних закладів Києва. Воно показало, що найважливішими мотивами професійної діяльності для керівників навчальних закладів є: задоволення від процесу та результатів своєї роботи, можливість самореалізації в управлінській діяльності, отримання адекватної грошової винагороди за свою працю.

Внутрішня мотивація до управлінської діяльності є для них визначальною[3,с.55-74].

У воєнний період змінюються умови діяльності вчителів, їх домінуючі потреби, на перший план можуть виходити базові потреби, зокрема в безпеці, соціальні потреби, тому важливо дослідити мотивацію педагогічної діяльності. Адже проблема впливу воєнних умов на мотивацію професійної діяльності вчителів та їх професійне вдосконалення вивчена недостатньо.

Методологія дослідження.

Для реалізації поставленої мети дослідження використано методику Замфір К. «Мотивація професійної діяльності» в модифікації Реана А. (11). Для відображення кількісних даних результатів дослідження у графічній формі використовувався Excel для Windows (версія Office 365).

Ця методика дозволяє оцінити рівень значущості мотивів професійної діяльності. А саме: грошовий зарібок; бажання просування по роботі; прагнення уникнути критики з боку керівника або колег; бажання уникнути можливих покарань або неприємностей; потреба в досягненні соціального престижу та поваги з боку оточуючих; задоволення від самого процесу та результату роботи; можливість найбільш повної самореалізації в цій діяльності.

Методика передбачає отримання результатів шляхом опитування респондентів, які дають відповіді на основі власних суб'єктивних відчуттів. І спрямована на визначення мотиваційного комплексу особистості, який являє собою співвідношення трьох типів мотивації: внутрішньої (ВМ), зовнішньої позитивної мотивації (ЗПМ) і зовнішньої негативної мотивації (ЗНМ). Варіанти їх співвідношення свідчать про рівень оптимальності мотиваційного комплексу вчителя. Найбільш оптимальними вважаються такі співвідношення: 1. високий рівень ВМ і ЗПМ при низькому рівні ЗНМ ($ВМ=ЗПМ>ЗНМ$); 2. ВМ переважає над ЗПМ, а ЗПМ переважає над ЗНМ ($ВМ > ЗПМ > ЗНМ$). Найменш оптимальним є такий мотиваційний комплекс: $ЗНМ>ЗПМ>ВМ$.

Чим нижча оптимальність мотиваційного комплексу, тим вищий рівень емоційної нестійкості. Ця кореляція є особливо важливою під час війни, в умовах загальної невизначеності. Тобто низька оптимальність мотиваційного комплексу може слугувати додатковим стресовим фактором для вчителя.

При високій оптимальності мотиваційного комплексу підвищується задоволеність педагога своєю професією. В умовах війни, це може бути фактором підтримки, соціальним ресурсом, який забезпечується екологічним професійним середовищем.

Високий рівень внутрішньої мотивації, що включає задоволення від самого процесу та результату роботи, самореалізацію в цій діяльності, може сприяти розвитку життєстійкості, яка є важливою у воєнний час.

Компонентами життєстійкості, визначеними Титаренко Т.М. та Ларіною Т.О. є: включеність, контроль і прийняття ризику. Якщо у людини розвинена включеність, то вона отримує задоволення від своєї діяльності, а якщо включеність відсутня, то є відчуття відчуженості, перебування «за межами» [9].

Педагоги, для яких основними мотивами професійної діяльності є інтерес до діяльності, потреба в самореалізації, мають більше можливостей відчувати

контроль над подіями свого професійного життя, активно засвоювати новий досвід, відчувати себе дієвою частиною педагогічної спільноти. І це може бути додатковим ресурсом в стресових ситуаціях.

Таким чином, визначивши за допомогою цього методу домінуючі мотиви професійної діяльності педагогів, оптимальність їх мотиваційних комплексів, можна буде зорієнтуватися, як професійна діяльність педагогів впливає на їх психологічне благополуччя, стресостійкість: виснажує людські ресурси чи, навпаки, підживлює і стимулює. І така узагальнена інформація дасть можливість закладам освіти створювати сприятливі умови для педагогічної діяльності під час війни.

Результати дослідження мотивації професійної діяльності вчителів у воєнний період.

Дослідження проводилось в першому півріччі 2023 року серед вчителів закладів освіти м. Києва, які підвищували свою педагогічну кваліфікацію в Інституті післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. В опитуванні взяли участь 108 осіб. Це були вчителі, які працюють з учнями 5-11 класів і викладають такі предмети, як історія, українознавство, фізика, українська мова.

Учасникам було запропоновано за методикою «Мотивація професійної діяльності» визначити рівень значущості для себе кожного із зазначених мотивів професійної діяльності. Кожен мотив потрібно було оцінити від 1 бала (найменший вплив) до 5 балів (найбільший вплив). Отримані відповіді були узагальнені, кількісні дані переведені у відсотки (таблиця 1).

Таблиця 1. Результати опитування за методикою «Мотивація професійної діяльності» (%)

Мотиви професійної діяльності	1	2	3	4	5
1. Грошовий заробіток	5,56	11,11	22,22	44,44	16,67
2. Прагнення до просування по роботі	27,78	8,33	25	30,56	8,33
3. Прагнення уникнути критики з боку керівника або колег	33,33	25	5,56	22,22	13,89
4. Прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей	36,11	25	8,33	19,44	11,11
5. Потреба в досягненні і соціального престижу і поваги з боку інших	2,78	11,11	25	44,44	16,67
6. Задоволення від самого процесу і результату роботи	4,63	2,78	2,78	6,48	83,33
7. Можливість найбільш повної самореалізації саме в даній діяльності	2,78	0	4,63	31,48	61,11

Авторська розробка

Відповіді респондентів показали, що найважливішими мотивами їх діяльності є мотиви, пов'язані з внутрішньою мотивацією - це задоволення від процесу і результату роботи та можливість самореалізації в цій діяльності. Так, задоволення від самого процесу та результату своєї роботи є важливим для

83,3% вчителів, 4,6% вважають це неважливим. Для 61,1% потреба в самореалізації в педагогічній професії є дуже важливим мотивом, а 31,4% педагогів визначають її значимість для себе на 4 бали, тобто для 92% респондентів самореалізація в цій професії є значущим мотивом.

На третьому місці за кількістю балів є два мотиви значимі для 61% вчителів: потреба в досягненні соціального престижу та поваги з боку оточуючих та грошовий заробіток. Ці мотиви обрала однакова кількість вчителів, при цьому 44,4% оцінили їх важливість на рівні 4 балів, а 16,6% на рівні 5 балів. Водночас 5,5% вважають грошовий заробіток не значущим мотивом, а соціальний престиж не є важливим для 2,7% вчителів.

Ставлення до бажання просуватися в роботі та кар'єрного зростання розділилося: найвищий бал обрала лише 8,3% вчителів, на рівні 4 балів – 30,5%, але для 27,7% кар'єрне зростання не є важливим мотивом діяльності.

Бажання уникнути критики з боку керівника або колег і уникнути можливих покарань або неприємностей – ці мотиви відносяться до зовнішньої негативної мотивації. І для більшості респондентів вони не є важливими – 33,3% (уникнення критики) та 36,1% (уникнення покарання). На рівні 2 бали обидва ці мотиви оцінили 25% педагогів. Як значущі мотиви на рівні 5 балів обрала для себе 13,8% (уникнення критики) і 11,1% (уникнення покарання, неприємностей), а на рівні 4 балів – 22,2% (уникнення критики) і 19,4% (уникнення штрафних санкцій).

Ці дані відображені у вигляді гістограми (рисунок 1).

Отже, у даної групи респондентів провідними мотивами професійної діяльності є задоволення від процесу і результату роботи та можливість самореалізації в цій діяльності. Трохи менше значення, але теж досить суттєве мають: потреба в досягненні соціального престижу і поваги з боку оточуючих і грошовий заробіток.

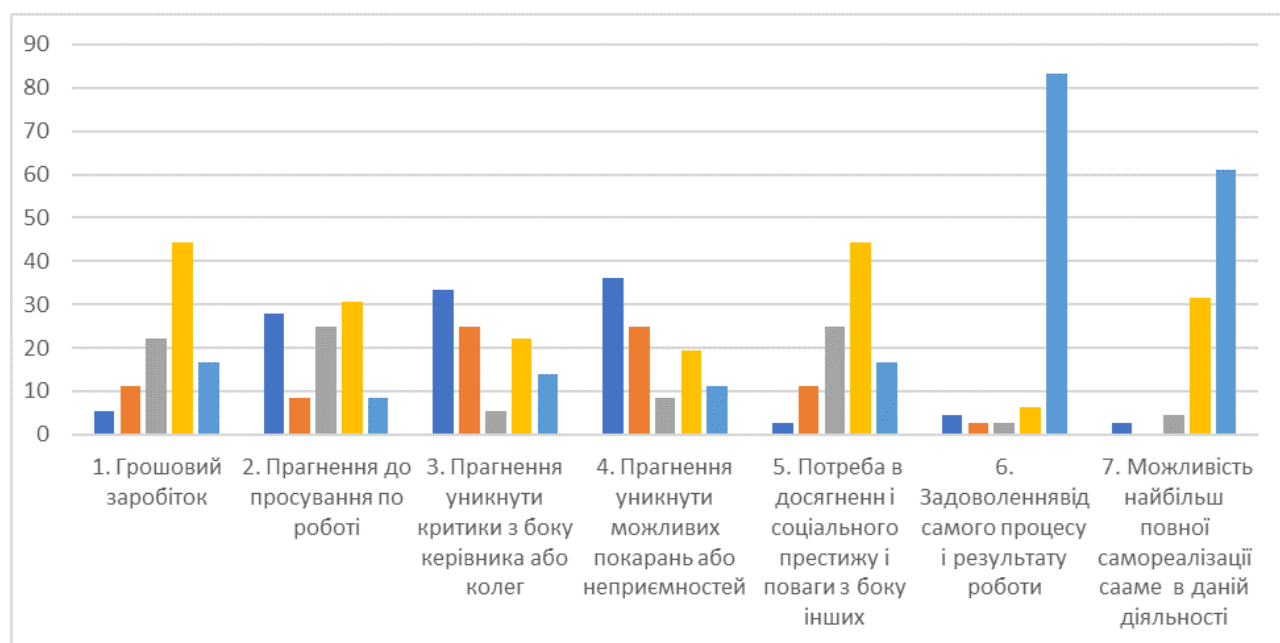
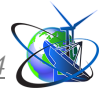

Рисунок 1. Мотиви професійної діяльності вчителів

Авторська розробка

Щоб зрозуміти, чи змінилися провідні мотиви професійної діяльності вчителів під час війни, ми порівняли отримані дані з даними досліджень наших колег [3, с.55-74], які проводилися у мирний час, у 2021 році.

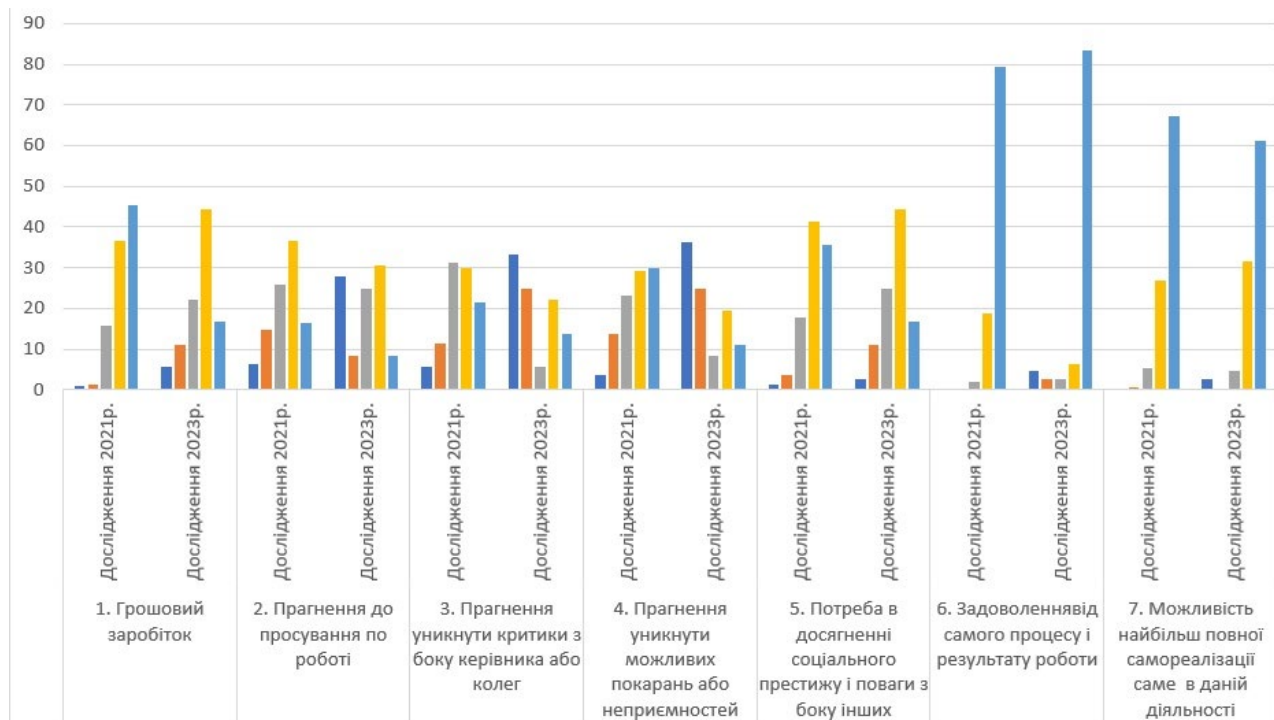

Рисунок 2. Порівняння результатів досліджень мотивації професійної діяльності 2021р. та 2023р.

Авторська розробка

Порівняння результатів показало, що домінуючими мотивами в обох дослідженнях є задоволеність процесом і результатом роботи (79% і 83%) і можливість самореалізації саме в даній діяльності (67% і 61%). У середніх показниках присутні такі мотиви, як потреба досягнення соціального престижу та поваги з боку оточуючих (35% і 16%) і грошовий заріток (45 і 16%). При цьому зниження цих показників у воєнний період відбувається лише при порівнянні високого рівня (5 балів), але 44% педагогів визначили їх значущість на 4 бали, тому загального зниження значущості цих мотивів не відбулося.

Дослідження яке проводилось в воєнний період показало зменшення показників, які відносяться до зовнішньої негативної мотивації - прагнення уникнути критики з боку керівництва або колег (21% і 13%) і бажання уникнути можливого покарання або неприємностей (29% і 11%). Слід звернути увагу на те, що дослідження 2021 року проводилось серед директорів та замісників директорів шкіл, а дослідження 2023 року - серед вчителів шкіл, тому порівняння може свідчити не лише про зміни пов'язані з воєнним часом, а й про відмінність мотивації керівників і вчителів.

Для подальшого аналізу результатів з метою визначення оптимальності мотиваційних комплексів педагогів, які брали участь в опитуванні, результати були розподілені за типом мотивації (внутрішня – ВМ, зовнішня позитивна – ЗПМ та зовнішня негативна – ЗНМ). Після обробки даних за ключем методики

виділено шість типів мотиваційних комплексів.

Варіант мотиваційного комплексу, який вважається найбільш несприятливим - $ЗНМ > ЗПМ > ВМ$ - відсутній, але є варіант з високим рівнем зовнішньої негативної мотивації, дещо нижчим рівнем внутрішньої мотивації та низьким рівнем зовнішньої мотивації ($ЗНМ > ВМ > ЗПМ$). Відсоток педагогів, які мають той чи інший мотиваційний комплекс, наведено в таблиці 2.

Таблиця 2 Варіанти мотиваційних комплексів респондентів

Мотиваційний комплекс	$ВМ > ЗПМ > ЗНМ$	$ВМ > ЗПМ = ЗНМ$	$ЗПМ > ВМ > ЗНМ$	$ВМ > ЗНМ > ЗПМ$	$ВМ = ЗНМ > ЗПМ$	$ЗНМ > ВМ > ЗПМ$
Кількість	66,6%	5,5%	5,5%	5,5%	11,1%	5,5%

ВМ – внутрішня мотивація

ЗПМ – зовнішня позитивна мотивація

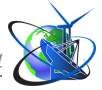
ЗНМ – зовнішня негативна мотивація

Авторська розробка

Переважає більшість педагогів (66,6%) мають високу оптимальність мотиваційного комплексу за найбільш сприятливим варіантом: висока внутрішня мотивація, дещо нижча або на середньому рівні зовнішня позитивна мотивація та низький рівень зовнішньої негативної мотивації. Ще 11,1% педагогів мають варіанти оптимальності мотиваційного комплексу з високими показниками внутрішньої та зовнішньої позитивної мотивації та низьким рівнем зовнішньої негативної мотивації: коли домінує внутрішня мотивація, а $ЗПМ = ЗНМ$ – 5,5%, і коли зовнішня позитивна мотивація домінує, внутрішня дещо нижча або на середньому рівні, а зовнішня негативна мотивація має найменші показники – також 5,5%. Тобто для 77% педагогів мотивація їхньої діяльності визначається внутрішніми стимулами та позитивною стимуляцією ззовні.

22% респондентів мають мотиваційні комплекси, в яких зовнішня позитивна мотивація має найменші показники. Вони представлені у трьох варіантах: 1. висока внутрішня мотивація та середня зовнішня негативна мотивація – 5,5%; 2. внутрішня і зовнішня негативна мотивація на одному рівні – 11,1%; 3. зовнішня негативна мотивація має високий показник при середній внутрішній мотивації та низькій зовнішній позитивній мотивації – 5,5%. Кожен із цих варіантів є результатом особистого досвіду професійної діяльності кожного вчителя, особливостей керівництва освітнім закладом, в якому працює конкретний учитель, а можливо, це наслідок стресової ситуації, умов воєнного часу. І кожен варіант несе певні ризики для екологічності професійного середовища в школі, для психологічного благополуччя самого вчителя. Такі типи мотиваційних комплексів свідчать про те, що для частини педагогів позитивне стимулювання (заробітна плата, просування по роботі, соціальний престиж) не відіграє істотної ролі і відходить на другий план. Оптимальність мотиваційного комплексу $ЗНМ > ВМ > ЗПМ$ є найнижчою серед отриманих варіантів і може підвищувати емоційну нестабільність цієї частини педагогів.

Водночас у більшості випадків (86,1%) внутрішня мотивація висока, що

може свідчити про те, що професійна діяльність у воєнний період є ресурсом для педагогів, дає відчуття стабільності та безпеки, сприяє формуванню життєстійкості.

Дані про мотивацію професійної діяльності вчителів в умовах воєнного стану доводять що, незважаючи на воєнний час, для більшості вчителів важливо самореалізовуватися у педагогічній діяльності, отримувати задоволення від своєї праці та її результатів. Внутрішня мотивація, нові умови діяльності, нові виклики, пов'язані з воєнним станом, можуть стимулювати бажання розвиватися у вчительській професії.

Висновки

Проведення описаного дослідження було зумовлено змінами умов, в яких нині відбувається професійна педагогічна діяльність в Україні, та необхідністю розуміння провідних мотивів діяльності в цих умовах. Така інформація може допомогти у підтримці психологічного благополуччя вчителів та у створенні екологічного, сприятливого середовища в закладах освіти.

Результати дослідження показали, що основними мотивами професійної діяльності педагогів в умовах війни є задоволення від процесу та результату праці (83,3%) та можливість самореалізації в цій діяльності (61,1%). Менше, але теж суттєве значення мають: потреба в досягненні соціального престижу і поваги з боку оточуючих і грошовий заробіток (по 16,6% на рівні 5 балів і по 44,4 % на рівні 4 балів).

Порівняно з довоєнними дослідженнями знизилися показники, пов'язані із зовнішньою негативною мотивацією – бажання уникнути критики з боку керівництва чи колег (13%) та уникнути можливих покарань (11%). Крім того, значна частина вчителів вказала на байдуже ставлення до цих мотивів і до кар'єрного росту (на рівні 1 балу) – 33,3% (уникнення критики), 36,1% (уникнення покарання), 27,7% (кар'єрне зростання). Це може свідчити про часткову зміну ціннісних пріоритетів і домінуючих потреб. А використання зовнішніх негативних стимулів може погіршити діяльність, знизити психологічний комфорт.

У більшості вчителів (77%) мотивація їх діяльності визначається внутрішніми стимулами і позитивним стимулюванням ззовні. Це підтверджує аналіз отриманих мотиваційних комплексів педагогів, які брали участь в опитуванні. Високу оптимальність мотиваційного комплексу – високу внутрішню мотивацію, високий чи середній рівень зовнішньої позитивної мотивації та низький рівень зовнішньої негативної мотивації мають 66,6% педагогів, а ще у 11% – інші варіанти мотиваційних комплексів із низьким рівнем зовнішньої негативної мотивації. Відповідно, для більшості педагогів професійна діяльність у воєнний період може бути ресурсом, який дає відчуття стабільності та безпеки, сприяє формуванню стійкості.

Частина респондентів (22%) мають мотиваційні комплекси з високим або середнім рівнем зовнішньої негативної та внутрішньої мотивації та низьким рівнем зовнішньої позитивної мотивації. Це може посилити емоційну нестійкість цієї частини вчителів, вплинути на екологічність професійного середовища в школі, психологічне благополуччя вчителів.

Література:

1. Брич В. Я., Корман М. М. Психологія управління: Навчальний посібник / Брич В. Я., Корман М. М. – К.: Кондор – Видавництво, 2013. – 384 с.
2. Карамушка Л.М. Психологія управління: Навчальний посібник / - К.: Міленіум, 2003. - 665.
3. Линьов К., Мерзлякова О., Сабол Д., і Коцюба А. «Мотивація професійної діяльності керівників закладів загальної середньої освіти міста Києва», *ОД*, вип. 37, вип. 2, с. 55–74, Лип 2022.
4. Олексенко С.В. Підтримка психологічного благополуччя педагога в професійній діяльності/ Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід професійного розвитку педагогічних працівників: стан і перспективи впровадження»/За заг. редакцією Войцехівського М.Ф., Івашньої С.В.–К.: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2018.С.76
5. Олексенко С.В. Професійне зростання педагогів: посилюємо мотивацію /Практичний психолог: дитячий садок - 2020 (9). С. 21-27.
6. Олексенко С.В., Хоменко О.А. Формування потреби у саморозвитку педагогічних працівників засобами фасилітації/*SWorldJournal* (5)2020.С.141-147.
7. Редько С. І., Панченко А. Г. Дослідження мотиваційних джерел педагогічних працівників як чинника успіху загальноосвітнього навчального закладу. Педагогічний процес: теорія і практика, 2015(3-4), 29-34.
8. Резвих Є., Булах І. Мотивація професійної діяльності дорослих. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: зб. наук. праць / за наук. ред. І. С. Булах. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. Вип. 17 (62). 132 с.
9. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життестійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ: Марич, 2009 - 76 с.
10. Замфир К. Удовлетворенность трудом/ М., 1983 - 142 с.
11. <https://studfile.net/preview/10038528/page:15/>

References

1. Brych V. Ya., Korman M. M. *Psykhologhiia upravlinnia: Navchalnyi posibnyk* / Brych V. Ya., Korman M. M. – K.: Kondor – Vydavnytstvo, 2013. – 384 s.
2. Karamushka, L. M. *Psykhologhiia upravlinnia: Navchalnyi posibnyk* [Psychology of management: Study guide] Kyiv: Milenium - 2003.
3. Lynov K., Merzliakova O., Sabol D., Kotsiuba A. *Motyvatsiia profesiinoi diialnosti kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity mista Kyieva* [Motivation of the professional activity of the heads of general secondary education institutions of the city of Kyiv], *Osvitohichnyi dyskurs* vol. 37, Issue 2, 55–74, Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka.
4. Oleksenko S.V. *Pidtrymka psykhologichnoho blahopoluchchia pedahoha v profesiinii diialnosti* [Supporting the psychological well-being of the teacher in professional activities]/ *Materialy Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii «Psykhologo-pedahohichniy suprovod profesiinoho rozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv: stan i perspektyvy vprovadzhennia»* / Za zah. redaktsiieiu Voitsekhivskoho M.F, Ivashnovoi S.V.–K.: Kyiv. un-t im. Borysa Hrinchenka, 2018.S.76

5. Oleksenko S.V. Profesiine zrostantia pedahohiv: posyliuiemo motyvatsiiu [Professional growth of teachers: we strengthen motivation]/Praktychnyi psykholoh: dytiachyi sadok - 2020 (9). S. 21-27.
6. Oleksenko S.V., Khomenko O.A. Formuvannia potreby u samorozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv zasobamy fasylytatsii [Formation of the need for self-development of pedagogical workers by means of facilitation] /SWorldJournal (5) 2020. S. 141-147.
7. Redko S. I., Panchenko A. H. Doslidzhennia motyvatsiinykh dzherel pedahohichnykh pratsivnykiv yak chynnyka uspikhu zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Study of motivational sources of pedagogical workers as a factor of success of a comprehensive educational institution] Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka, 2015 (3-4), S.29-34.
8. Rezvykh, Ye., Bulakh, I. Motyvatsiia profesiinoi diialnosti doroslykh [Motivation of professional activity of adults]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, 2022 (17 (62), 96-107
9. Tytarenko T.M., Larina T.O. Zhyttiistiikist osobystosti: sotsialna neobkhidnist ta bezpeka [Vitality of the individual: social necessity and security]. Kyiv: Marych – 2009 – 76 S.
10. Zamfir, K. Zadovolenist pratseiu [Job satisfaction]. Moscow- 1983. 142 S.
11. <https://studfile.net/preview/10038528/page:15/>

Abstract. *Motivation is an important element in progressive development during the professional activity of a teacher. During the period of martial law in Ukraine, teachers continue their professional activities, which require further improvement of professional skills, including in response to the challenges of war. And it is important to understand what motives for the professional activity of teachers are dominant in this period. This study revealed that the main motives for the professional activity of teachers in the conditions of war are satisfaction from the process and result of work and the possibility of self-realization in this activity. Compared to the pre-war period, indicators related to external negative motivation have significantly decreased - the desire to avoid criticism from management or colleagues (13%) and to avoid possible punishments (11%). The majority of teachers have a high level of internal motivation, and 66% have a high optimality of the motivational complex with high internal and external positive motivation and a low level of external negative motivation.*

Key words: *motivation, pedagogical activity, dominant professional motives, internal motivation of teachers.*

Стаття надіслана: 20.02.2024 р.
Олексенко С.В.

УДК 378.015.311

DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIONOMIC SPHERE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING**РОЗВИТОК SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ****Tiulpa T. M./ Тюльпа Т. М.***Doctor of Pedagogical Sciences, associate professor**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8032-8676>**Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, 24, Kyiv str., Hlukhiv, Sumy region, 41400, Ukraine*

Анотація. У статті розкрито проблеми змісту, оцінки стану та основних напрямів формування м'яких навичок (soft skills) майбутніх фахівців соціономічної сфери у процесі професійної підготовки. Визначено сутність soft skills як компетентності широкого профілю, уніфікованих навичок та особистих якостей, комунікативних та управлінських можливостей, лідерських навичок. Проаналізовано можливості компетентнісного підходу в освіті щодо розвитку soft skills. Розкрито потенціал соціально-гуманітарних дисциплін в контексті розвитку soft skills майбутніх фахівців соціономічної сфери.

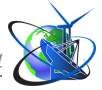
Ключові слова: м'які навички (soft skills), майбутні фахівці соціономічної сфери, професійна підготовка.

Вступ

Постановка проблеми. Для сучасного вітчизняного соціуму характерна наявність вимог, що динамічно змінюються, до організації та змісту професійної підготовки фахівців. У зв'язку з цим перед організаціями, які здійснюють освітню діяльність, постає завдання з підготовки не просто компетентних фахівців, але членів суспільства, для яких характерні такі особливості, як вміння орієнтуватися у сучасному інформаційному просторі; здатність до саморозвитку та самоосвіти; готовність до застосування інноваційних технологій у професійній діяльності. У зв'язку з цим особливу актуальність при підготовці майбутніх фахівців набуває вироблення у них так званих "м'яких", або "гнучких навичок" (англ. – soft skills).

Сучасний ринок праці пред'являє все більші вимоги до випускників закладів вищої освіти, в тому числі і майбутнім спеціалістам соціальної сфери. Це обумовлено як змінами, що відбуваються в різних секторах економіки, так і введенням професійних стандартів, згідно яких фахівці повинні володіти широким набором компетентностей. До їх числа можна віднести «тверді навички» (hard skills), які включають компетентності, що визначають специфіку професійних завдань і «гнучкі навички» (soft skills), що включають надпрофесійні навички та особистісні якості. До інших soft skills можна віднести навички, які допомагають вирішувати різні завдання, працювати з людьми, які впливають на професійне становлення особистості, кар'єрний розвиток, самореалізацію в сучасних умовах ринку праці.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукової літератури показав, що, розкриваючи сутність soft skills, вчені представляють їх як:

- компетентності широкого профілю, що визначають реалізацію конкретних компетенцій, забезпечують продуктивність різних видів діяльності (І. Агеєва, С. Наход, О. Шевчук);
- уніфіковані навички та особисті якості, що підвищують результативність роботи та взаємодії з людьми (В. Євтушенко Г. Мозгова,);
- комунікативні та управлінські таланти (К. Коваль, О. Шевчук);
- соціально-психологічні навички (Н. Коляда, Т. Кочубей, О. Кравченко);
- комунікативні та лідерські навички (В. Тарасенко);
- навички та особистий досвід, набуті через додаткову освіту, для розвитку у професійній діяльності (А. Горлова, Ю. Калашнікова, Н. Самолук, С.Шестакова);
- соціально-трудова характеристика потенційної якості, що представляє готовність до ефективної праці у заданій ситуації на робочому місці у трудовому колективі (Л. Мандро, Г. Михайлишин).

Зміст Soft skills дослідники розкривають через навички прийняття рішень, ведення переговорів, управління людьми, управління особистим розвитком, тайм-менеджмент, лідерство, командні навички, комунікативні навички, які мають універсальний характер, необхідний людям будь-якої професії та у повсякденному житті.

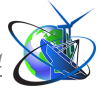
Метою статті є аналіз проблеми змісту, оцінки стану та основних напрямів формування м'яких навичок (soft skills) майбутніх фахівців соціономічної сфери у процесі професійної підготовки.

Постановка проблеми.

В останні роки сформувалося соціальне замовлення зі сторони роботодавців до спеціалістів, здатних самостійно приймати рішення, нести відповідальність за результати та наслідки своїх дій, працювати в команді, що контекстно відображає soft skills. Якщо спочатку вони були визнані провідними, передусім, для управлінців, то зараз вони активно використовуються і застосовуються до всіх фахівців соціономічного напрямку, професійна діяльність яких належать до сфери «людина – людина». З метою вирішення поставлених завдань на часі є визначення умінь і навиків, складників soft skills майбутнього спеціаліста соціономічної сфери.

В Оксфордському словнику soft skills визначаються як особисті якості людини, що дозволяють йому гармонійно та продуктивно взаємодіяти з іншими людьми. У Кембриджському словнику поняття "soft skills" у перекладі з англійської трактується так: "здатності людей спілкуватися один з одним і добре працювати разом" [6]. Сказане вище щодо значущості soft skills для сучасної людини актуалізує проблему пошуку умов їх формування з урахуванням потенційних можливостей освітнього процесу вищої школи.

Поняття soft skills у вітчизняній педагогіці використовується порівняно недавно і ще не сформовано єдиного розуміння зазначеного феномена. Переважно під soft skills розуміються надпрофесійні вміння і навички, необхідні для ефективного і самостійного виконання завдань професійної діяльності в різних робочих ситуаціях [1]. Це конкурує з необхідністю створення умов, що

дозволяють розвивати soft skills майбутніх фахівців у процесі навчання у закладах вищої освіти, адже їм належить працювати в умовах жорсткої конкуренції, уміти адаптуватися до умов, що змінюються, бути готовими до прийняття відповідальності за результати своїх дій перед іншими, уміти взаємодіяти з колегами з метою досягнення оптимальних результатів трудової діяльності.

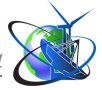
На підставі визнання професійної компетентності фахівців соціономічних спеціальностей як «інтегративної професійно-особистісної характеристики на основі поєднання теоретичних знань, практичних умінь, соціального досвіду і значущих індивідуальних якостей, що визначає якість діяльності фахівця і виражається у здатності діяти адекватно, самостійно й відповідально в соціальній і професійній сферах, що постійно оновлюються, а також відображає готовність до самооцінки, саморозвитку й самореалізації» [5, с. 151] питання розвитку надпрофесійних навичок у людей, які займаються соціономічною діяльністю загалом і працюють у соціальній сфері зокрема, заслуговують на особливу увагу, оскільки саме вони покликані формувати гнучкі навички у об'єктів професійного впливу.

Як відзначають дослідники (Р. Вайнола, К. Коваль, Н. Носовець, О. Пискун, О. Рекун), формування soft skills поєднане з мотивацією, духовно-творчим розвитком особистості, становленням її світогляду, лідерством, менеджментом, роботою в команді, співтворчою діяльністю, управлінням часом, проведенням презентацій, переговорів, самоефективністю. Таким чином можна визначити вміння і навички, основні складники, які є основою soft skills. Оскільки соціономічні професії є публічними, то особливо значущими є навички самопрезентації; вміння вибудовувати стосунки з усіма учасниками соціального процесу; здатність та готовність вирішувати творчі завдання; виявляти лідерські якості.

Проаналізувавши низку вітчизняних досліджень з проблеми розвитку soft skills, ми дійшли висновку про те, що незважаючи на наявність різних точок зору та підходів до розгляду сутності даного виду навичок, варіативності запропонованих умов їх розвитку та рекомендацій щодо подальшого вдосконалення професійних навичок серед студентів, представлено недостатньо робіт, присвячених розвитку soft skills у майбутніх фахівців соціальної сфери.

Дослідження останнього десятиліття показують, що для молодого фахівця соціальної сфери представляє цінність не лише професійні компетентності, а й додаткові знання та навички, освоєння яких, як правило, не входить до навчальних програм вузів, таких як відповідальність, стресостійкість, креативність тощо. Це переконує у тому, що є потреба у дисциплінарних курсах, відповідних вимогам ринку праці. У цьому випадку йдеться про формування та розвиток навичок soft skills (м'яких навичок). Це набуті компетенції, які можна сформувати майбутньому фахівцю, незалежно від його професійної сфери.

Наразі освіта реалізується в рамках компетентнісного підходу, який є домінантою якістю професійної освіти. Серед компетентностей, що

визначаються професійними освітніми стандартами, особлива роль відводиться універсальним компетентностям, склад та зміст яких є схожими для різних напрямів підготовки. Компетентність як інтерактивна динамічна якість особистості, розкривається у здатності та готовності продуктивно здійснювати діяльність у певній сфері з урахуванням її соціальної значимості з урахуванням освоєних знань, умінь і способів діяльності. Серед різноманіття компетентностей у рамках розгляду проблеми формування та розвитку навичок *soft skills* нас цікавить аналіз загальнокультурних компетентностей, під якими розуміємо здатність успішно діяти на основі практичного досвіду, умінь та знань при вирішенні завдань, загальних для багатьох видів професійної діяльності. У цьому контексті для представників соціономічних професій важливими є компетентності, що забезпечують особисту динаміку (почуття відповідальності, прагнення до досягнень, впевненість у собі, висока мотивація), область міжособистісних відносин (контактність, об'єктивна самооцінка, співчуття та співпереживання іншим людям, емпатія, толерантність, клієнтоорієнтованість), прагнення до успіху (самовіддача, мотивація до підтримки статусу, схильність до систематизації, ініціативність), витривалість (стійкість до критики, стійкість до невдач, позитивна емоційна установка, твердість життєвої позиції, задоволеність роботою) [3, с. 45].

У дослідженнях сучасних науковців проведено глибокий аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо формування гнучких навичок у майбутніх фахівців. Вчені позначили два основні шляхи формування «*soft skills*» у студентів: перший – навчати безпосередньо, вводючи окремі курси в рамках варіативного компонента навчального плану: наприклад, у зарубіжних університетах (Stanford Research Institute та ін.) є курс тимбілдингу (командоутворення), а також у вітчизняних ЗВО – курс Основи міжкультурної комунікації, Таймменеджмент майбутнього вчителя тощо. Другий підхід – використовувати потенціал дисциплін, що вивчаються, у поєднанні з неформальною освітою, позанавчальною виховною роботою. Такий підхід найчастіше поширений у вітчизняних університетах.

Аналіз наукової періодики показав, що розвиток *soft skills* у студентів ЗВО є невід'ємною частиною їх професійної підготовки. Найбільш істотний внесок у оволодіння *soft skills* покликаний вносити власне навчальний процес, в основі якого лежить освітня програма (ОП) як комплекс основних характеристик освіти (обсяг, зміст, заплановані результати), організаційно-педагогічних умов, форм атестації. Цей комплекс представлений у вигляді навчального плану, робочих програм навчальних предметів, курсів, дисциплін (освітніх компонентів), а також оціночних та методичних матеріалів [2, с. 141]. Вимоги до структури, обсягу, умов реалізації, результатів освоєння основних освітніх програм містяться у нормативних документах, в яких визначено, що випускник, який засвоїв програму, повинен мати низку загальнокультурних компетенцій. Аналіз змісту освітньої програми зі спеціальності 231 Соціальна робота показав, що до них належать: ЗК 1. здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; ЗК 2. здатність розробляти і управляти проектами; ЗК 3. здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт; ЗК 5. здатність

проведення досліджень на відповідному рівні; ЗК 6. здатність виявляти ініціативу та підприємливість; ЗК 7. здатність до адаптації та дії в новій ситуації; ЗК 8. здатність генерувати нові ідеї (креативність); ЗК 9. навички міжособистісної взаємодії; ЗК 10. здатність працювати в команді. Зазначимо, що в самих формулюваннях категорій загальних компетентностей вже виражені *soft skills*, які повинні бути сформовані в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій для успішного виконання посадових обов'язків, а у формулюваннях спеціальних компетентностей вони розширюються та доповнюються супутніми навичками.

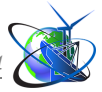
Найбільший потенціал у контексті розвитку *soft skills* у навчальних вузах належить дисциплінам соціально-гуманітарного циклу, які спрямовані на: розвиток уміння працювати у команді; креативного вирішення проблем; доведення проектів до логічного завершення; вміння вести діалог; навички ввічливої наполегливості. навички лідерства. Потенціал соціально-гуманітарних дисциплін в контексті розвитку *soft skills* більш результативно розкривається при застосуванні методів інтенсивного навчання в порівнянні з традиційними методами – групові, інтерактивні, евристичні методи, методи проблемного навчання, дослідницькі (кейс-стаді, імітаційна гра (симуляція), груповий проект) [4, с. 269]. Вважаємо, що формуванню *soft skills*, поряд із загальними та спеціальними (фаховими, предметними) компетентностями, має бути підпорядкована не лише навчальна, а й науково-дослідна, виховна робота зі студентами, а також, безумовно, виробнича та педагогічна практика, на якій навички, що формуються, можуть бути апробовані та закріплені.

Висновки.

Таким чином, «м'які» навички (робота в команді, міжособистісна комунікація, прийняття рішень, лідерські якості та ін.), як найважливіший компонент професіоналізму, значущість якого зростає, є надважливим складником професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій. У зв'язку з цим виникає необхідність у трансформації всього освітнього процесу, включаючи, зокрема, впровадження інноваційних форм та методів навчання, залучення студентів до науково-дослідної роботи з урахуванням специфічних особливостей професійної діяльності випускників та потреб і викликів сучасного суспільства.

Літературні джерела:

1. Бутиліна О. В., Радченко Н. Р. Розвиток *soft skills* як чинник підвищення ефективності діяльності соціальних працівників. «Socioпростір: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи». 2020. № 9. 53–60. URL: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2020-9-07> (Дата запиту: 10.02.24).
2. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «*soft-skills*» в умовах закладу вищої освіти. Актуальні питання гуманітарних наук (27). 2020. С. 137-145.
3. Кочубей Т., Ткачук Ю. Соціальні навички *soft skills* у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників. Соціальна робота та

соціальна освіта (2(7)). 2021. С. 42-50.

4. Мешко Г. М., Мешко О. І. Формування soft skills студентів непедагогічних спеціальностей у процесі вивчення курсу «Педагогіка». Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. соціальна робота». 2021. Випуск 1 (48). С. 267–271.

5. Тюльпа, Т. М. Соціальна компетентність майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей: теорія й практика. Монографія. Черкаси. Видавець Чабаненко Ю. А. 2020.

6. Cambridge Dictionary. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/ni>

Abstract. The article reveals the problems of the content, assessment of the state and the main directions of the formation of soft skills (soft skills) of future specialists in the socio-economic sphere in the process of professional training. The essence of soft skills is defined as competence of a broad profile, unified skills and personal qualities, communicative and management capabilities, leadership skills. The possibilities of the competence approach in education for the development of soft skills are analyzed. The potential of social and humanitarian disciplines in the context of the development of soft skills of future specialists in the socio-economic sphere is revealed.

Key words: soft skills, future specialists in the socio-economic sphere, professional training.

УДК 159.96:616.89-008.441.44](045)

**FEATURES OF SUICIDAL BEHAVIOR OF MILITARY SERVANTS
ОСОБЛИВОСТІ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ****Hrynova N.V. / Гриньова Н.В.***PhD of P., As. Prof. / к. психол. н., доцент*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7261-9871>*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, independence Street, 74, 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**м. Умань, вулиця Садова, 2, 20300*

Анотація. В статті представлені результати емпіричного дослідження особливостей суїцидальної поведінки військовослужбовців. Розкрито актуальність даного питання на сучасному етапі та його значення для службової діяльності в Збройних силах України. Результати дослідження засвідчують, що значна частина військовослужбовців мають схильність до суїцидальної поведінки та потребують психологічної допомоги.

Ключові слова: суїцидальна поведінка, військовослужбовці, Збройні сили України, профілактика, психологічна допомога.

Вступ.

Сучасне суспільство переживає зараз один із найскладніших етапів свого історичного розвитку. Трансформація існуючих раніше суспільних відносин, цінностей, зміна пріоритетів призвела до «розмитості» життєвих орієнтирів. А будівництво нової економічної, соціальної та політичної моделі нашої держави не дали очікуваного швидкоплинного ефекту, і країна опинилася у затяжному кризовому стані. Ситуація, що склалася негативно вплинула практично на всі сфери життя суспільства, що в свою чергу сприяло підвищенню суїцидальної мотивації і збільшення суїцидальних вчинків. Збройні Сили, будучи невід'ємною частиною соціальної системи суспільства, також виявилися схильні до цього негативного явища.

Нині суїцидальна поведінка є одним із найбільш дестабілізуючих факторів, які негативно впливають на результати службової діяльності. Самогубство, особливо в закритому військовому колективі, де військовослужбовці постійно перебувають на виду один в одного, об'єднані рішенням спільних завдань, викликає погіршення морального стану в колективі, втрату впевненості у своїх силах, знижує рівень оптимізму, що в цілому негативно позначається на боєздатності та боєздатності підрозділів.

Вивченням особливостей суїцидальної поведінки військовослужбовців займаються українські вчені: Арабаджи М., Власенко Р., Глушкова Т., Громико О., Колесніченко О., Красницька О., Лебедев Д., Матейко Н., Мацегора Я., Мозальов В., Назаров О., Овчарова Л., Окороков Р., Приходько І., Рютін В., Семенова Д., Семенова С., Синишина В., Тімченко О., Христенко В., Чижевський С., Шевченко І. та інші.

Основний текст.

В нашому дослідженні ми використали ряд діагностичних методик: «Шкала суїцидальних намірів (Suicide Intent Scale; SIS)», «Шкала депресії» А.Т. Бека, «Шкала суїцидального ризику (Г.В. Старшенбаума)», «Опитувальник

суїцидального ризику (ОСР)» в модифікації Т.М. Разуваєвої.

Результати отриманих даних за методикою «Шкала суїцидальних намірів (Suicide Intent Scale; SIS)» (рис. 1) свідчать, що переважна більшість військовослужбовців мають низький рівень суїцидальних намірів – 69,16 %, 28,5 % мають середній рівень, та 2,34 % обстежуваних мають високий рівень.

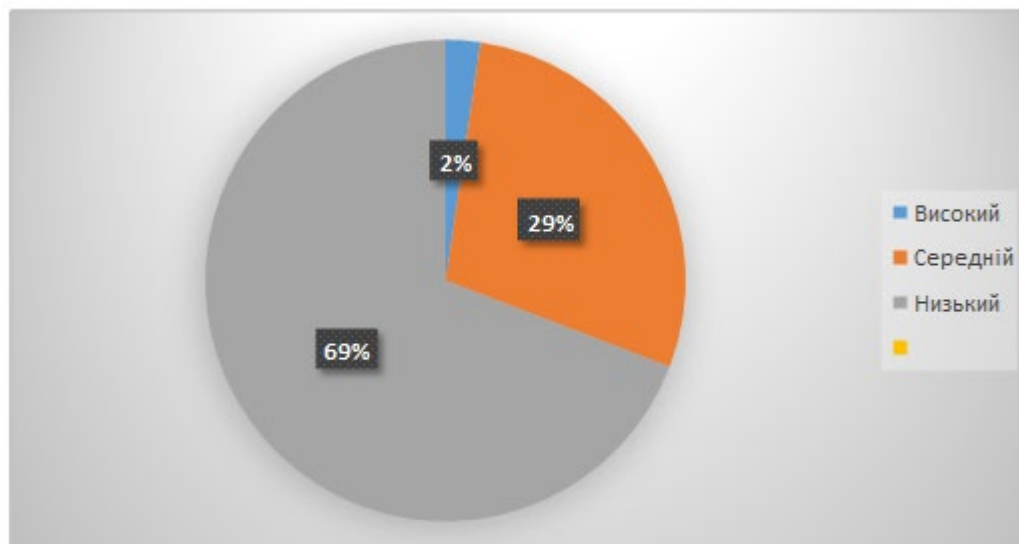

Рис. 1. Рівні суїцидальних намірів

Результати отримані за методикою «Шкала депресії» А.Т. Бека свідчать (рис. 2.), що високий ступінь депресії мають 23 % обстежуваних, середній ступінь – 28%, легкий ступінь – 36%, депресія відсутня у 13% військовослужбовців.

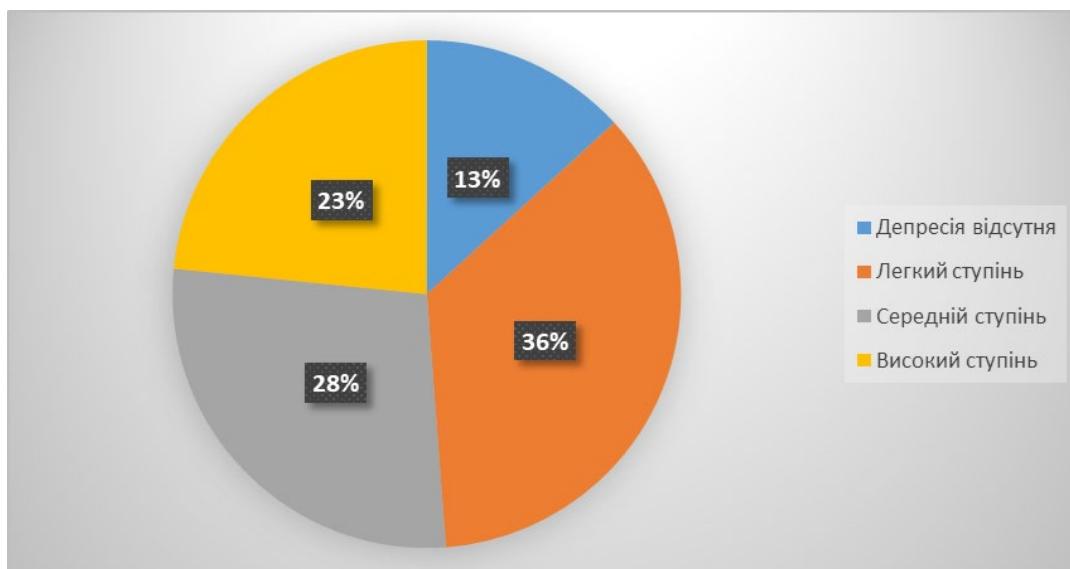

Рис. 2. Ступінь депресії військовослужбовців

Отримані результати за допомогою методики «Шкала суїцидального ризику (Г.В. Старшенбаума)» (рис. 3.) вказують на те, що переважна більшість обстежуваних має низький суїцидальний ризик (до 10 балів) – 72 %, середній (від 10 до 15 балів) – 25%, високий (понад 15 балів) – 3% військовослужбовців.

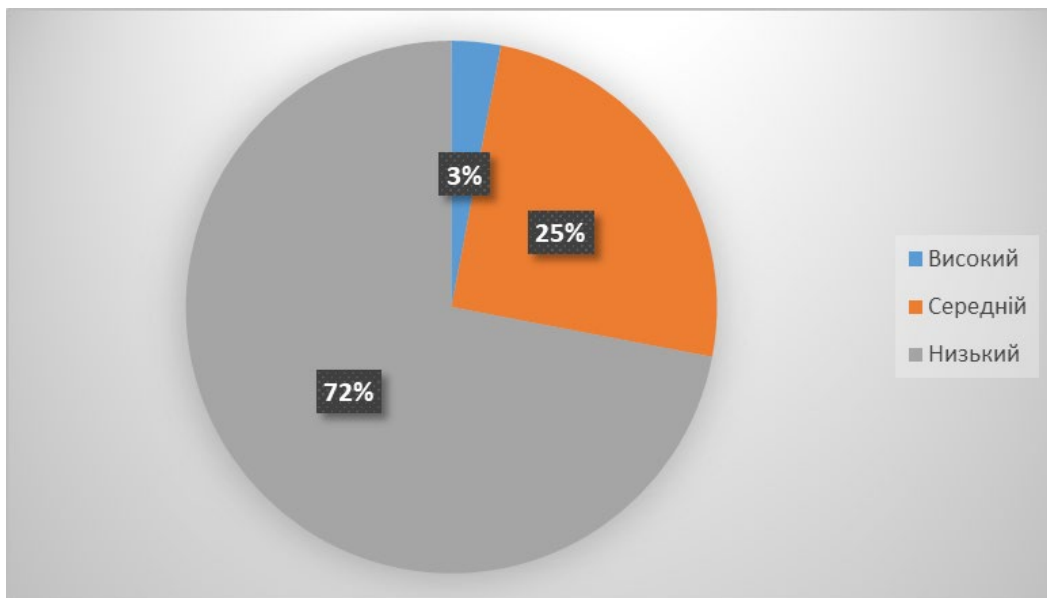

Рис. 3. Рівні суїцидального ризику військовослужбовців

Низький рівень суїцидального ризику при аутоагресивній поведінці, визначається несвідомою роботою психічного апарату. Суб'єкт не усвідомлює наявного предмета суїциду, а переживання конвертується на тілесний рівень, створюючи передумови за механізмом придушення до формування психосоматичної патології. У такому разі сам психосоматичний симптом перетворюється на природний засіб аутоагресивного ризику.

Також на даному рівні запропонованої моделі описуються випадки так званого «прихованого суїциду», коли здійснювані суб'єктом дії руйнівні для нього, аутоагресивні, проте практично завжди позбавлені не повільної летальності, оскільки на рівні свідомості суїцидальні ідеї відсутні, а справжні суїцидальні мотиви не представлені.

Середній рівень суїцидального ризику. У побутовому суїциді ризик визначається силою переживання, з яким суб'єкт не в силах впоратися, підкоряючись логіці ефективного пориву залишити життєвий цикл. У цьому сенсі суб'єкт пасивний (S–), оскільки сама характеристика суб'єктності його дій виявляється під сумнівом, однак, предмет суїциду відражений у свідомості чинного.

При демонстративній суїцидальній поведінці суб'єкт перебуває у активному стані (S+), предмет ж суїцидального ризику як такий навпаки не усвідомлюється. Мотивація отримання вторинної вигоди від демонстрації суїцидального наміру реалізується суб'єктом знаковими засобами поведінкової та вербальної маніпуляції, помилковий вибір і технічне виконання яких створюють умови перетворення демонстративного ризику на реальний суїцид.

Високий рівень суїцидального ризику, на нашу думку, визначається свідомим і активним встановленням суїциданта на вчинення акту самогубства, при зберіганні ясності мети та засобів її досягнення. Ця установка підтримується і керується почуттям безвиході в життєвих і/або професійних обставинах, що склалися як безальтернативний варіант їх подолання (що співвідноситься з істинною суїцидальною поведінкою в типології).

Результати, отримані на основі методики «Опитувальник суїцидального ризику (ОСР)» в модифікації Т.М. Разуваєвої, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1 - Рівні суїцидального ризику військовослужбовців

Шкала	Обстежувані, %
1. Демонстративність	12
2. Афективність	11
3. Унікальність	15
4. Неспроможність	75
5. Соціальний песимізм	78
6. Злам культурних бар'єрів	8
7. Максималізм	10
8. Тимчасова перспектива	22
9. Антисуїцидальний фактор	80

Результати свідчать про те, що переважаючими діагностичними показниками військовослужбовців є антисуїцидальний фактор, соціальний песимізм та неспроможність. Інші показники виражені у незначній частини обстежуваних.

Занепокоєння викликають 8% обстежуваних, в яких домінує показник «злам культурних бар'єрів», тобто «культ самогубства». При якому відбувається пошук культурних цінностей і нормативів, що виправдовують суїцидальну поведінку або навіть роблять її в якійсь мірі привабливою. Відбувається запозичення суїцидальних моделей поведінки з літератури і кіно. В крайньому варіанті – інверсія цінності смерті та життя. За відсутності виражених піків по інших шкалах це може говорити тільки про «екзистенцію смерті». Одна з можливих внутрішніх причин культу смерті – доведена до патологічного максималізму смислова установка на самодіяльність.

Висновки.

Висновки з проведених досліджень підтверджують, що суїцидальна поведінка є складною проблемою, яка вимагає комплексного підходу та співпраці між різними сферами суспільства. Отримали такі емпіричні дані: серед військових спостерігається низький рівень суїцидальних намірів (69,16%), проте високий, середній та легкий ступінь депресії мають 87% обстежуваних, високий та середній рівень суїцидального ризику мають 28 % військовослужбовців. Показники вище середнього соціального песимізму (78%) та неспроможності (75%), які можуть впливати на ризик суїцидальної поведінки.

За результатами дослідження виявлено, що більшість військових не мають ознак схильності до суїцидальної поведінки, але окремі особи можуть мати певний ризик, наявність окремих ознак розвитку суїцидальної поведінки має 28 % обстежуваних військовослужбовців та високо ризику суїциду - 3 %. У зв'язку з цим керівники органів управління як державних, так і військових вважають зниження рівня суїцидів одним із пріоритетних напрямків у роботі всіх фахівців системи «людина-людина».

Для профілактики самогубств серед військовослужбовців потрібно розбудовувати як систему, що включає комплекс превентивних заходів, а також

заходів щодо запобігання повторним суїцидам. Зосередити увагу на усуненні можливості та умов суїцидальних переживань, своєчасне розпізнавання та блокування станів, несучих потенційну загрозу суїцидів, ліквідації умов, їх що породжують.

Література:

1. Громико О.В., Семенова Д.С. Проблема суїциду і суїцидальної поведінки в армійському середовищі. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2016.4, 31 (Вер. 2016), С. 104–112. DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.31.101669>.
2. Дії групи спостереження за суїцидальною поведінкою військовослужбовців. Методичні рекомендації. Київ: «Центр учбової літератури», 2023. 48 с.
3. Екстремальна психологія: підручник / заг. ред. проф. О.В. Тімченка. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с.
4. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: метод. посіб. / О. М. Кокун та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
5. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Корня Л.В. Психологічна оцінка суїцидального ризику у військовослужбовців. Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2019. 206 с.

References:

1. Hromyko, O.V., Semenova, D.S. (2016). Problema suitsydu i suitsydalnoi povedinky v armiiskomu seredovyschi. [The problem of suicide and suicidal behavior in the army environment]. *Visnyk NluU imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*. 4, 31 (Ver. 2016), 104–112. DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.31.101669> [in Ukrainian].
2. Dii hrupy sposterezhennia za suitsydalnoiu povedinkoiu viiskovosluzhbovtziv. Metodychni rekomendatsii. [Actions of the group monitoring suicidal behavior of servicemen]. (2023). Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury» [in Ukrainian].
3. Ekstremalna psykholohiia: pidruchnyk / zah. red. prof. O.V. Timchenka. [Extreme psychology: a textbook]. (2007). Kyiv: TOV «Avhust Treid» [in Ukrainian].
4. Zbirnyk metodyk dlia diahnostryky nehatyvnykh psykhychnykh staniv viiskovosluzhbovtziv: metod. posib. / O. M. Kokun ta in. [Collection of methods for diagnosing negative mental states of servicemen: methodical manual]. (2016). Kyiv: NDTs HP ZSU [in Ukrainian].
5. Kokun, O.M., Ahaiev, N.A., Pishko, I.O., Lozinska, N.S. & Kornia, L.V. (2019). Psykholohichna otsinka suitsydalnoho ryzyku u viiskovosluzhbovtziv. Metodychnyi posibnyk. [Psychological assessment of suicidal risk in military personnel. Methodical manual]. K.: NDTs HP ZSU [in Ukrainian].

Abstract. The article presents the results of an empirical study of the characteristics of suicidal behavior of military personnel. The relevance of this issue at the current stage and its importance for service activities in the Armed Forces of Ukraine are revealed. The results of the study prove that a significant part of military personnel have a tendency to suicidal behavior and need psychological help.

Key words: suicidal behavior, military personnel, Armed Forces of Ukraine, prevention, psychological assistance.

УДК 316.4. 305-055.1.305-055.2.

POSTSTRUCTURALISM AND POSTMODERNISM IN THE MODERN SOCIOLOGY OF GENDER**ПОСТСТРУКТУРАЛІЗМ ТА ПОСТМОДЕРНІЗМ В СУЧАСНІЙ СОЦІОЛОГІЇ ГЕНДЕРУ****Vilkova O.Y./Вілкова О.Ю.***c.soc.s., associate prof./к.соц.н., доц.*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7191-7102>

Taras Shevchenko National University of Kyiv

60 Volodymyrska Street, City of Kyiv, Ukraine, 01033

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Україна, 01033, місто Київ, вул. Володимирська, 60

Анотація. В статті здійснено теоретичний огляд соціологічних теорій гендеру, зокрема розглянуто вплив постструктуралізму та постмодернізму на вектори подальшого розвитку теорії гендеру. В статті окреслено основні ідеї авторів зазначених теоретичних підходів та визначені ключові поняття, які були введені ними в науковий обіг для подальшого аналізу гендерної структурації та нерівностей.

Ключові слова. Гендер, соціологія гендеру, постструктуралізм, постмодерні теорії.

Вступ.

Сучасний етап розвитку соціологічного знання переживає один із найпродуктивніших періодів за всю історію становлення соціології як науки. Цьому етапові притаманне розмаїття нових векторів досліджень, рефлексія над класичним та фундаментальним доробком в умовах епохи постмодерніті, становлення багатьох галузей соціології. Репрезентативною для даної ситуації є така галузь, як соціологія гендеру, що є однією з найплідніших на різні теоретичні перспективи та підходи, з теорій середнього рівня на сьогоднішній день. З історії класичної соціології відомо, що поняття «гендер» у науковому дискурсі не тільки не існувало до середини ХХ століття, а й власне його проблематика, якої стосується його (поняття) змістовне наповнення, актуалізовувалася без ентузіазму. Класикам академічного етапу розвитку соціології, як, наприклад, М. Веберу та Е. Дюркгейму, була притаманна тенденція до висвітлення існуючої позиції чоловіків і жінок в організації суспільного життя як біологічно детермінованої та необхідної для ефективного соціального благоустрою. Подальша віха розвитку соціологічного знання, що характеризується розквітом структурного функціоналізму, продовжувала традицію визначення дійсних позицій двох статей у соціумі як гармонічних і не потребуючих наукової проблематизації, що є закономірною експансією на питання гендерного порядку у соціумі. Однак культурно-історичний та соціальний контексти змінюються, і в 70-ті роки ХХ століття опозиційно до гегемонії структурного функціоналізму постають суспільствознавці, що починають задаватися питаннями про специфічне положення певних соціальних груп (зі значним акцентом на статеві групи зокрема) при існуючому соціальному устрої, про доцільність підтримання стабільності такого устрою, про конвенційну епістемологію і значною мірою про обмеження структурно-

функціоналістської парадигми. У цей ж час у науковий обіг входить саме поняття гендеру. у якості відправної точки можна звернутися до достатньо простого та чіткого визначення М. Холмс, відштовхуючись від дихотомії «стать-гендер»: гендер – це соціально опосередковані відмінності між буттям фемінним та буттям маскуліним (на противагу статі, яка є біологічною відмінністю між чоловіками і жінками) [5, с. 2]; хоча, звісно, таке визначення не є повним, і дане поняття несе у собі вагомий комплект теоретичних та методологічних складнощів.

Основний текст.

Аналізуючи сучасний етап розвитку соціології гендеру як галузі знань, логічно почати огляд теоретичних підходів з постструктуралістської перспективи. Постструктуралізм – це «продовження та критика структуралізму; підхід, що особливо часто використовується у критичному аналізі текстів» [7]. Дійсно, цей напрям ознаменований так званим лінгвістичним поворотом (тобто теоретичним підходом, у межах якого мові та іншим знаково-символьним системам відводиться роль однієї з базових сил у процесі суб'єктотворення) та асоційований з іменами таких вчених, як М. Фуко, Ж. Деріда, Ж. Лакан, Ю. Крістева, Ж.-Ф. Ліотар та ін. Французький теоретик М. Фуко відомий своєю тезою про конструювання суб'єктності індивіда через домінуючу у суспільстві систему знань, що втілюється у життя дискурсивними практиками, які у його інтерпретації є мовленнєвими актами. Ключовою ідеєю Фуко є теза про формування сексуальної ідентичності суб'єкта під впливом комплексу інтерпретацій його сексуальної поведінки, що надходять ззовні – від медичних, політичних, соціальних чи будь-яких інших інституцій та соціальних акторів. Таким чином, суб'єктність індивіда у сексуальному аспекті виступає не як самовизначена, а як результат відшліфовування знань про неї владними структурами у суспільстві. І що найголовніше – влада для Фуко є не конкретною інституцією, а абстракцією, що є внутрішньо властивою кожній соціальній структурі та актуалізується «методами регуляції, закону і категорією нормативності». Оптика дискурсивного сконструювання гендерної ідентичності та її субординаційний характер, сформований взаємодіями з організацією влади у суспільстві, набуде важливого значення та широкого розповсюдження у подальших теоретичних напрацюваннях у соціології гендеру.

Іншою знаною постаттю у постструктуралістській школі є французький філософ та лінгвіст Ж. Дерріда. Також відомий філософським аналізом процесу соціального функціонування мови, Дерріда досліджував дане питання під дещо відмінним кутом зору та зосередив свою увагу на значеннях, стверджуючи, що вони формуються і структуруються за логікою присутності-відсутності, якою послуговується бінарна система мислення, певних характеристик в об'єктах мовленнєвих актів [6]. Іншими словами, ця логіка наділяє конкретний об'єкт специфічними особливостями, іманентними для нього, а інші особливості визначаються як не притаманні йому, не присутні у його сутнісному наповненні, вони знаходяться поза ним. Таким чином, стверджує Дерріда, конкретний об'єкт визначається через протилежний йому об'єкт, і результатом такого

визначення насправді є формування протилежності як невід'ємної, внутрішньої складової онтології означуваного об'єкта. На основі цих висновків Дерріда і формує свій концепт взаємодоповнюваності, який надалі отримує широкого використання у дослідників гендеру, що піднімали питання протиставлення маскулінної та фемінної суб'єктностей, сформованих за суттю своєю логікою присутності-відсутності.

Мабуть, найвпливовішою у науковому гендерному дискурсі концепцій, висунутих Деррідою, є критика фалоцентризму (у комплексі з лого-онто-тео-телео-фоно- та ін. центризмами) західної метафізики. У своїх працях, зокрема у «Про граматологію», філософ стверджує, що весь корпус мислення європейської науки будується центробіжною силою (центром може виступати будь-яка абстракція – чи то аквінський Бог, чи то гегелівський абсолютний дух), таким чином кристалізуючись виключно у формі ієрархізованої структури. «Центрація – це такий спосіб ідентифікації чи самоідентифікації будь-чого, при якому виділений фрагмент речі розглядається як її зосередження, і все стягується до нього як до ядра, основи» [1, с. 16]. Дерріда підводить до думки, що цей спосіб подання реальності сприймається як фундаментальний та аксіоматичний та стає відправною точкою для будь-яких класичних вчень та загалом ходу мислення європейської людини. Згодом, вступаючи у полеміку з психоаналітиками, зокрема з Лаканом, філософ включає у концепцію логоцентризму компонент фалоцентричності європейської думки, що формує символ фалосу як «головного означуваного». Ця ідея дає потужний стимул для подальшого осмислення дослідниками гендеру європейського дискурсу про фемінне та маскулінне, що виключає та ізолює унікальність суб'єктності жінки, вміщуючи її у рамки фалоцентричної моделі світу та заперечуючи плюралізм досвідів. Особливо важливо для розуміння сучасних теорій гендеру також наголосити на розумінні Деррідою жіночого письма – як його стала пізніше називати французька вчена Е. Сіксу. Дерріда означає таке письмо як пусковий важіль процесів децентрації та розсіювання у лого-стно-тео-телео-фалоцентричних культурних рамках, які маргіналізують та забирають голос зокрема у жіночого. Фемінне або жіноче письмо для Дерріди – це текстуальні та мовні практики, що запусають у дію диверсію ієрархізованої та структурованої системи мислення з гегемонією у тому числі суто маскулінного. Такий операціоналістський підхід, щоправда, у подальшому набуде інтерпретаційної надбудови у працях постмодерних (постфеміністських) вчених.

У постмодерній школі соціології гендеру виділяють напрям, так званої, феміністської літературної критики, до якого у першу чергу відносять французьких вчених Ю. Кристеву, Е. Сіксу та Л. Ірігарей. У межах цього напрямку розроблялася та обґрунтовувалася теорія вищезгаданого фемінного письма, яке, однак, на противагу деррідівському підходові являло собою не метод і операцію такої собі «революції маргінальності» у фалоцентричній культурі, а створювало б нову фемінну ідентичність, вільну від нашарувань та інтерпретацій андроцентричного світу та нормативних рамок, сформульованих гегемонною групою чоловіків. Писемні практики виступають головним полем

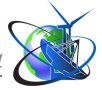

такої діяльності внаслідок прийняття дослідницями цього напрямку постструктуралістської філософської позиції (з основним акцентом на Фуко, Дерріді та психоаналітичних напрацюваннях Лакана) з її соціолінгвістичними преференціями.

Найближче до позицій Дерріді та Лакана стоїть Ю. Кристева. Кристева пропонує використовувати фемінне письмо як засіб домогтися самоповернення, віднайти себе заново, себе до моменту входження у символіко-знакову культурну матрицю, себе у доєдіповий етап за Лаканом. Для неї, як і для Дерріді, фемінність виступає не онтологічною категорією, а технологією, методом дії, що заводить механізм дезорганізації культурних структур: «Предметом її аналізу є не жіноче, а «жіноче», суто мовний вимір» [3].

Е. Сіксу пропонує вже зовсім іншу інтерпретацію поняття фемінного стилю письма. У своєму відомому політичному памфлеті «Регіт медузи» вона закликає жінку шукати власну жіночність через текстуальну діяльність. Сіксу стверджує, що досі існувала лише чоловіча література, у якій жіночність озвучували лише чоловічі голоси. Розвиваючи дану думку далі у тексті, вона екстраполює це твердження на проблематику всього соціального життя, вказуючи, що закон маскуліності заперечував справжню жіночність та нав'язував жінкам свій власний погляд на те, якими вони повинні бути. Сіксу особливо звертає увагу на те, що у жінки не було доступу у публічний дискурс, тому у своєму існуванні та самоозначуванні вона обмежена культурно-символічними рамками, які були створені не нею і відображають не її самовідчуття – це проекція чоловічого погляду на жінку і на таке, як вона повинна себе відчувати та поводити. Текст, текстуальні та літературні практики, пише Сіксу, – ось можливість здійснити інтервенцію у публічність та створити у ній простір фемінного, а разом з тим надати стимул переформатуванню соціальної організації, заснованої на фалоцентричних цінностях ієрархії, боротьби та жаги до домінації. Сіксу не дає чітких пояснень того, чим і яким по своїй суті є письмо жінки, аргументуючи це його існуванням поза межами дійсної фалоцентристської філософії: «Неможливо визначити феміністичну практику письма, і ця неможливість залишиться, оскільки цю практику неможливо загнати у рамки теорії, обмежити правилами – але це не означає, що вона не існує... Її завжди можуть досягнути лише ті суб'єкти, які руйнують автоматизм, фігури, що стоять на периферії, куди не досягає влада» [2].

Традицію критичного дискурсу-підходу продовжує і така представниця французької школи філософії та мовознавства, як Л. Ірігарей, з її відомою працею «Ця стаття, що не є одна» та іншими публікаціями. Вдаючись до економічних метафор, Ірігарей перетворює свій текст на простір для комунікації між жінками і, звертаючись до них, стверджує, що у цій фалоцентричній системі виробничих відносин жінка розміщена у кон'юнктуру конкуренції, їй відведена роль сировинного продукту. За допомогою розігрування діалогу між жінками Ірігарей дискредитує цю так звану «лібідіальну економіку» чоловіків. Вчена також кидає виклик іронією лаканівському фалоцентричному дискурсу, у якому жінка завжди виступає

Іншим, негативно-опозиційний до чоловічого «Я». Л. Ірігарей розкриває, як гендер постає у культурно-символічній інтерпретації чоловічої та жіночої тілесності у традиційному науковому дискурсі чоловіків та пропонує вивільнення унікального жіночого досвіду та жіночої суб'єктності з рамок фалоцентричної оптики, за висловом Дерріди, відкрито та продуктивно замінюючи текстуальні пути [4].

Однією з найвпливовіших праць у постмодерній школі соціології гендеру є книга «Гендерний клопіт» американської вченої Дж. Батлер, у якій вона розвиває свою теорію перформативності гендеру. На висхідній точці формування власних ідей Батлер послуговувалася теорією мовних актів Дж. Остіна, згідно з якою мовленнєві конструкції за своїм функціональним наповненням діляться на констативи (носять дескриптивний характер) та перформативи (вимовляння яких прирівнюється до реалізації якоїсь дії). Батлер розігрує ідею висловлювань-перформативів у гендерному питанні. У своїх працях вона стверджує, що гендери є гетеросексуалізованими, тобто сформованими на основі імперативу гетеросексуальності, яка визначена як єдино правильна та легітимна форма сексуальності. Гетеронормативність чітко встановлює матрицю правил та образів маскулінної і фемінної поведінки. Батлер підводить нас до думки, що на основі цієї категорії нормативізації гетеросексуальності суб'єкти і конструюють свою гендерну ідентичність як чоловіка або жінки та реалізують її конкретними повторюваними у часі актами – тобто гендерна ідентичність існує у вимірі самовідігрування, перформативності. «Насправді закон формує і потім приховує поняття «суб'єкт до закону», аби звернутися до цього дискурсивного утворення як натуралізованої базової передумови, яка згодом узаконює його власну регулятивну гегемонію» [3]. Цей же механізм спостерігаємо для сексуальної ідентичності, говорить Батлер: «Якщо б не існувало поняття гомосексуальності як копії, то не існувало б і конструкту гетеросексуальності як оригіналу» [3, с. 585], перегукуючись тим самим із деррідівською концептом присутності-відсутності. Отже, теорія перформативності Батлер пропонує погляд на гендер, сексуальність та будь-який інший ключовий компонент суб'єктності у процесуальному вимірі, як практикування, розігрування ідентичності у рамках існуючих дискурсів нормативності, а не як наслідки впливу якогось предискурсивного суб'єкта (наприклад, біологічної статі).

Висновки.

Узагальнюючи можемо зробити висновок, що постструктуралізм виступив теоретичною основою для багатьох напрямків і теорій, що визрівали у соціогуманітаристиці починаючи з другої половини ХХ століття. Піддаючи філософському аналізу соціальні явища, він зосереджується навколо їх динамічної, процесуальної складової, тобто на тому, у який спосіб ці явища взагалі продукуються та реалізуються, ким, чому, який образ і якої форми вони набувають, який спектр знань (та слідуючих з них практик) вони створюють про навколишні об'єкти та про самих себе тощо. Постструктуралізм став теорією, після появи якої соціальне визначалось вже не як статична система інституцій, а як мережа зв'язків та відношень, що формують абстракції влади,

як децентровано та розосереджено функціонуюче «соціальне тіло». Саме у такій науковій кон'юнктурі стає можливим досліджувати гендер як ще одне джерело способів побудови ієрархічних структур та систем знань, як абсолютизовану культурою владу та спосіб контролю, що втілюється у кожному вимірі соціального буття.

Постмодерністська школа соціології гендеру продовжує постструктуралістську традицію дискурсивного визначення соціальної суб'єктності, розглядаючи конструювання та відтворення гендерної ідентичності як такої, що чітко та авторитарно нормована та обмежена законами символічного мислення у рамках конкретних соціокультурних просторів.

Література.

1. Деррида Ж. О грамматологии / Ж. Деррида. – Москва: Ad Marginem, 2000. – 512 с.
2. Сиксу Э. Смех медузы: перевод В. Постникова [Электронный ресурс] / Э. Сиксу // Проза.ру. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.proza.ru/2016/07/03/901>.
3. Брандт Г. А. Современный феминизм: поворот в историко-философской антропологической традиции Западной Европы [Электронный ресурс] / Г. А. Брандт // Адам и Ева. Альманах гендерной истории. Москва: ИВИ РАН. – 2003. – Режим доступа до ресурсу: http://svitk.ru/004_book_book/13b/2963_brandt-feminizm.php.
4. Berg M. Luce Irigaray's "Contradictions": Poststructuralism and Feminism / M. Berg. // Journal of Women in Culture and Society. – 1991. – №1. – С. 50–70.
5. Holmes M. What is Gender? Sociological Approaches / M. Holmes. – Chennai: C&M Digitals (P) Ltd., 2007. – 203 с.
6. Namaste K. The Politics of Inside/Out: Queer Theory, Poststructuralism, and a Sociological Approach to Sexuality / K. Namaste. // Sociological Theory. – 1994. – №2. – С. 220–231.
7. Post-structuralism [Электронный ресурс] // English Oxford Living Dictionaries – Режим доступа до ресурсу: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-structuralism>.

References.

1. Derrida J. O grammatologii / J. Derrida. - Moskva: Ad Marginem, 2000. - 512 с.
2. Siksu E. Smex meduzy: perevod V. Postnikov. Postnikov [Electronic resource] / E. Siksu // Proza.ru. - 2016. URL : <https://www.proza.ru/2016/07/03/901>.
3. Brandt G. A. Sovremenyi feminism: povorot v istoriko-filosofskoy i antropologicheskoy tradicii Zapodnoy Evropy [Elektronnyi resursus] / G. A. Brandt // Adam i Eva. Almanax gendernoy istoriy. Moskva: IVI RAS. - 2003. URL: http://svitk.ru/004_book_book/13b/2963_brandt-feminizm.php.
4. Berg M. Luce Irigaray's "Contradictions": Poststructuralism and Feminism / M. Berg. // Journal of Women in Culture and Society. – 1991. – №1. – С. 50–70.
5. Holmes M. What is Gender? Sociological Approaches / M. Holmes. – Chennai: C&M Digitals (P) Ltd., 2007. – 203 с.
6. Namaste K. The Politics of Inside/Out: Queer Theory, Poststructuralism, and a

Sociological Approach to Sexuality / K. Namaste. // Sociological Theory. – 1994. – №2. – C. 220–231.

7. Post-structuralism [Electronnyi resursus] // English Oxford Living Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-structuralism>.

Abstract. *The article provides a theoretical overview of sociological theories of gender, in particular, the influence of structuralism and postmodernism on the vectors of further development of gender theory. Poststructuralism became a theory that defined the social not as a static system of institutions, but as a network of connections and relations that form abstractions of power, as a decentered and dispersed "social body". The postmodernist school of sociology of gender considers the construction and reproduction of gender identity as clearly and authoritatively normalized and limited by the laws of symbolic thinking within specific socio-cultural spaces.*

Key words. *Gender, sociology of gender, poststructuralism, postmodern theories.*

УДК 791(086.8)

**INTERACTIVE MEDIA AS A MEANS OF TEACHING AUDIOVISUAL
STORYTELLING****ІНТЕРАКТИВНІ МЕДІА ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ ОПОВІДІ****Kovalenko Y.B. / Коваленко Ю.Б.***PhD in Art Studies, Ass. Prof. / канд. мист., доц.**ORCID: 0000-0001-6694-8329***Loginova T. O. / Логінова Т. О.***ORCID: 0000-0002-2783-7500**Kharkiv State Academy of Culture, Bursatskyi uzviz, 4, 61057**Харківська державна академія культури, Бурсацький узвіз, 4, 61057*

Анотація. У роботі досліджено роль інтерактивних медіа у сучасній освітній практиці. Розглядаються особливості аудіовізуальної оповіді та важливість використання ігрових технологій у навчанні режисерів кіно і телебачення. Зосереджено увагу на застосуванні віртуального імерсійного середовища як платформи для вироблення навичок кінематографічного мислення та аудіовізуального сюжетотворення. Зазначено на важливості та позитивному впливі інтерактивної взаємодії на розвиток творчої інтуїції, уяви та фантазії. Простежено зв'язок між різноманітним мультимедіа та комплексом екранної виразності, що передбачає результативність їхнього поєднання.

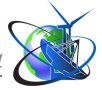
Ключові слова: інтерактивні медіа, аудіовізуальна оповідь, цифрове імерсійне середовище, віртуальна реальність, ігрові технології.

Вступ.

Інтерактивні медіа посідають значне місце у сучасному навчанні, через стрімкий розвиток цифрових технологій та дистанційних засобів комунікації. Можливість підсилити активність та зацікавити, мотивувати до пізнання й саморозвитку відповідно до здібностей, індивідуальний підхід до кожного – все це робить інтерактивні медіа ефективним інноваційним інструментом сучасної освітньої практики, об'єктом багатосторонніх досліджень та основою новітніх методів викладання. Зокрема, науковому аналізу підлягають сугестивні технології, ефективність емоційного досвіду, можливості навчально-пізнавальної активізації [2]. Використання VR технологій в освітньому процесі стає не лише потужним напрямом досліджень [1], а й безпосередньо знаходить практичне втілення у викладанні гуманітарних і технічних дисциплін.

Мистецька освіта й, зокрема аудіовізуальна, перебуває дещо осторонь по відношенню до цифрових інновацій, особливо коли справа стосується режисури та сторітелінгу, сценарної майстерності й сюжетотворення. Проблема взаємодії традиційних методів з новітніми засобами та умовами навчання, складність поєднання творчих напрацювань у кіно та телебаченні з відкриттями й досягненнями нових медіа, мають помітний негативний вплив на якість аудіовізуальної освіти. Між тим, використання цифрових технологій, платформ та ресурсів для класичного навчання режисурі кіно й телебачення може стати достатньо перспективним способом вирішення означених протиріч.

Серед сучасних тенденцій залучення інтерактивних медіа до викладання слід визначити використання віртуальної реальності для створення цифрових освітніх середовищ, з метою імерсійного впливу на засвоєння знань та

вироблення творчих навичок. Сталий розвиток «автоматизованих навчальних систем» [7] зумовлює активне їхнє впровадження у закладах вищої освіти. Навчально-методичні матеріали набувають формату комп'ютерних програм та мобільних застосунків. Окремо варто зазначити штучний інтелект, як інструмент і форму інтерактивної взаємодії в освітньому середовищі.

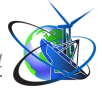
Основний текст

Аудіовізуальна оповідь є поняттям, що охоплює усі історичні форми екранної творчості, такі як кіно, телебачення, відеоарт, 3D відеомеппінг та інші нові медіа. Екран є найбільш ефективним засобом емоційного сприйняття та впливу на пізнавальні й ментальні здібності, оскільки має «можливість фіксації і передачі процесів у динаміці» [4]. В умовах навчання аудіовізуальна оповідь сприяє посиленню ефективності засвоєння знань та інформації, що пояснюється спрямованістю на максимальну кількість сенсорного впливу через усі органи почуттів. Навчання аудіовізуальної оповіді передбачає вироблення навичок не лише багатоканального споживання змісту, а й вміння висловлюватися усіма наявними виразними засобами – звуковими та візуальними. Екранні наративи мають органічно поєднувати образно-звукові елементи, використовувати монтажно-ритмічні фрази та чуттєву асоціативність рухомого зображення, звертатися до залучення глядача й стимулювати співучасть у розповіді. Виходячи з цих особливостей, навчати аудіовізуальної оповіді також варто через імєрсію до екранної реальності та активну взаємодію з об'єктом творчості.

До кола поняття інтерактивних медіа зазвичай відносять цифрові продукти, що містять усі наявні в інформаційному ресурсному полі елементи, такі як текст, графіка, анімація, відео, аудіо та віртуальне ігрове середовище в цілому. Мультимедійні технології, що передбачають «застосування засобів обробки інформації різних модальностей» [6], є спільною основою для цифрових продуктів. Поряд з тим, до інтерактивних медіа відносять також настільні ігри та ігрові книги, тим самим виводячи поняття за межі електронних засобів. Таке тлумачення свідчить про змістову спорідненість інтерактивності та гри як такої. Інтерактивні медіа дозволяють створювати власний контент, допомагають «відчути художній простір віртуального світу зсередини» [5] або суттєво впливати на вже існуючий.

Варіантами використання інтерактивних медіа у навчанні є віртуальна та розширена реальність, відеоігри, інтерактивні відео. До сучасних тенденцій слід також віднести створення інтернет-платформ для мережевої взаємодії й виконання командних завдань. Для опанування аудіовізуальною оповіддю надзвичайно важливо спиратися на сталі форми традиційних медіа, кіномистецтва, телебачення, які бажано поєднувати з новітніми цифровими форматами екранної творчості. Комп'ютерна гра в цьому контексті є найбільш універсальною формою для освітнього середовища, яке б відповідало сучасним вимогам практикоорієнтованого навчання.

Ігрові технології та сценарії посилюють креативний ефект, продуктивність студентів, надаючи їм можливості самотійно взаємодіяти з інформацією, за індивідуальною особистою навчальною траєкторією. Віртуальне ігрове середовище є найбільш універсальним ресурсом для розміщення й побудови

навчально-розвивального контенту, який активно впроваджується сучасними освітніми практиками. В умовах використання дистанційних технологій у навчанні цифрова гра стає альтернативним способом розвитку комунікативних навичок, соціалізації, емоційного інтелекту, пізнавальних здібностей, інтуїції. Можливості впливу на контент розвивають навички активного сприйняття інформації, критичного мислення, персоналізованого креативного досвіду. Посилення мотивації безпосередньо впливає на продуктивність, розкриває творчу обдарованість, що дуже важливо для мистецької освіти. Результативність формування творчого інтуїтивного мислення митця, розкриття його креативного потенціалу пояснюється «використанням сугестивних можливостей мультимедіа» [2]. Серед переваг VR технологій особливо зауважується на «залученості» та «фокусуванні» [1], що сприяє імерсії та концентрації на навчанні.

Особливостями наративу як елементу «комп'ютерної ігрової комунікації» [3] є нелінійний характер розповіді. Враховуючи, що сучасне кіно активно звертається до неklasичних оповідальних структур, важливим є опанування майбутніми фільммейкерами відповідними навичками сюжетотворення. Віртуальне ігрове середовище сприяє креативному зануренню у процес аудіовізуальної оповіді та дозволяє поєднати в інтерактивній практиці класичні наративи з сучасними. Вироблення критичного мислення та активного засвоєння знань відбувається завдяки необхідності робити вибір та самостійно приймати рішення, як того вимагає інтерактивний сюжет. Принциповою різницею між наративною комп'ютерною грою та навчальним віртуальним середовищем з аудіовізуальної оповіді є те, що у грі можливі варіанти розвитку подій, запрограмовані авторами та надані гравцю, в той час коли фільммейкер обирає варіанти з власної уяви, спираючись на власний досвід та ціннісні орієнтири. Маніпулюючи персонажами у віртуальній реальності, вигадуючи ситуації та події, розповідаючи історії у лінійному або нелінійному порядку, автор отримує безцінний творчий досвід аудіовізуальної нарації, який потім матиме можливість відтворити у власному фільмі. В межах віртуального простору він занурюється у практику до початку фільмування й має попереднє бачення свого майбутнього екранного твору. Таким чином, через інтерактивну сюжетну дію, побудову оповіді в імерсійному цифровому просторі, комп'ютерна гра сприяє розвитку кінематографічного мислення гравця.

Висновки.

На підставі проведеного дослідження можна підсумувати ефективність використання інтерактивних медіа у навчальному процесі підготовки фахівців аудіовізуальних індустрій, найголовнішим показником якої є отримання практичного досвіду під час навчання, поєднання теоретичної та практичної складової освіти. Імерсійне ігрове середовище дозволяє інтуїтивно мислити, емоційно розповідати, розвивати виразність звукозорового висловлення, єднати в уяві елементи аудіовізуальної мови в єдиний комплекс екранного образу. Такий підхід робить аудіовізуальну оповідь більш досконалою, а творчо-виробничі навички персоналізованими та оригінальними для кожного майбутнього митця.

Література:

1. Бабюк Н. П. Аналіз можливостей використання технологій віртуальної реальності в освітньому процесі // Комп'ютерні ігри та мультимедіа як інноваційний підхід до комунікації / Матеріали II Всеукраїнської науково-технічної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів. Одеса, 29-30 вересня 2022 р. - Одеса, Видавництво ОНТУ, 2022 р. – С. 9-11.
2. Бондаренко А. Інтерактивні технології в контексті професійної підготовки майбутніх учителів музики засобами мультимедіа // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Умань: ПП Жовтий, 2011. – Вип. 36. – С. 83-87.
3. Джиджора Є., Мельник С., Трояновська Ю. Особливості нелінійного наративу при побудові інтерактивного сторітелінгу // Інформація, комунікація, суспільство 2019 : Матеріали 8-ї Міжнародної наукової конференції ІКС-2019 (16–18 травня 2019, Чинадієво). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. – С. 200-201.
4. Кривуц С. В., Малогулко О. П. Функції 3dвідеомеппінгу як інтерактивного засобу комунікації // Culturological Almanac: – Vinnytsia: Nilan Ltd, 2018. - Issue 8. – С. 51-53.
5. Печеранський І. П. Технічні особливості наративних екшн-ігор 1990-2010-х рр. як чинник їхнього розвитку в контексті цифрового мистецтва // Культура України. – Харків: ХДАК, 2023. – Вип. 81. – С. 13-23. DOI: 10.31516/2410-5325.081.02
6. Пінчук О. П. Проблема визначення мультимедіа в освіті: технологічний аспект // Нові технології навчання. – Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2007. – Вип. 46. – С. 55-58.
7. Стрельников В. Ю. Проектування професійно орієнтованих інформаційних технологій у вищій школі // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – Вип. 6. - С. 599-608.

Abstract. This paper explores the role of interactive media in contemporary educational practices, focusing on the peculiarities of audiovisual narrative and the significance of utilizing gaming technologies in the training of film and television directors. Emphasis is placed on the application of virtual immersive environments as platforms for developing cinematographic thinking and audiovisual storytelling skills. The importance and positive impact of interactive engagement on the development of creative intuition, imagination, and fantasy are highlighted. The correlation between multimedia diversity and the complexity of screen expression is traced, anticipating the effectiveness of their combination.

Among current trends in the use of interactive media in education, the creation of a virtual digital game for acquiring creative skills in audiovisual storytelling is noted. The importance of integrating traditional media with modern digital formats of screen creativity is underscored. In this context, a computer game stands out as the most versatile form for an educational environment that aligns with contemporary demands for practice-oriented learning.

A fundamental distinction between narrative computer games and educational virtual environments in audiovisual storytelling is that games offer branching storylines programmed by authors and presented to the player; while a filmmaker selects options based on their own imagination, relying on personal experience and values.

Through interactive plot actions and narrative construction in an immersive digital space, the virtual game contributes to the development of cinematic thinking in the player.

Key words: *Interactive media, Audiovisual storytelling, Digital immersive environment, Virtual reality, Gaming technologies.*

УДК 378.016:[51+004]:001.895]:378.018.8:373.5.011.3-051]:331.54-047.22](045)
**FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE
TEACHERS IN THE COURSE OF STUDYING THE DISCIPLINE
"INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF TEACHING MATHEMATICS AND
COMPUTER SCIENCE"**

**ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПІД ЧАС
ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ
МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ»**

Tiahai I.M. / Тягай І.М.

s.ped.s., as.prof. / к.пед.н., доц.

ORCID: 0000-0002-4360-7553

Makhometa T.M. / Махомета Т.М.

s.ped.s., as.prof. / к.пед.н., доц.

ORCID: 0000-0003-4825-4707

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Uman, 2 Sadova st., 20300

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Умань, Садова, 2, 20300

Анотація. У статті описано особливості формування фахової компетентності майбутнього учителя під час вивчення дисципліни «Інноваційні технології навчання математики та інформатики». Сучасний вчитель повинен мати широкий кругозір в галузі змісту свого предмета і методики його викладання, вміти вести дослідницьку роботу, вивчати вітчизняний і зарубіжний досвід для розвитку власної творчості. Сьогодні потрібний вчитель з ціннісною установою на розвиток особистості школяра, здатний реалізувати творчі процеси, який прагне до саморозвитку і професійної самоосвіти, що об'єднується в сучасний змістовний інтегрований термін «компетентність». Дисципліна «Інноваційні технології навчання математики та інформатики» спрямована на забезпечення загального і професійного розвитку майбутнього вчителя математики та інформатики й на отримання ним системи знань, умінь і навичок, щодо організації інноваційного навчання у подальшій професійній діяльності. Використання Desmos у процесі фахової підготовки майбутніх учителів математики та інформатики урізноманітнює систему навчання; допомагає не тільки забезпечити наочність шляхом побудови різних моделей, візуалізувати математичні абстракції, але й демонструє здобувачам освіти як за допомогою даного сервісу можна підтримувати управління навчанням учнів, організовувати групові форм навчальної діяльності.

Ключові слова: майбутні учителі математики; здобувачі освіти; дослідницьке навчання; сервіс Desmos.

Вступ.

Професійна підготовка майбутнього вчителя, зокрема вчителя математики та інформатики, – це забезпечення високого рівня особистісної і спеціальної компетентності спеціаліста. Сучасні вимоги до професійної компетентності передбачають розширення системи знань, вмінь і навичок, необхідних як для ефективної професійної діяльності, так і для життєдіяльності в цілому. Компетентність вчителя проявляється в його здібності освоювати нові концепції предмета, нові педагогічні технології, вибираючи програму і підручники із декількох альтернативних, оцінювати їх з позиції методики предмета, своїх можливостей, типу навчального закладу і особливості

школярів. Сучасний вчитель повинен мати широкий кругозір в галузі змісту свого предмета і методики його викладання, вміти вести дослідницьку роботу, вивчати вітчизняний і зарубіжний досвід для розвитку власної творчості. Сьогодні потрібний вчитель з ціннісною установою на розвиток особистості школяра, здатний реалізувати творчі процеси, який прагне до саморозвитку і професійної самоосвіти, що об'єднується в сучасний змістовний інтегрований термін «компетентність».

Основний текст.

Поняття фахова компетентність розглядають як коло питань, в яких спеціаліст повинен бути компетентним, сфера діяльності, в якій він реалізує свій професіоналізм. Компетентнісний підхід у підготовці вчителів математики та інформатики передбачає відповідність рівня компетентності фахівця нормативним вимогам, характеру професійної діяльності, який змінюється набагато швидше, ніж нормативні параметри, що вимагає дотримання прогностичного підходу в побудові компетентнісної моделі вчителя.

Проблема фахової підготовки вчителя математики стала предметом досліджень І. Акуленко, В. Ачкана В. Бевз, Г. Бевз, М. Бурди, Т. Годованюк, С. Гончаренка, Н. Кугай, В. Клочка, О. Матяш, В. Моторіної, Н. Тарасенкової, О. Чашечнікової, В. Швеця та інших науковців. Особливості підготовки майбутніх учителів інформатики розглядали Т. Вакалюк, М. Жалдак, Н. Морзе, Ю. Рамський, О. Спірін та ін. Серед інших питань, яких торкалися вчені, став і розгляд поняття «фахова компетентність учителя», процес формування фахової компетентності майбутнього вчителя математики або інформатики.

Фундамент професіоналізму вчителя закладається під час навчання у педагогічному університеті, зокрема, і в процесі навчання дисциплін математичного чи інформатичного та методичного спрямування, зокрема, в курсі «Інноваційні технології навчання математики та інформатики». Від міцності цього фундаменту залежить, як швидко молодий педагог зможе створити себе як вчителя.

Мета статті – висвітлення особливостей формування фахової компетентності майбутнього вчителя математики та інформатики під час вивчення дисципліни «Інноваційні технології навчання математики та інформатики».

Дисципліна «Інноваційні технології навчання математики та інформатики» спрямована на забезпечення загального і професійного розвитку майбутнього вчителя математики та інформатики й на отримання ним системи знань, умінь і навичок, щодо організації інноваційного навчання у подальшій професійній діяльності. Зміст дисципліни передбачає ознайомлення студентів із особливостями впровадження в освітній процес з математики та інформатики у закладах загальної середньої освіти інноваційних педагогічних технологій: інтерактивних технологій, інформаційно-комунікаційних технологій, технології навчання як дослідження.

Основна мета дисципліни – сформувати у студентів за допомогою новітніх засобів навчання систему знань, умінь і навичок моделювання та проведення різних форм навчальних занять та позакласної роботи зі шкільного курсу

математики та інформатики з використанням інноваційних технологій навчання.

Серед різноманіття інноваційних технологій, які є ефективними у процесі навчання як математики, так й інформатики, є технологія індивідуалізації процесу навчання. Це організація освітнього процесу, при якій вибір педагогічних засобів та темпу навчання враховує індивідуальні особливості учнів, рівень розвитку їх здібностей та сформованого досвіду.

До онлайн-засобів, які є ефективними у процесі навчання математики та інформатики, відноситься Desmos [2]. Desmos – це безкоштовний онлайн-сервіс, який працює у веб-браузері без додаткових завантажень та вимог до обладнання, не потребує встановлення, але може бути завантажений як додаток на смартфонах чи планшетах. Застосунок надає засоби для створення якісних інтерактивних дидактичних матеріалів, візуальних моделей, що доцільно використовувати для унаочнення теоретичного матеріалу. З доповненням Desmos classroom For Teacher можна організувати активність для свого класу та долучити учнів до спільного навчання. Варто навчити майбутніх учителів математики та інформатики не лише працювати у даному інтерактивному середовищі, а й вміти самостійно створювати такі інтерактивні вправи.

Custom Activities в Desmos передбачає створення послідовних слайдів, де на кожному вчитель може запропонувати своїм учням певне завдання або запитання, інтерактивну вправу тощо (Рис.1). Варто зазначити студентам, що за допомогою даної активності вчитель може розробити свій власний урок, спроектувати компетентнісну задачу для формування предметних компетентностей учня, розвитку його інтересу.

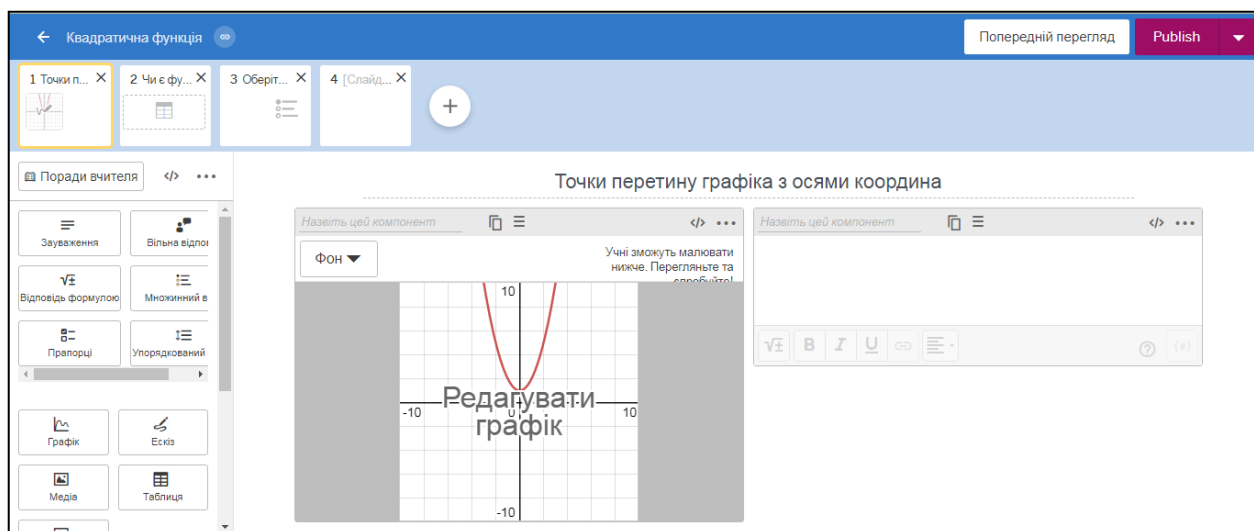

Рис. 1. Середовище Custom Activities для створення інтерактивного завдання

Опублікувавши створений продукт вчитель може долучити учнів до діяльності в середовищі через Google Клас. Середовище також надає можливість вчителям інструменти для створення цікавого дослідницького

завдання, яке кожен учень може виконувати завдання відповідно до свого темпу. Відповідь кожного учня зберігається, а його діяльність в конкретний момент часу доступна вчителю, що дозволяє своєчасно надавати певні консультації. Учитель може переглянути як екран кожного учня окремо так і усі відповіді, зберігати окремі відповіді для аналізу тощо [1].

Організація роботи з Custom Activities в Desmos на заняттях з «Інноваційні технології навчання математики та інформатики» сприятиме розвитку у студентів як цифрової так і фахової компетентностей.

У додатку розроблені також пізнавальні інтерактивні математичні ігри. Ігри дозволяють візуалізувати математичні процеси, що значно спрощує вивчення математики, зацікавлює до вивчення інформатики. Наприклад, вивчення лінійної функції, зокрема кутового коефіцієнту реалізується за допомогою гри «Посади літак на смугу». Мета гри – за допомогою параметрів лінійної функції змінити траєкторію руху літаку таким чином, щоб він попав на смугу для літака.

Подібні ігри розроблені і знаходяться у бібліотеці додатку. Це ігри на вивчення особливостей перетворень квадратичної функції, властивостей геометричних фігур тощо. Таким чином, вирішення компетентнісної задачі з інформатики щодо вибору найкращого математичного сервісу в дистанційних умовах і опрацювання навичок роботи сервісом Desmos дозволить учням візуалізувати математичні процеси, полегшити вивчення складних геометричних та алгебраїчних закономірностей.

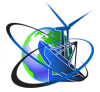
Висновки.

Отже, використання Desmos у процесі фахової підготовки майбутніх учителів математики та інформатики урізноманітнює систему навчання; допомагає не тільки забезпечити наочність шляхом побудови різних моделей, візуалізувати математичні абстракції, але й демонструє здобувачам освіти як за допомогою даного сервісу можна підтримувати управління навчанням учнів, організовувати групові форм навчальної діяльності. Перспективи подальших досліджень спрямовані на дослідження використання сервісу Desmos під час навчання математичних дисциплін майбутніх учителів математики.

Література:

1. Махомета Т.М., Тягай І.М. Особливості використання сервісу Desmos у процесі фахової підготовки майбутніх учителів математики. Перспективи та інновації науки. №2(36). С. 301-308. DOI: 10.52058/2786-4952-2024-2(36)-301-308
2. Сервіс Desmos. URL: <https://www.desmos.com/?lang=uk>

Abstract. The article describes the peculiarities of forming the professional competence of a future teacher in the course of studying the discipline "Innovative Technologies for Teaching Mathematics and Informatics". A modern teacher should have a broad outlook on the content of his/her subject and methods of teaching it, be able to conduct research, study domestic and foreign experience to develop his/her own creativity. Today, we need a teacher with a value system for the development of a student's personality, capable of implementing creative processes, striving for self-development and professional self-education, which is combined into a modern meaningful

integrated term "competence". The discipline "Innovative Technologies for Teaching Mathematics and Informatics" is aimed at ensuring the general and professional development of the future teacher of mathematics and informatics and at acquiring a system of knowledge, skills and abilities to organize innovative learning in further professional activities. The use of Desmos in the process of professional training of future teachers of mathematics and computer science diversifies the learning system; it helps not only to provide clarity by building various models, visualizing mathematical abstractions, but also demonstrates to students how to support student learning management and organize group forms of learning activities with the help of this service.

Key words: *future mathematics teachers; students; experiential learning; Desmos service.*

Стаття відправлена: 24.02.2024 р.

© Тягай І.М., Махомета Т.М.

УДК 378.016:316.453

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR FORMING "SOFT SKILLS" OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ «SOFT SKILLS» СТУДЕНТІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ****Fedorenko N.I. / Федоренко Н.І.***Candidate of Soc. Sciences, associate prof./к.соц.наук, доцент**Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,**Kyiv, 54/1 Beresteyskyi Avenue (Peremohy), 03057**Київський національний економічний університет ім.Вадима Гетьмана,**Kiїв, просп. Берестейський (Перемоги), 54/1, 03057*

Abstract: This article explores the process of developing students soft skills as an important component of preparing future professionals in the field of sociology. The author conducts a theoretical analysis of modern educational models of soft skills in the context of scientific research and describes the structural components of these skills. The article proposes a structure of necessary soft skills for sociology students and discusses innovative approaches to their formation in university education. The author also examines the experience of using innovative methods of soft skills development by the faculty of the Department of Sociology at Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, such as simulation and training methods, workshops, meetings with experts, and master classes.

Keywords: higher education, student youth, innovative approaches for soft skills development, simulation teaching methods, training teaching methods, workshops, expert master classes.

Introduction.

In our time, we observe the process of institutional transformation of higher education, which is characterized by the peculiarities of new labor markets. Higher education and higher educational institutions, as its main actors, are forced to adapt to new trends in labor markets, which require constant updating of highly specialized professional knowledge, new forms of their transmission, and utilization in education. Permanent changes in the labor market influence the development of educational technologies and innovative teaching strategies in higher education. The main task of modern higher education is to create a professional personality capable of quickly adapting to a new social environment and capable of self-realization and career development.

Main Text.

In the era of rapid informatization of society, the main competitive advantage is the presence of "soft" skills among employees. Regardless of professional qualifications, modern professionals must be distinguished by a high coefficient of "soft skills," which ensure 85% of today's career success. The concept of "soft skills" has become an integral part of the global labor market in various sectors of the economy and society over the past 20 years. In many contexts, "soft skills" are equated with terms such as "employability skills," "people skills," "non-professional skills," "key skills," "skills for social progress," and "life skills." European Union member states have adopted a series of documents allowing for the introduction of a unified classification of "soft skills" for the European Economic Area. European

initiatives for skills development have included "Rethinking Education" - consulting EU member states on investing in skills development for optimal socio-economic results.

In the study of the formation of "soft skills" in young students, the works of the following foreign experts are important: B.A. Ritter, E.E. Small, J.W. Mortimer, who relate teamwork, communication, and leadership skills to "soft skills." K.J. Perez-Maya, E.R. Purcell, J.V. Reyes Bernardo consider "soft skills" on one hand as general (non-academic) skills, and on the other hand, as the most important skills in the modern world labor market, especially in the context of rapid technological development. Scholars propose the following types of "soft skills": communication skills, critical thinking and problem-solving skills, teamwork skills, lifelong learning skills and information management, entrepreneurial skills, ethics and professionalism, leadership skills. Some scholars consider "soft skills" as a sociological term related to the emotional intelligence quotient of a person; a set of personality traits, social skills, communication abilities, personal habits, friendliness, and optimism. On the other hand, some authors define "soft skills," emphasizing their role in building a professional career. "Soft skills" are personal qualities, characteristics, talents, or the level of enthusiasm for professional activities that distinguish a person from others with similar skills and competence [1, pp. 32-33].

Analysis of the Ukrainian scientific discourse has revealed that recently there has been a noticeable increase in interest among practitioners and theorists of education in the potential of disciplines in higher education for the formation of soft skills, as evidenced by studies by A. Bezzus, I. Hevlycha, L. Hevlych, K. Koval, Yu. Fedorova, I. Fedulova, Vargati O., Komar T., Afanasyenko V., Kuleshova O., Mikheyev L., and others.

It is important to note that there is no single scientific approach to the classification of "soft skills" among Ukrainian scholars. Instead, there is an interpretation that includes: developed leadership skills; developed teamwork skills; developed critical thinking skills; developed creative thinking skills; developed communication skills; developed self-presentation skills; developed organizational skills; developed time management skills; developed stress resilience skills; developed conflict resolution skills. Some authors suggest that "soft skills" are special socio-psychological skills such as: adaptability and mobility; social awareness and tolerance; ethics and honesty; purposefulness and responsibility; optimism and positive attitude; harmonious relationship with the inner world. The proposed socio-psychological characteristics constitute a complex of socio-psychological competence of specialists in socio-economic professions. Domestic researchers consider the concept of "soft skills" more broadly, including such specific professional competencies as: creative competence; psychological competence; communicative competence; managerial competence.

Based on the analysis conducted, the author has formulated a structure of "soft skills" for students of sociological specialties in the educational-professional program "Social and Media Communications" of the Department of Sociology of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Table 1).

Table 1 – Structure of "soft skills" for OPP students
"Social and media communications"

Social skills	Ability to communicate with representatives of other professional groups of different levels (with experts from other fields of knowledge/types of economic activity); The ability to act socially responsibly and consciously; The ability to realize one's rights and responsibilities as a member of society, to be aware of the values of civil (free democratic) society and the need for its sustainable development, the rule of law, the rights and freedoms of a person and a citizen in Ukraine; The ability to preserve and multiply moral, cultural, scientific values and achievements of society based on understanding the history and patterns of development of the subject area, its place in the general system of knowledge about nature and society and in the development of society, technology and technologies, to use various types and forms of motor activity for active recreation and leading a healthy lifestyle.
Communicative skills	Interpersonal skills; Productive communicative activity; Public speaking skills; Active listening; Ability to reasoned presentation of one's own opinion, competent and tolerant discussion with opponents; Ability to self-present and create a professional image; Ability to productive criticism and self-criticism. The ability to resolve conflict situations and adapt to "difficult" people in communication; The ability to resist manipulation and prevent obstacles in professional activities.
Skills personal effectiveness	Goal setting skills; Skills of effective organization and planning of one's activities; Skills of effective self-organization and setting priorities; Self-motivation skills; Positive thinking and optimism, emotional stability, stress resistance.
Organizational-management skills	Ability to work in a team; The ability to organize a system of communications between their participants; Ability to motivate team members; The ability to see a single goal and find ways to achieve it; Skills of organizing business communication: conversations, negotiations, meetings

Leadership skills	The ability to unite people around a socially significant goal; Ability to take responsibility for the team; The ability to unite people and clearly define responsibilities according to everyone's capabilities; The ability to convince and find a compromise; Initiative and demandingness towards oneself and others; Ability to make independent decisions and solve problems.
Analytical skills	Critical thinking, The ability to find non-standard, new solutions The ability to generate and implement new ideas (creativity) The ability to navigate in the wide information and communication field of the modern world.

Author's development [3, p.238]

To successfully develop soft skills in today's students, to create a professional personality ready to perceive social changes, embrace new values, and capable of self-development and self-realization, higher education institutions need to employ various innovative forms and teaching technologies: problem-based lectures, case studies, brainstorming sessions, discussions with elements of analysis, workshops, work in small creative groups, business games, meetings and conversations with invited experts, expert master classes, multimedia information technologies, modeling technologies, training technologies, and gaming methods.

The readiness of teachers to implement innovative teaching technologies requires a high level of development of their informative and pedagogical competencies. The Department of Sociology of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman constantly works on creating new educational and training workshops, training courses, and modern disciplines using problem-solving innovative teaching technologies. For example, within the accredited educational-professional program "Social and Media Communications," the department's teachers have developed disciplines aimed at forming soft skills in students. Disciplines such as "Professional and Communicative Culture of the Sociologist," "Social Psychology," "Fundamentals of Theory and Practice of Social Communications," "Communications in Business Communication," "Intercultural Communication," "Information Technologies in Sociology," "Social Technologies," "Assessment Research in the Social Sphere," "Methodology of Sociological Research," "Sociology of Management," "Sociology of Innovation," "Sociology of Career and Leadership," "Sociology of Conflict," "Theory and Practices of Modern Media Research," "Social Dialogue," "Ethics of Business Communication," and others. These disciplines help students develop the necessary soft skills: ability to collaborate in a group and team, mobility, adaptability, ability to set personal goals and perform various roles and functions in a team, ability to determine and implement the communication goal depending on the circumstances; analyze the main patterns of interaction, revealing the connection between interpersonal and social relationships; ability to analyze the social psychology of groups and identify communication features in real social groups; ability to demonstrate communication competencies; model situations of

group dynamics and their development; ability to possess self-analysis skills, be critical and self-critical based on appreciation and respect for diversity and multiculturalism.

With the aim of implementing problem-oriented teaching and learning through educational workshops, master classes, and practical training, faculty members of the Sociology Department constantly conduct various meetings with invited experts and master classes. The outcomes of these meetings are utilized by the department to update educational programs, enriching them with practical cases that enable students to acquire knowledge, skills, and competencies necessary for the formation of soft skills. For example, in November 2022, within the framework of the "Education and Business Collaboration: Uni-Biz Bridge" project, a meeting was organized and held with experts from the international company Deloitte on the topic of "Communications in an International Company." Additionally, on November 23, 2023, faculty members of the Sociology Department actively participated in organizing the 11th International Business Forum "Science-Business-Education: Strategic Partnership." Within the forum, meetings with experts and panel discussions on educational trends and business practices, the university's mission in preserving mental health in wartime conditions, and innovative educational process tools were organized.

In the process of developing soft skills competencies in students, faculty members of the Sociology Department constantly utilize workshops, training, and modeling teaching technologies during practical sessions. A workshop is an active group work technology based on intensive group interaction aimed at acquiring dynamic knowledge. Workshops aid in implementing new ideas in student projects, providing interactivity within sessions, and improving interaction within student groups. An interesting experience of the department is not only conducting workshops by faculty members and invited practitioner experts but also preparing, organizing, and conducting workshops by senior students themselves. For instance, in the academic years 2022-2023, within the discipline "Communications in Business Communication," 4th-year students of the "Social and Media Communications" program conducted a workshop with 3rd and 2nd-year students of the "Social and Media Communications" program on the topic: "Online Interview: Components of Effective Communication." It should be noted that training technologies are also an important component of interactive learning. Communication among participants during training encompasses two components: content and process. The content of the training refers to the topics covered during the session. The process of the training involves how participants interact during the learning process, the atmosphere they create, the roles they play, and how they influence each other. The effectiveness of the training process depends on the training methods used, such as lectures, discussions, group work, case studies, and others. There are also specific types of training aimed at developing effective communication skills, such as partner communication training, sensitivity training, creativity training, and others.

Among the modern learning technologies that contribute to the development of soft skills in students is simulation (modeling) technology. The specificity of simulation technology lies in simulating various real-life relationships and conditions

in the educational process. Orienting students in such "life-like" learning experiences across societal, scientific, cultural, and other life spheres allows them to envision their life paths and consciously plan and implement the development of their general and professional competencies.

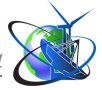
Simulation and training technologies are actively used by sociology department instructors and are implemented through the analysis of various case studies and the simulation and resolution of practical situations and tasks. Students identify problems and choose different methods to solve them. These technologies stand out for their effective learning nature and the utilization of groups as a means of fostering individual development. Through such activities, students develop communication skills, critical thinking, understanding, reflection, and action. This type of educational work fosters students' ability to quickly adapt to collective activities, acquaints them with the mechanisms of team creation, and the principles of identifying leaders.

Conclusions.

Therefore, today the educational process in higher education is filled with effective innovative educational technologies that help in the formation of "soft skills" competencies. In order to successfully develop a professional personality ready to perceive social changes, adopt new values and behavioral patterns, capable of self-development and self-realization, the Department of Sociology of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman is constantly working on creating new educational workshops, training courses, and modern disciplines using problem-solving innovative teaching technologies. As part of scientific research work, students have the opportunity to actively participate in departmental and university projects and demonstrate the results of their work at international scientific-practical conferences for students, graduate students, and young scientists organized and conducted by the Department of Sociology and Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

References:

1. Drozdova, Yu. (2020). Conceptual Approaches to Defining "Soft Skills" in Modern Educational and Professional Models. Kyiv: Kyiv National Trade and Economic University.
2. Vargata, O., Komar, T., Afanasyenko, V., Kuleshova, O., & Mikheyeva, L. (2023). "Soft Skills" as an Important Condition for Self-Creation of the Personality of Socioeconomic Professions Specialists: Theory and Practice. Dallas, USA: «Primedia e-Launch LLC»; 2023. 162 p. – URL: https://www.academia.edu/110253283/Soft_skills_as_an_important_condition_for_self_creation_of_the_personality_of_socioeconomic_professions_specialists_theory_and_practice?uc-sb-sw=25405919
3. "Interdisciplinary Discourse in the Study of the Social Phenomenon" [Electronic resource]: Collective Monograph. Edited by Artemenko S.B., Gayevska O.B., Severin-Mrachkovska L.V., et al. – Kyiv: Kyiv National Economic University, 2020. – 279 p.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню формування «soft skills» у студентів як важливої умови підготовки фахівців соціологічних професій. У роботі здійснено теоретичне вивчення сучасних освітніх моделей «soft skills» у контексті наукових досліджень, описані структурні компоненти «soft skills» фахівців. Автором сформована та представлена структура необхідних «soft skills» для студентів соціологів та описані інноваційні підходи щодо їх формування у вищій освіті. В роботі розглядається досвід використання викладачами кафедри соціології Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана таких інноваційних підходів формування «soft skills», як: імітаційні та тренінгові технології, воркшопи, зустрічі із запрошеними експертами, майстер-класи фахівців та інші.

Ключові слова: вища освіта, студентська молодь, інноваційні підходи формування «soft skills», імітаційні технології навчання, тренінгові технології навчання, воркшопи, майстер-класи фахівців

УДК 37:316.46

THE ROLE OF A LEADER IN PARTNERSHIP FOR TEACHERS РОЛЬ ЛІДЕРА У ПАРТНЕРСЬКІЙ ВЗАЄМОДІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Tretiak O.P./Третяк О.П.

*ph.d., associate professor /к.п.н, доцент*ORCID: [0000-0002-1160-055X](https://orcid.org/0000-0002-1160-055X)

Institute of In-Service Education

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Kyiv, str. Bulvarno-Kudryavska, building 18/2, 04053

Інститут післядипломної освіти

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, буд. 18/2, 04053

Анотація. У статті розкриваються основні теоретичні аспекти ролі лідера у партнерській взаємодії для педагогічних працівників. Педагогічне лідерство обґрунтовується як ціннісна і контекстна основа професійної компетентності педагогічних працівників закладів освіти. Окреслено роль педагогічного працівника у контексті побудови його партнерських стосунків. Доведено доцільність дослідження цього наукового напрямку. Стратегія формування лідерів відповідно до цього ґрунтується на гуманістичній концепції, центром якої цілісна гуманна, успішна, активна особистість, спроможна стати лідером не лише в освітньому закладі, а й у суспільстві. Професійна продуктивність та успішна діяльність педагогів немислимі без активізації лідерства. Обґрунтовано педагогіку партнерства під керівництвом лідера для досягнення спільної мети, створюючи при цьому сприятливу психологічну атмосферу співтворчості та співпраці.

Важливою педагогічною проблемою у цьому напрямі є створення науково обґрунтованої моделі партнерської взаємодії під керівництвом лідера як чинника формування ефективної партнерської взаємодії учасників освітнього процесу.

Практичне значення статті полягає в тому, що її матеріали можуть використовуватися в організації освітнього процесу у закладах освіти.

Ключові слова: лідер, лідерські якості, партнерська взаємодія, компетентність, педагогіка партнерства, педагогічні працівники.

Вступ

У зв'язку з глобальними трансформаціями, які нині відбуваються в освіті, висувуються нові вимоги до керівників та підлеглих, заснованих на підвищенні рівня управлінської компетентності й партнерській взаємодії педагогічних працівників в освітніх організаціях. Сьогодні особливої уваги набуває проблема ролі керівника-лідера освітньої організації. Це пов'язано зі зміною поглядів на лідерство як цінність. Незважаючи на складні умови сьогодення лідерство є ключовим елементом в розвитку педагогіки партнерства у закладі освіти. Лідерство сприймається як основна людська цінність, як індивідуальний стиль. Саме лідер-керівник покликаний сформулювати таку ідею або систему ідей, в яку готові повірити педагогічні працівники, прийняти та досягти головних цілей в оптимальні терміни з максимальним ефектом. Проблема ролі лідера у партнерській взаємодії вимагає впровадження ідей і технологій гуманістичної педагогіки, педагогіки співробітництва, переходу від авторитарних педагогічних умов освітнього процесу до гуманістичних. Важливість саме

педагогічного лідерства полягає в тому, що воно включає володіння мистецтвом самоуправління як дуже важливої складової професійного успіху. Адже професійна продуктивність та успішна діяльність педагогів немислимі без активізації лідерства. «Здатність бути лідером передбачає наявність у педагогічного працівника сформованих ціннісних пріоритетів, життєвих орієнтирів, глибокого усвідомлення власної місії, опанування технікою та оновлення його знань з предмета. Тож те, що він робить і як він це робить, має важливе значення. Нова лідерська роль для педагогічних працівників може стати важливим кроком у сприянні появи нової генерації педагогів» [1, 9].

Основний текст

Метою нашої статті є дослідження і висвітлення концептуальних ідей ролі лідера в процесі ефективної партнерській взаємодії педагогічних працівників в закладах освіти.

Для реалізації поставленої мети дослідження нами визначено наступні *задачі дослідження*:

1. Проаналізувати роль лідера в процесі партнерській взаємодії педагогічних працівників у науковій літературі.
2. Розкрити сутність базових лідерських якостей сучасного педагогічного працівника у партнерській взаємодії в освітньому закладі.

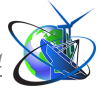
Сучасний стан суспільного розвитку вимагає оновленого підходу до розуміння проблеми лідерства в освіті. Не виконавець, а лідер здатний у певному руслі управляти системами. У цьому контексті необхідним є формування лідерських якостей педагогічних працівників.

У процесі дослідження нами використано як теоретичні, так і практичні методи (фокусовані інтерв'ю, SWOT-аналізи оцінки формування лідерства в умовах освітньої діяльності, методи педагогічної реконструкції тощо).

В такій ситуації, коли суспільство і держава формують запит щодо якісного рівня професіоналізму педагогічних працівників, розвиток лідерської компетентності набуває ключового значення. В цьому контексті важливим вбачається розвиток лідерських якостей фахівців на різних етапах їх освітньо-професійної траєкторії. При цьому варто враховувати, що уміння прийняття компетентних рішень, навички самоорганізації та володіння лідерськими якостями є актуальним не лише для керівників, а й для усіх учасників освітнього процесу.

У зв'язку з актуальністю проблеми визріла необхідність у дослідженні питання, щодо ролі лідера у партнерській взаємодії педагогічних працівників у закладах освіти.

Аналіз наукової літератури дозволив зробити висновок про те, що проблема лідерства займає одне з провідних місць у науковій літературі. Основні вимоги до формування лідерських якостей педагогічних працівників ЗВО знайшли своє відображення в законодавчій базі (Закон України «Про вищу освіту», Стратегія державної кадрової політики до 2030 р., Стратегія інноваційного розвитку України на 2020-2030 р. та ін.). Тут наголошується на фаховій підготовці лідерів-менеджерів освіти, здатних швидко адаптуватися і приймати правильні рішення. Прогностичний аналіз дозволяє стверджувати, що

дослідження питань пов'язаних з лідерством може бути для наукового вирішення проблеми: етика лідера (Дж. Максвелл, А. Мангетті) лідерство у діяльності керівника (О. І. Бондарчук, О. О. Нежинська); особливі підходи до лідерства з точки зору методології проаналізовані М. Діденко, В. Локшин, С. Нестулею та ін. (Нестуля, 2019); теоретичні основи формування лідера розроблено І. Адізес, К. Бланшар, С. Калашніковою, Д. Максвелл, Дж. В. Шеклтон та ін.

У цих дослідженнях обґрунтовано теоретичні і методичні основи формуванню лідерських якостей у майбутніх педагогів. Проте проблема ролі лідера у партнерській взаємодії педагогічних працівників в закладах освіти досліджено не достатньо і є актуальною.

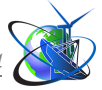
Беручи за основу наукові джерела, зосередимо увагу на основних підходах до тлумачення терміну «лідер». За час дослідження лідерства науковцями було розроблено більше 65 кваліфікаційних систем, кожна з яких має свої підходи до визначення лідерства [2]. Відповідно до інформації словника-довідника з професійної педагогіки, – лідер (від. англ. leader – що веде) – «член групи з найвищим соціометричним статусом за яким призначається особлива роль у прийнятті рішень й організації спільної діяльності» [3, 98]. Так, беручи за основу словник соціологічних і політологічних термінів для характеристики поняття «лідер», зазначимо, що лідер характеризується як «особистість, яка має найбільший авторитет, вплив у будь-якому колективі» [4, 44].

Філософська література визначає лідера як «найбільш авторитетного члена організації або соціальної групи, котрий завдяки специфіці своєї особистості домінує в різних політичних, моральних і соціальних ситуаціях» [5]. В контексті нашого дослідження цінним виступає визначення дефініції «лідер» С. Гармаша (2009), який трактує його як «особистість, яка має розвинуті комунікативні вміння, здатна словами ефективно впливати на інших людей, з якою бажає співпрацювати більшість колективу [6, 37]. Лідер, за тлумаченням В. Жигір'я (2015), – це «член групи, який відіграє ключову роль щодо спрямування, контролю та зміни діяльності інших членів групи з досягнення групових цілей, за яким група визнає перевагу в статусі й надає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях» [7, 34].

Аналіз результатів наукових досліджень та публікацій дає змогу зробити висновок, що проблематиці лідерської компетентності, лідерських якостей, лідерства в освіті вітчизняними та зарубіжними науковцями приділяється значна увага і накопичено певний досвід.

Концепцію лідерства, як формування майбутнього харизматичного лідера-педагога на герменевтико-культурологічних засадах проаналізував Г. Васянович, котрий визначив провідні напрями його формування. Зокрема, автор наголошує, що...справжній лідер-педагог у процесі своєї практичної діяльності має зважати на: певну «непрозорість», «закритість» людини; відхід від патерналізму і спрямованість мислення на взаємодію; право на «нерозуміння» тощо» [8, 50]

Дослідниця Семенова А. розкриває психопедагогічні технології комунікації сучасного лідера. Зокрема, авторка доводить, що важливим

елементом формування лідера-викладача є володіння технікою мовлення. Це не лише складова його культури, передумова позитивного сприйняття оточенням [9, 82].

У сучасній Україні, в руслі інтеграційних освітніх процесів, проблема формування лідерства набуває все більшої значущості. У питаннях ролі лідера для ефективної партнерської взаємодії існує чимало викликів і суперечностей між: необхідністю соціуму в лідері-педагога та відсутністю нових технологій його пошуку і навчання; вимогами освітнього середовища до лідерства і невмінням провести його якісну підготовку; необхідністю в оновленні програм підготовки лідерства та нерозробленістю освітніх компонентів його підготовки.

Неможливо ефективно виконувати функції планування, організації, мотивації і контролю, якщо немає ефективного керівництва і лідерів, здатних заохочувати інших працівників, позитивно впливати на них і вести за собою, тим самим досягаючи благоприємних кінцевих результатів [10].

Інтерес для нашого дослідження представляють педагогічні пошуки Л.І. Скібіцької, котра розглядає лідерство, як ключовим елементом інноваційного процесу й розвитку культури в будь-якій організації або команді. Особливо це стосується сфери освіти, яка спрямована на формування й розвиток соціально-значущих якостей кожної людини як члена суспільства й громадянина держави. При цьому ефективний лідер-студент, лідер-освітянин, так і лідер-керівник освітнього закладу досягає головних цілей в оптимальні терміни з максимальним ефектом [11, 42].

Лідерство – це актуалізоване професійно важливе явище, яке має інтегрований характер прояву в поведінці, спілкуванні та професійній діяльності.

Згідно з Новими концептуальними засадами освітньої реформи, вчителі стають «лідерами», які можуть наставляти, мають бути успішними експертами, які вирішують багато проблем, пов'язаних із якістю викладання, обсягом завдань, комунікаціями з учнями та із керівництвом закладу освіти, вони мають стати «агентами змін» [12].

Важливою для нашого дослідження вважаємо думку Бойка О.В., який виділяє лідерство, як феномен внутрішньо-групового розвитку соціальної групи, який характеризує її неофіційні відносини, взаємини та ставлення, домінування і підпорядкування осіб в ній, результат складного багатогранного, різноманітного, а інколи і суперечливого впливу різних ситуацій і чинників на міжособистісні стосунки між членами групи. У освітньому середовищі лідерство – це інтегрований прояв його професійно важливих і морально-психічних якостей як сучасного керівника – компетентного, мобільного в умовах постійних змін, який швидко адаптується до нових обставин, орієнтується в інформаційних потоках, здатний оптимально вирішувати педагогічні проблеми, брати відповідальність [13]. Успішному закладу загальної середньої освіти потрібен директор-менеджер, який має бути не просто висококласним фахівцем, а й людиною ідеї, з власним баченням мети й завдань сучасного закладу освіти та спроможною реалізувати ці ідеї. Його успіх не може бути індивідуальним, але від нього залежить якість команди, адже

формування якісної команди це і мистецтво, і технологія одночасно. Є загальні підходи, які можна застосовувати з будь-якими людьми, і це дасть свої плоди, а є «магія» особистого й ситуативного, і в цьому мистецька унікальність успішних лідерів [14, 179].

Педагогіка партнерства – ключовий компонент Нової української школи, в основі якої – взаємодія, спілкування та співпраця між учасниками освітнього процесу [15, 129]. Професія педагога є однією з найбільш складних і відповідальних, що вимагає від особистості значного рівня розвитку лідерських якостей та організаційних здібностей. «Педагогіка партнерства не відмінняє вимогливість вчителя, бо, як засвідчує практика, саме вимогливі й справедливі вчителі мають найбільшу повагу та довіру серед учнів» [16, 157].

Сучасні педагоги мають усвідомлювати сутність лідерства через знання: мотивації особистості, делегування повноважень, комунікації – як способу впливу на оточуючих, відмінностей діалогу та дискусії; командування та максимального розкриття особистісного потенціалу, тощо [17, 8].

Аналізуючи роль лідерства для партнерської взаємодії вчені Hidayat R., Patras Y.E. за результатами свого дослідження стверджують, що «самоефективність та інноваційність вчителів можна підвищити за рахунок впровадження трансформаційного лідерства та створення сприятливого шкільного клімату» [18, 208]. На їх думку «якщо організаційний клімат і лідерство вдосконаляться, то партнерська взаємодія в освітній організації будуть більш конкурентоспроможними у протистоянні викликам змін» [18, 217].

Значно ближче до розуміння ролі лідера-директора для педагогічних працівників підійшли Yesepa, Yu., Kharyaka, U., Ahmad, A. На їх думку «педагогічне лідерство директора опосередковано впливає на професіоналізм вчителів через шкільну атмосферу та мотивацію до роботи у державних середніх школах Баріто Куала-Рідженс, Індонезія» [19].

Результати дослідження Abir Makki та Bassem Kandil свідчать про те, що керівникам-лідерам необхідно дослухатися до вчителів, підтримувати і допомогти їм у розв'язанні їх проблем. Вони повинні зосередитися на розвитку культури, яка об'єднує вчителів і надихає їх діяти як найкраще та спільно працювати над досягненням мети [20, 62].

Висновки

Осмилення різних наукових підходів, чисельних наукових поглядів і сучасних ідей з проблеми ролі лідера у партнерській взаємодії педагогічних працівників дозволило зробити висновок, що за останнє десятиліття помітно зросла зацікавленість учених, педагогів-практиків у вивченні цього питання, тому це й буде нашою перспективою дослідження у відповідному напрямку.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що існує невелика кількість дослідницької літератури, в яких акцент робиться на формуванні лідерів та їх ролі для партнерської взаємодії педагогічних працівників. Так, у дослідженні Г. К. Радчук та О.Я. Логвись встановлено, що лідерство педагога розглянуте крізь призму структури педагогічної діяльності як лідерської, котра проявляється в процесі самопізнання, самоаналізу, саморегуляції,

самоактуалізації. Саме удосконалення вміння і навичок асертивної поведінки, самоосвітньої діяльності, конгруентності, емоційної обізнаності, досягнення високого рівня самостійності, креативності, наявності особистісних смислів отримуваних знань та внутрішньої мотивації характеризують педагога як суб'єкта педагогічної діяльності [21, 98]. Отже К. Радчук та О.Я. Логвись, як і попередньо згадані автори, вважають що роль лідера та лідерські якості є необхідною умовою для успішної цілісної структури особистості педагога.

Таким чином, можна зробити висновок, що досліджень, присвячених ролі лідера у партнерській взаємодії педагогічних працівників, не існує. Проте в філософській, психологічній, педагогічній науці є концептуальна база, яка може бути основою ідей для формування лідерських якостей серед педагогічних працівників. Педагогічне лідерство обґрунтовується як ціннісна і контекстна основа професійної компетентності педагогічних працівників закладів освіти. Стратегія формування лідерів відповідно до цього ґрунтується на гуманістичній концепції, центром якої цілісна гуманна, успішна, активна особистість, спроможна стати лідером не лише в освітньому закладі, а й у суспільстві.

Матеріали статті можна буде використати в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, закладів вищої освіти, інститутів післядипломної освіти та інших організацій для покращення професійної підготовки вчителів і викладачів.

Сьогодні одним з найнеобхідніших сучасних педагогічних завдань є створення науково обґрунтованої моделі партнерської взаємодії під керівництвом лідера як чинника формування ефективної партнерської взаємодії учасників освітнього процесу.

Література:

1. Міляєва В.Р. (2021). Освітнє лідерство: від теорії до практики: монографія Київський університет імені Бориса Грінченка Київ; Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов. 296 с. С.9. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36659> (дата звернення 24.02.2024).
2. Нортауз П. Г. (2016). Лідерство: теорія та практика. 7-е видання: Університет Західного Мічигану. 520 с.
3. Словник-довідник з професійної педагогіки (2006). За ред. А.В. Семенової. Одеса: Пальміра. 221с. С.98
4. Словник соціологічних і політологічних термінів (1993). Нар. укр. акад.; за заг. ред.: В. І. Астахової [та ін.] ; уклад. В. І. Астахова [та ін.]. Київ: Вища шк. 140 с. С.44.
5. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія (2002). НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис. 742 с.
6. Гармаш С.А. (2009). Лідерські якості особистості керівника як запорука успіху. Управління інноваційними проектами та об'єктами інтелектуальної власності. С. 37–44.
7. Жигір, В. (2015). Сутність і зміст лідерської компетентності

майбутнього менеджера освіти. Вісник ISSN 1992-5786. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах Чернігівського національного педагогічного університету. № 130. С. 34-37.

8. Васянович Г. (2020). Герменевтико-культурологічні засади формування харизматичного лідера-педагога. Лідер. Еліта. Суспільство, 1, 43-51.

9. Семенова А. (2019). Психопедагогічні технології розвитку культури і техніки мовлення сучасного лідера. Лідер. Еліта. Суспільство, 2, 71-86.

10. Роль лідерства в управлінні URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/management/14089/> (дата звернення 24.02.2024).

11. Скібіцька Л. І. (2009). Лідерство та стиль роботи менеджера: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 192 с.

12. Савченко Л. (2023). Розвиток ціннісних аспектів педагогічного лідерства у закладах загальної середньої освіти засобами проектної діяльності. Український педагогічний журнал. № 2 С.156-157 15 (2).

13. Бойко О.В. (2020). Житомир Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України: монографія. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 667 с.

14. Нетребя М.М. (2019). Роль керівника закладу освіти щодо формування бренду галузі освіти в умовах Нової української школи. «Молодий вчений» № 5.2 (69.2) Маріупольський державний університет С.179 URL: (https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1123/1/rol_kerivnyka) (дата звернення 24.02.2024).

15.Третьяк О. П. (2023). Роль компетентності вчителя початкової школи у партнерській взаємодії сім'ї і школи. Modern engineering and innovative technologies Issue 26 Part 3 April с. 128-134.

16.Третьяк О. П. (2023). Розвиток компетентності педагогічного партнерства Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 61 (3). с. 155-161.

17. Сидоренко В., Єрмоленко А., Горошкова Л. (2021). Школа лідерів професійної освіти як інноваційна модель підвищення кваліфікації педагогів в умовах сталого розвитку: цифровий програмно-методичний комплекс: за наук. ред. Сидоренко В.В. Біла Церква: БІНПО, 114 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729932/1/5.pdf> (дата звернення 24.02.2024).

18. Хідаят Р., Патрас Ю.Е. (2024) «Інноваційність учителя: ефект самоефективності, трансформаційного лідерства та шкільного клімату». Journal of Educational Research, 8(1), 208-222. С. 217.

19. Єсепа Ю., Харьяка У., Ахмад, А. (2024). Роль директора школи підвищення ефективності роботи вчителів початкових класів у католицьких школах міста Самаринда. EduLine: Журнал інновацій в освіті та навчанні, 4(1). URL: <https://doi.org/10.35877/454RI.eduline2235> (дата звернення 24.02.2024).

20. Абір Маккі, Бассем Канділ (2023). Вплив лідерства на сприймання викладання і непедагогічний персонал про шкільний клімат на зразку приватних шкіл в Бейруті Матеріали SOCIOINT 10-а міжнародна конференція з освіти та освіти соціальних наук 19-21 червня 2023 р. Стамбул, Туреччина.

с.55-64. С.62.

21. Радчук Г. К., Логвись О. Я. (2021). Лідерські якості в цілісній структурі особистості педагога. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 4. с.93-100.

References:

1. Milyaeva V.R. (2021). Educational leadership: from theory to practice: monograph Borys Grinchenko Kyiv University Kyiv; Kryvyi Rih: Ed. R. A. Kozlov. 296 p. P.9. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36659> (access date 24.02.2024).
2. Northouse P. G. (2016). Leadership: Theory and Practice / Peter G. Northouse – 7 th edition: Western Michigan University. 520 p.
3. Dictionary-handbook on professional pedagogy (2006). Under the editorship A.V. Semenova Odesa: Palmyra. 221p. P.98.
4. Dictionary of sociological and political terms (1993). born Ukrainian Acad.; in general ed.: V. I. Astakhova [and others]; structure. V. I. Astakhova [and others]. Kyiv: Higher school 140 p. P.44.
5. Philosophical encyclopedic dictionary: encyclopedia (2002). NAS of Ukraine, Institute of Philosophy named after H. S. Skovorody; chief ed. V. I. Shinkaruk. Kyiv: Abris. 742 p.
6. Garmash S.A. (2009). Leadership qualities of the manager's personality as a key to success. Management of innovative projects and objects of intellectual property. P. 37–44.
7. Zhigir V. (2015). The essence and content of the leadership competence of the future manager of education. Bulletin ISSN 1992-5786. Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools of Chernihiv National Pedagogical University. No. 130. P. 34-37.
8. Vasyanovych G. (2020). Hermeneutic and cultural principles of the formation of a charismatic leader-pedagogue. Leader. Elite. Society, 1, 43-51.
9. Semenova A. (2019). Psychopedagogical technologies for the development of culture and speech techniques of a modern leader. Leader. Elite. Society, 2, 71-86.
10. The role of leadership in management URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/management/14089/> (access date 24.02.2024).
11. Skibitska L. I. (2009). Leadership and the work style of a manager: Training manual. Kyiv: Center for Educational Literature. 192 p.
12. Savchenko L. (2023). Development of valuable aspects of pedagogical leadership in institutions of general secondary education by means of project activities. Ukrainian Pedagogical Journal. No. 2 P.156-157 15 (2).
13. Boyko O.V. (2020). Zhytomyr Theory and methods of formation of leadership competence of officers of the Armed Forces of Ukraine: monograph. Zhytomyr: Ed. O. O. Evenok, 667 p.
14. Netreba M.M. (2019). The role of the head of the educational institution in the formation of the brand of the field of education in the conditions of the New Ukrainian School. «Young Scientist» No. 5.2 (69.2) Mariupol State University P.179.
URL: (https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1123/1/rol_kerivnyka) (access date 24.02.2024).
15. Tretyak O. P. (2023). The role of primary school teacher competence in partnership between family and school. Modern engineering and innovative technologies Issue 26 Part 3 April p. 128-134.
16. Tretyak O. P. (2023). Development of the competence of pedagogical partnership Current issues of humanitarian sciences: interuniversity coll. of science works of young scientists of the Ivan Franko Drohobysk State University, 61 (3). with. 155-161.
17. Sydorenko V., Yermolenko A., Horoshkova L. (2021). The school of leaders of professional education as an innovative model of teacher training in conditions of sustainable development: a digital program and methodical complex: according to science. ed. V. V. Sydorenko. Bila Tserkva: BINPO, 114 p. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729932/1/5.pdf> (access date

24.02.2024).

18. Hidayat R., Patras Y.E. (2024.) «Teacher innovativeness: The effect of self-efficacy, transformational leadership, and school climate». Journal of Educational Research, 8(1), 208-222. C. 217.

9. Yesepa Yu., Kharyaka U., Ahmad A. (2024). The role of the school director in improving the work efficiency of primary school teachers in Catholic schools in the city of Samarinda. EduLine: Journal of Innovation in Education and Learning, 4(1). URL: <https://doi.org/10.35877/454RI.eduline2235> (accessed 02/24/2024).

20. Abir Makki, Bassem Kandil (2023). The effect of leadership on the perceptions of teaching and non-teaching staff about school climate in a sample of private schools in Beirut Proceedings of SOCIOINT 10th International Conference on Education & Education of Social Sciences 19-21 June 2023 Istanbul, Turkey.

21. Radchuk G. K., Logvys O. Ya. (2021). Leadership qualities in the integral structure of the teacher's personality. Scientific Bulletin of Kherson State University. Vol. 4. pp. 93-100.

Abstract. *The article reveals the main theoretical aspects of the leader's role in partnership interaction for pedagogical workers. Pedagogical leadership is substantiated as a valuable and contextual basis of the professional competence of pedagogical workers of educational institutions. The role of a pedagogical worker in the context of building his partnership relations is outlined. The expediency of research in this scientific direction has been proven.*

Accordingly, the strategy of formation of leaders is based on a humanistic concept, the center of which is a complete humane, successful, active person, capable of becoming a leader not only in an educational institution, but also in society. Professional productivity and successful activities of teachers are unthinkable without the activation of leadership. The pedagogy of partnership under the leadership of a leader to achieve a common goal, while creating a favorable psychological atmosphere of co-creation and cooperation, is substantiated.

An important pedagogical problem in this direction is the creation of a scientifically based model of partnership interaction under the leadership of a leader as a factor in the formation of effective partnership interaction of participants in the educational process.

The practical significance of the article is that its materials can be used in the organization of the educational process in educational institutions.

Key words: leader, leadership qualities, partnership interaction, competence, partnership pedagogy, teaching staff.

Стаття надіслана: 26.02.2024 р.

© Третяк О.П.

УДК 343.1

THE GENESIS OF THE INTERPRETATION OF THE CONCEPTS OF ESPIONAGE AND "CYBER ESPIONAGE"**ГЕНЕЗА ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ ШПИГУНСТВО ТА «КІБЕРШПИГУНСТВО»****Servetskyi Ivan / Сервецький Іван Васильович**

ORCID : 0000-0002-5713-8911

*Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Law Enforcement and**Anti-Corruption Department of the Educational Scientific Institute of Law**доктор юридичних наук, доцент, заступник завідувача**кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності**Interregional Academy of Personnel Management, named after Volodymyra Velyky,**03039, Kyiv, str. Frometivska, 2.**Навчально-наукового інституту права Міжрегіональна академія**управління персоналом, ім. Володимира Великого,**03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2. Україна*

Анотації. Стаття присвячена тлумаченню понять шпигунство та його співвідношення з «кібершпигунством», що дасть можливість більш активніше викривати державних зрадників, колаборантів, встановленню осіб, які виправдовують, заперечують або визнають правомірною збройну агресію, глорифікації її учасників та притягувати їх до кримінальної відповідальності.

З метою успішного виявлення таких осіб СБУ здійснює контррозвідальні та оперативно-розшукові заходи, спрямовані, в першу чергу, на боротьбу з шпигунством у кіберпросторі.

Кіберпростір – це інформаційне середовище (простір), яке виникає (існує) за допомогою технічних (комп'ютерних) систем при взаємодії людей між собою, взаємодії технічних (комп'ютерних) систем та управлінні людьми цими технічними (комп'ютерними) системами».

Таким чином, спецслужби повинні забезпечити гласний і негласний захист громадян, ефективно здійснювати контррозвідальні заходи у кіберпросторі застосовуючи форми і методи протидії кібершпигунству.

Термін «кіберпростір» став синонімом поняття «комп'ютерна віртуальна реальність». Кіберпростір – це простір (територія), який створений, працює на основі принципів, методів кібернетики (науки про загальні закони одержання, зберігання, передачі та обробки секретної інформації).

Проблемами дослідження “кібершпигунства”, “кібернетична безпека”, “кіберпростір”, “кіберсфера”, “кіберзлочинність”, “кібервійна”, “кібероборона”, займаються такі науковці як І.В. Арістова, І. В. Діордіца В.А., Ліпкана, Манжай О. В., Д.С. Мінін, І.В. Сопілко, М.М. Чеховська, В.С. Цимбалюк, В.М. Шлапаченко .

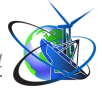
Метою статті є здійснення етимологічного аналізу поняття «кібершпигунство», як одного із сучасних способів шпигунства.

Ключові слова: шпигунство, «кібершпигунство», «кібербезпека», «кіберпростір», контррозвідальні заходи.

Постановка проблеми:

Протидія спецслужбам російської федерації під час військових дій, пов'язані з викриттям шпигунів та державних зрадників та притягнення їх до кримінальної відповідальності [1].

Станом на 1 січня 2024 року правоохоронними органами та спеціальними службами за 2023 рік зареєстровано 57.093 злочинів проти національної

безпеки, серед них - 37 за шпигунство, 712 державну зраду, 2.364 - колаборацію, 1007 за виправдовування військової агресії РФ проти України [2].

Ці статистичні дані, з одного боку, свідчать про успішну діяльність правоохоронних органів та спеціальних служб України з викриття осіб, які вчиняють злочини проти основ національної безпеки, а з іншої, це свідчить про те, що серед громадян України створена агентурна мережа за допомогою якої спецслужби російської федерації намагаються підірвати основи нашої незалежності.

Для цього шпигуни активно проводять шпигунські операції у кіберпросторі, застосовуючи при цьому новітні технології та найвищі досягнення людства у космічній галузі, науки та техніки.

Тому спецслужби повинні забезпечити гласний і негласний захист громадян, здійснювати контррозвідальні заходи у кіберпросторі застосовуючи форми і методи протидії кібершпигунству у кіберпросторі. Саме визначення ролі та місця контррозвідальної діяльності у кіберпросторі і є предметом нашого дослідження.

Відповідно, СБУ повинна здійснювати попереджувальні заходи із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, які вчиняються у кіберпросторі [3] та здійснювати активні контррозвідальні та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на боротьбу з кібершпигунством, негласно протидіяти кіберзлочинності, розслідувати кібератаки щодо державних електронних інформаційних ресурсів, інформаційної інфраструктури; забезпечувати реагування на всі інциденти у сфері державної безпеки [4].

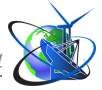
Саме «кібершпигунство» передбачає використання в процесі шпигунської діяльності віртуального простору – кіберпростору.

На думку О. В. Манжай «...кіберпростір – це інформаційне середовище (простір), яке виникає (існує) за допомогою технічних (комп'ютерних) систем при взаємодії людей між собою, взаємодії технічних (комп'ютерних) систем та управління людьми цими технічними (комп'ютерними) системами» [5, с. 216].

Тобто – це простір де громадяни України використовують комп'ютерні технології та для задоволення власних та державних потреб.

Вперше термін «кіберпростір» було використано у вжиток письменником В. Гібсоном у 1982 р. у новелі «Спалення Хром» («Burning Chrome»). У 1984 р. це поняття було більш детально розкрито у творі «Нейромант» («Neuromancer»). На думку В. Гібсона, кіберпростір (cyberspace) – це створена галюцинація, під дією якої щодня перебувають мільярди звичайних операторів у всьому світі. Це логічне представлення відомостей, збережених у пам'яті та на магнітних носіях комп'ютерів усього людства, потоки даних у просторі розуму; скупчення та сузір'я інформації [6, с. 32].

На думку І. В. Діордіца «...розвиток і вдосконалення заходів кримінально-правової охорони державної таємниці (секретної інформації) передбачає ґрунтовне дослідження та вдосконалення диспозиції відповідних норм Кримінального кодексу України, зокрема й шпигунства, та введення в нього

такої нової правової категорії, як «кібершпигунство». При цьому важливими аспектами є такі: врахування сучасних суспільно-політичних змін у законодавчому регулюванні обігу секретної інформації, максимальна конкретизація та уніфікація понятійно-категорійного апарату, що застосовується в диспозиції норми, а також дотримання усталених принципів законодавчої техніки та використання наявної зарубіжної практики, норм і доктрин» [7].

Термін «кіберпростір» став синонімом поняття «комп'ютерна віртуальна реальність». Для того щоб з'ясувати значення слова «кіберпростір» у сучасному його контексті, необхідно дослідити його етимологію. Як бачимо, термін «кіберпростір» є сполученням двох слів – «кібер» та «простір». Слово «кібер» походить від грецького κυβερ та означає *над*. Згідно з одним із визначень великого тлумачного словника сучасної української мови [8, с.1170] під простором розуміють вільний великий обшир; просторінь; територію.

Отже, кіберпростір словосполучення «кібернетичний простір», то кіберпростір – це простір (територія), який створений, працює на основі принципів, методів кібернетики (науки про загальні закони одержання, зберігання, передачі та обробки секретної інформації) [8, с. 539].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемами дослідження “кібершпигунства”, “кібернетична безпека”, “кіберпростір”, “кіберсфера”, “кіберзлочинність”, “кібервійна”, “кібероборона”, займаються такі науковці як І.В. Арістова, І. В. Діордіца, О. В. Манжай., Д.С. Мінін, І.В. Сопілко, М.М. Чеховська, В.С. Цимбалюк, В.М. Шлапаченко.

Мета статті (постановка завдань) – здійснити етимологічний аналіз понять «кібершпигунство». його основні складові, які становлять їх основу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сьогодні в Україні особливої гостроти набуває проблема протидії «кібершпигунству» як необхідної складової забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності та існування незалежності держави.

За останні десятиліття інформаційні технології міцно увійшли у повсякденне життя кожної людини. Ці технології успішно використовують шпигуни у своїй протиправній шпигунській діяльності [9].

Досліджуючи поняття та зміст кібершпигунства, перш за все зазначу, що до цієї категорії входять два окремі поняття: шпiон «шпигун», шпiонаж, шпiонство, шпiонити; — р. болг. шпiбн, бр. шпiен, п. (рiдк.) szpion, ч. (розм.) spion, слц. spion, вл. spion, м. ипiон, схв. шпiцун, слн. spijon; — запозичення з нiмецької мови; н. Spion п «шпiон, шпигун за посередництва французької «і та іспанської (фр. espion. ісп. spiope «тс.») запозичене з італійської; іт. spiope «шпигун» утворене від spiaге «шпiонити, вистежу вати, підстерігати», джерелом якого є германські мови (пор. нгер. spherh-де «уважно, гостро дивитися» і генетично, пов'язані з ним двн.. srehon, spiohopте.«стежити, вистежувати [10, с. 404] та терміни – «кібер» («кібернетичне») [11, с. 168], утворюючи сучасне слово «кібершпигунство»

Отже, для здійснення ґрунтового дослідження вищезазначеної категорії, проаналізуємо окремо. В словнику української мови «шпигунство» – це злочинна діяльність, яка полягає в таємному збиранні відомостей або викраданні матеріалів, вистежування, розшук матеріалів, що становлять державну таємницю з метою передачі їх іншій державі [8, с. 1404]. Відповідно «кібернетичний» стосується кібернетики; який створено, працює на основі принципів, методів кібернетики [11, с. 168].

«Кібершпигунство», або комп'ютерний шпіонаж (вживається також термін «кіберрозвідка») – термін, що позначає, як правило, несанкціоноване отримання інформації з метою отримання особистої, економічної, політичної чи військової переваги, здійснюване з використанням обходу (злому) систем комп'ютерної безпеки, зі застосуванням шкідливого програмного забезпечення, включно з «троянськими конями» і шпигунськими програмами.

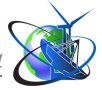
Кібершпигунство може здійснюватися як дистанційно, за допомогою Інтернету, так і шляхом проникнення в комп'ютери і комп'ютерні мережі підприємств звичайними шпигунами («кротами»), а також хакерами, діяльність яких направлена на отримання доступу до державної таємниці [12].

Під кібершпигунством І. В. Діордіца слід розуміти злочинну діяльність, яка здійснюється шляхом таємного вистежування, розшуку, збирання, викрадання та передачі інформації, що становить державну таємницю, інформації, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства із використанням кібернетичного простору [13].

У Кримінальному кодексі України «шпигунство» визначено як – передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства (ст. 114 КК України) [1]. Безпосереднім об'єктом шпигунства (кібершпигунства – Д. І.) є кібернетична загроза зовнішній безпеці України, її суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна чи інформаційна безпека.

Предметом цієї статті є відомості, що містять державну таємницю, вичерпний перелік яких міститься в Законі України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. Згідно з цим Законом державна таємниця (також – секретна інформація) – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України, та які визнані в порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [13].

Для того, щоб з'ясувати питання компетенції в кіберпросторі, перш за все, необхідно визначити зміст поняття «юрисдикція». Юрисдикція (лат. *jurisdictio* – судочинство, від *jus* (*juris*) – право і *dicere* – говорити, проголошувати) – це повноваження давати правову оцінку фактам, розв'язувати правові питання [14, с. 1644]. У юридичній енциклопедії зазначено, що юрисдикція (в тому значенні, що нас цікавить) поділяється на юрисдикцію держави та міжнародну юрисдикцію.

Юрисдикція держави поділяється на територіальну та особисту (національну). Юрисдикція територіальна зумовлюється суверенністю влади держави в межах її території, де вона має абсолютну юрисдикцію, за винятком випадків, коли відповідними міжнародними угодами не передбачається інше. Особиста (національна) юрисдикція держави поширюється на своїх громадян, які перебувають за межами її території (наприклад, у відкритому морі, океані, в космічному просторі). В окремих випадках, передбачених національним законодавством, юрисдикція держави поширюється на громадян цієї держави, які перебувають на території іншої держави, однак здійснюватися така юрисдикція може лише на території своєї держави, якщо інше не передбачено міжнародними угодами. Юрисдикція міжнародна – це підсудність певної категорії справ міжнародним органам.

На думку О.В. Монжя кіберпростір у широкому сенсі можна співвіднести з поняттям «територія», тож необхідно з'ясувати її вид: міжнародна, державна або зі змішаним статусом. Крім того необхідно проаналізувати правові концепції, що можуть застосовуватися до кіберпростору. Слід зазначити, що досить часто кіберпростір асоціюють зі поняттям «Інтернет». Однак це велике узагальнення, яке не враховує окремі випадки [5, с. 226].

Так, Манжя О.В. кіберпростір характеризує за трьома основними ознаками

- це інформаційний простір;
- комунікативним середовищем;
- він утворюється за допомогою технічних систем [5, с. 216].

Найбільш обґрунтовану позицію щодо цього питання було викладено в роботі Д. Менте «Юрисдикція в кіберпросторі: теорія міжнародних просторів»[15] у якій він зазначає, що суттєвий поштовх у розвитку інформаційних технологій дала популяризація та активне використання у різних процесах глобальної інформаційно-телекомунікаційної мережі Інтернет. У цій роботі Д. Менте пропонує вважати Інтернет територією, на яку не поширюється суверенітет окремої держави. Як аналогію автор наводить відносини в Антарктиді, космосі та нейтральних водах. У той же час у деяких державах спостерігалися спроби встановити власну компетенцію над частиною Інтернету або поширити особисту юрисдикцію на окремі сфери діяльності в цьому середовищі.

Аналіз міжнародного досвіду з протидії кіберзлочинності та кібершахрайству виокремлює Конвенцію про кіберзлочинність (ратифікована Україною 1 липня 2004 р.) Вона представляється первинною міжнародною угодою у сфері протидії правопорушенням, вчиненим посередництвом комп'ютера. В рамках одинадцятого і дванадцятого Конгресів організації щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя (UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice) обговорювалися проблеми інтернаціонального партнерства у війні з кіберзлочинністю. Члени Конгресів обговорювали заходи щодо інтенсифікації інтернаціонального партнерства і поліпшення державного законодавства у галузі боротьби з відмиванням коштів, торгівлі наркотиками, тероризмом та кіберзлочинністю. Тобто, ООН встановила комп'ютерні

правопорушення в єдиний цикл з тероризмом, що вказує на спеціальний інтерес до цього питання зі сторони світової спільноти [16].

Висновок.

Отже, «кібершпигунство» або комп'ютерний шпionаж - термін, який позначає несанкціоноване проникнення в інформаційні системи з метою отримання особистої, економічної, політичної чи військової переваги, здійснюваний з використанням (злому), вербування громадян України, що використовують кіберпростір та працюють з інформацією обмеженого користування, із застосуванням шпигунського програмного забезпечення.

Доведено, що сприятливим середовищем для шпигунської діяльності є кіберпростір, а це підтверджує тезу, що «кібершпигунство» може здійснюватися як дистанційно, за допомогою Інтернету, так і шляхом проникнення в комп'ютери і комп'ютерні мережі підприємств звичайними шпигунами ("кротами"), а також хакерами.

Тому, «кібершпигунство» є злочином, яке здійснюється шляхом таємного вистежування, розшуку, збирання, викрадання та передачі інформації, що становить державну таємницю, іноземній державі, іноземній організації або їх представникам, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства і з використанням методів кібернетики, що підпадає під ознаки статей КК України, а громадяни України які їм сприяють повинні нести кримінальну відповідальність за ст.ст. 114 ч.2, 111 ч.2, 436 ч. 2, як такі, що вчинені при обтяжуючих обставинах.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.
2. Про роботу органів прокуратури · Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування · Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Статистика - Офіс Генерального прокурора. 2023. [new.gov.ua > posts > statistika](https://new.gov.ua/posts/statistika).
3. Закон України Про Службу безпеки України.. Відомості Верховної Ради України від 7 липня 1992, № 27, Ст.382. Закон України "Про контррозвідувальну діяльність" // Відомості Верховної Ради України, від 3 квітня 2003, № 12, Ст. 89.
4. Закону України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" Зведена інформація щодо діяльності утворення УАС-0010 станом на липень 2023 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cert.gov.ua/article/5160737>
5. Манжай О. В. Використання кіберпростору в оперативно-розшуковій діяльності / О. В. Манжай // Право і Безпека. - 2009. - № 4. - С. 215-219. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_4_50.
6. Gibson W. Neuromancer / W. Gibson. – London : HarperCollins, 1994. – 271 p.
7. Діордіца І.В. Поняття і зміст кіберзагроз на сучасному етапі. Підприємство, господарство і право. Адміністративний процес № 4, 2017,

с. 76-84.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел]. – К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

9. Шлапаченко В. М. Шпигунство як діяльність зі здобування інформації. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. Київ, 2015. № 1 (17). С. 99–109.

10. Етимологічний словник Української мови. Вид. Наукова думка. 2012, т. 7. С. 404.

11. Словник іншомовних слів. 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін.. – К.: Довіра, 2000, – 338 с.

12. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3855-12/print1360009387090304>.

13. Діордіца І. В. Поняття та зміст кібершпигунства / І. В. Діордіца [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goal-int.org/pouya>

14. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 6 Т–Я / [редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2004. – 768 с.

15. Menthe D. Jurisdiction In Cyberspace: A Theory of International Spaces [Електронний ресурс] / D. Menthe // Mich. Telecomm. Tech. L. Rev. – Режим доступу : <http://www.mttlr.org/volfour/menthe.html>.

16. Міжнародний досвід протидії кіберзлочинності та кібершахрайству [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/74.pdf> Вільна енциклопедія // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%>.

References

1. Criminal Code of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III / Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2001, No. 25-26, Article 131.

2. About the work of prosecutor's offices • About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation • About persons who have committed criminal offenses. Statistics - Office of the Prosecutor General. 2023. [new.gp.gov.ua > posts > statistics](http://new.gp.gov.ua/posts/statistics).

3. Law of Ukraine On the Security Service of Ukraine.. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine of July 7, 1992, No. 27, Article 382. The Law of Ukraine "On counter-intelligence activities" // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, dated April 3, 2003, No. 12, Art. 89.

4. Law of Ukraine "On the Basic Principles of Ensuring Cyber Security of Ukraine" Summarized information on the activities of the UAC-0010 group as of July 2023. [Electronic resource]. – Access mode: <https://cert.gov.ua/article/5160737>

5. Manzhai O.V. Use of cyberspace in operational and investigative activities / O.V. Manzhai // Law and Security. - 2009. - No. 4. - P. 215-219. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_4_50.

6. Gibson W. Neuromancer / W. Gibson. - London: HarperCollins, 1994. - 271 p.

7. Diorditsa I.V. The concept and content of cyber threats at the modern stage. Enterprise, economy and law. Administrative process No. 4, 2017, p. 76-84.

8. A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language / [comp. and heads ed. V. G. Bussel]. – К.; Ірпін: ВТФ "Перун", 2003. - 1440 p.

9. Shlapachenko V.M. Espionage as an information gathering activity. Information security of a person, society, state. Kyiv, 2015. No. 1 (17). P. 99–109.

10. Etymological dictionary of the Ukrainian language. Kind. Scientific thought. 2012, vol. 7.

16. International experience of combating cybercrime and cyberfraud [Electronic resource]. – Access mode: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/74.pdf> Free encyclopedia // [Electronic resource]. – Access mode: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%>.

Keywords: *espionage, "cyber espionage", "cyber security", "cyber space", counterintelligence measures*

LEGAL ASPECTS OF COMBATING THE COVID-19 PANDEMIC IN THE UK: FIRST STEPS

ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ПАНДЕМІЄЮ COVID-19 У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ: ПЕРШІ КРОКИ

Kseniia M./ Макаrchuk K.B.

Postgraduate student of the

Department of Administrative and Informational Law

of Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education

of Lviv Polytechnic National University/ аспірантка кафедри АІП ІППО

НУ «Львівська політехніка»

Анотація. Розглянуто правові дії органів державної влади Великої Британії у відповідь на надзвичайну ситуацію у галузі охорони здоров'я, викликану пандемією Covid-19.

Ключові слова: пандемія Covid-19, право Великої Британії, адміністративно-правові обмеження.

Вступ

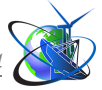
Пандемія COVID-19 стала безпрецедентним викликом для багатьох правових систем у всьому світі. Після Brexit і з огляду на особливості правової (і конституційної) системи Сполученого Королівства, важливим для науковців і практиків є розуміння того, як Сполучене Королівство використовувало правові заходи для протидії Covid-19, оскільки кожна частина Великої Британії (Англія, Шотландія, Вельс та Північна Ірландія) має формально незалежні правові інститути, між якими подекуди існують значні відмінності. Водночас питання охорони здоров'я знаходяться у прямій відповідальності уряду Великої Британії.

Основний текст

Перші випадки захворювань на Covid-19 зафіксовані у Великій Британії у січні 2020 р. Первісно усі вони були виявлені у туристів (передусім з Китаю), що відвідували країну. До 1 березня пацієнти з коронавірусом були зареєстровані в Англії, Вельсі, Північній Ірландії та Шотландії. Перший летальний випадок від Covid-19 зафіксований 5 березня, після чого смертність серед пацієнтів швидко зростала, і вже до 1 квітня від епідемії померло 3095 осіб [1].

На початковому етапі пандемії реакція органів державної влади Великої Британії відрізнялася від реакцій інших європейських країн порівняно стриманим (ліберальним) підходом до цього кризового явища в галузі охорони здоров'я. Зокрема, прем'єр-міністр (на той час) держави Борис Джонсон виступив за колективний імунітет, в країні не були введені серйозні обмежувальні заходи, збережено проведення масових публічних заходів. Прем'єр-міністр прагнув забезпечити безперервність британської економічної діяльності, стверджуючи, що обмежувальні заходи, прийняті в інших країнах, бачаться непропорційними і не мали достатнього обґрунтування з медичної точки зору [2].

Однак, уже 16 березня 2020 р. фахівцями медичного *Imperial College* була зроблена заява про те, що попередня політика нехтування жорсткими

карантинними заходами приведе незабаром до як мінімум 250 000 забраних життів [3]. Дуже швидко прийшло розуміння необхідності здійснення жорстких кроків у протистоянні з пандемією. Так, вже 31 січня 2020 р. Борис Джонсон у спеціальному зверненні до нації, оголосив пандемію «нашою великою національною драмою» [4] і закликав урядовців діяти, «як будь-який уряд часів війни» [5]. Цей наратив був повторений в офіційних зверненнях Її Величності до нації і транслиювався через часті публічні заяви відповідальних осіб майже щодня під час першої хвилі Covid-19.

23 березня 2020 р. прийнято рекомендацію Кабінету міністрів «Залишатися вдома та подалі від інших» [6]. Кілька днів, до прийняття Закону про коронавірус від 25 березня 2020 р., ці рекомендації мали слугувати як перші карантинні заходи в країні.

Закон про коронавірус [7] ставив на меті надати уряду тимчасові додаткові повноваження та правову базу для уповільнення процесу поширення Covid-19, а також передбачав заходи, спрямовані на подолання кризи, що виникла в галузі охорони здоров'я. Закон, зважаючи на критичні обставини, був прийнятий Парламентом за один день і поширювався на Англію, Вельс, Північну Ірландію та Шотландію. «У цьому Законі, – наголосив міністр охорони здоров'я Великої Британії Мет Хенкок (*Matthew Hancock*) – є заходи, які є суттєвим відходом від нашої звичайної практики. Але ці заходи – суворо тимчасові, вони, я думаю, пропорційні загрозі, з якою ми зіткнулися, і вони будуть вводитися в дію строго на основі рекомендацій фахівців» [8].

Відтак передбачалося, що *Закон про коронавірус* від 25 березня 2020 р. має діяти як тимчасове надзвичайне законодавство. Термін дії більшості його положень був розрахований на два роки (ст. 89), однак передбачалося, що він може бути продовжений або скорочений на шість місяців (ст. 90). При цьому Парламент має кожні шість місяців переглядати дію положень цього Закону (ст. 98).

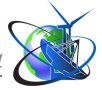
Закон надавав додаткові повноваження імміграційній службі, що у співпраці з медичними працівниками та поліцією мала право направляти новоприбулих у країну на аналізи та затримувати їх у пунктах збору аналізів до двох днів. Якщо результат тесту на коронавірус виявлявся позитивним, людину відправляли на 14-денний карантин. При необхідності цей термін міг бути продовжений (ст. 51).

Новий *Закон* надавав уряду повноваження закривати аеропорти, морські порти і станції міжнародного поїзду «Євростар» – тобто всі пункти, куди на Британські острови можуть прибувати люди з-за кордону (ст.50).

Крім того, *Закон* уповноважував уряд забороняти масові заходи та закривати приміщення (ст. 52).

Закон також дозволяв відмінити деякі правила та обмеження з метою дозволити системі охорони здоров'я та соціальним службам за необхідності швидко вибрати додаткову робочу силу. Наприклад, лікарі та медсестри які вже вийшли на пенсію, мали змогу тимчасово повернутися на роботу без втрати цієї пенсії (ст. 45, 46, 47).

Судові засідання, згідно з цим *Законом*, мали проводитися в онлайн

форматі (ст. 55).

Нарешті, на випадок, якщо Британію охопить хвиля смертей від коронавірусу, *Закон* дозволяв спростити оформлення документів, необхідних для реєстрації смерті та організації похорону чи кремації (ст. 23).

У *Законі* вказувалося, що всі частини Сполученого Королівства мають право приймати власні нормативні акти. Так, уряд Шотландії, оперативно відреагувавши на перші смерті від Covid-19 (13 березня 2020 р.), не тільки рекомендував дотримуватися режиму самоізоляції, але вже 16 березня 2020 р. прийняв окремий *Закон про коронавірус* [8]. 18 березня уряд Шотландії створив *Фонд допомоги місцевим співтовариствам* (Community Fund), який, у свою чергу, виділив 350 млн. ф. ст. на потреби боротьби з пандемією [9].

У травні 2020 р. Англія та Вельс прийняли власні *Правила про захист здоров'я* [10]. 27 березня 2020 р. уряд Північної Ірландії опублікував *Положення про охорону здоров'я*, згідно якого були закриті ресторани, бари, магазини, спортивні зали та розважальні центри [11].

Понад те окремі графства, що входили у адміністративні частини Великої Британії, отримали право приймати власні правові акти щодо боротьби з пандемією. Так, наприкінці липня 2020 р. видано окремі рекомендації щодо боротьби з коронавірусом для Великого Манчестеру (графство в Англії), графства Ланкашир (Північно-Західна Англія) та Західного Йоркширу (графство на Заході Англії), тоді як офіційні правила набули чинності лише через тиждень (5 серпня 2020 р.) [12].

Водночас *Закон про коронавірус* від 25 березня 2020 р. був не тільки офіційно визнаний стратегічним інструментом для вирішення багатьох викликів пандемії в Великій Британії, але й зробив юридично обов'язковими протиепідемічні заходи, як для центрального уряду, так і для всіх адміністративних частин країни.

Висновки.

Характер, масштаб та наслідки ситуації, пов'язаної з поширенням вірусу Covid-19, вимагали ухвалення швидких правових рішень. У зв'язку з тим, що ситуація в галузі охорони здоров'я бачилася серйозною і безпрецедентною, було вкрай важливо, щоб будь-які заходи мали чітку правову основу. Перші кроки, здійснені на початках поширення пандемії, дозволили суттєво скоротити кількість потенційних жертв та заклали основу для подальшого вдосконалення протиепідемічного законодавства.

Список використаних джерел

1. The UK Coronavirus cases statistics. 01.04.2020. URL: <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/uk/>
2. Brown, J. Coronavirus: The Lockdown Laws. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8875/>.
3. Imperial College. Report 9: Impact of Non-Pharmaceutical Interventions (NPIs) to Reduce COVID-19 Mortality and Healthcare Demand. 16 March 2020. URL: <https://www.imperial.ac.uk/media/imperial-college/medicine/sph/ide/gida-fellowships/Imperial-College-COVID19-NPI-modelling-16-03-2020.pdf>

4. Johnson B. Speech: PM's Address to the Nation, 31 January 2020, URL <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-address-to-the-nation-31-january-2020>
5. Johnson B., Speech: Prime Minister's Statement on Coronavirus (Covid-19), 17 March 2020, URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-on-coronavirus-17-march-2020>
6. Guidance Staying at Home and Away from Others (Social Distancing). 23 March 2020. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/full-guidance-on-staying-at-home-and-away-from-others>
7. Coronavirus Act 2020. URL: <https://www.legislation.gov.uk/asp/2020/7/contents>
8. PM Attends Final PMQs Before Parliament Suspended Due To Coronavirus URL: <https://www.gettyimages.in/detail/news-photo/health-minister-matt-hancock-leaves-10-downing-street-on-news-photo/1208207013>
9. Health Protection (Coronavirus, Restrictions) (Scotland) Regulations 2020 (Scottish Statutory Instruments. 2020. No. 103). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ssi/2020/103/contents/mad>
10. Cumulative number of coronavirus (COVID-19) deaths in the United Kingdom (UK). URL: <https://www.statista.com/statistics/1109595/coronavirus-mortality-in-the-uk>
11. Health Protection (Coronavirus, Restrictions) (England) Regulations 2020 (UK Statutory Instruments. 2020. No. 350). URL : <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2020/350/contents/made>;
Health Protection (Coronavirus, Restrictions) (Wales) Regulations 2020 (Wales Statutory Instruments. 2020. No. 353 (W. 80). URL: <https://www.legislation.gov.uk/wsi/2020/353/contents/made> [Accessed 18th May 2021]
12. The Health Protection (Coronavirus, Restrictions) Regulations (Northern Ireland) 2020. 27.03.2020. URL: <https://www.health-ni.gov.uk/sites/default/files/publications/health/Coronavirus-Restrictions-Regs-2020.pdf>
13. T Hickman, 'The Use and Misuse of Guidance during the UK's Coronavirus Lockdown. <https://ssrn.com/abstract=3686857>].

Abstract. The author analyzes the legal actions of the UK public authorities in response to the public health emergency caused by the Covid-19 pandemic.

Keywords: COVID-19 pandemic, UK law, administrative and legal restrictions.

УДК 340.123.4

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN JURISPRUDENCE: PROSPECTS AND PROBLEMS**ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ І ПРОБЛЕМИ****Rysmenna O. / Письменна О.П.***k.yu.s., dots. / к.ю.н., доцент.*

ORCID: 0000-0002-7310-2281

Lavrentii Z.O. / Лаврентій З.О.,*student / студент**Vasyl Stus Donetsk National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnitsa**Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця*

Анотація. Штучний інтелект (ШІ) стрімко проникає в усі сфери життя, і юриспруденція не є винятком. Застосування ШІ в правовій сфері може значно підвищити її ефективність, але також несе в собі ряд проблем, які потребують ретельного вивчення та вирішення.

В статті досліджується роль штучного інтелекту в юриспруденції, визначає перспективи його застосування та аналізує ключові проблеми, пов'язані з впровадженням цієї технології в правову сферу.

Ключові слова: штучний інтелект, юриспруденція, перспективи, виклики, право.

Вступ

Сьогодні штучний інтелект (ШІ) проникає майже у всі сфери суспільного буття людства. Стрімкий розвиток високих технологій, тотальна інформатизація і комп'ютеризація трансформують соціальну, економічну, політичну та духовну сферу сучасного суспільства.

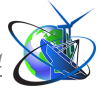
Штучний інтелект можна використовувати практично у всіх сферах діяльності для створення та реалізації нових можливостей людини. Застосування ШІ може здійснюватися з метою звільнення людей від монотонної роботи шляхом автоматичного створення програмного забезпечення, для автоматизації небезпечних видів робіт, підтримки в прийнятті рішень та підтримки комунікацій між людьми. Використання штучного інтелекту здатне підвищити добробут суспільства і якість життя людей.

Цей феномен найменше вивчався і розглядався саме з юридичної точки зору. Тема правового розуміння та регулювання технологій штучного інтелекту тільки починає широко підніматися у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі.

Аналіз досліджень

Штучний інтелект в юриспруденції досліджувався такими науковцями: Баранов О. А., Радутний О.Е., Пальмов С.В., Гаврилов А.В., Петіт Н., Лінес Р., Люсіверо Ф.,О. Кривецький, І. Городиський, М. Карчевський, Т. Каткова та інші

Поняття «штучний інтелект» (англ. artificial intelligence) є доволі багатограним і використовується як наратив для опису інтелектуальних здібностей комп'ютерів приймати рішення.

Історично перше визначення сутності штучного інтелекту було введено в науковий обіг в 1956 році професором Дартмутського коледжу Джоном Маккарті: «штучний інтелект – це наука та технологія створення інтелектуальних машин, особливо інтелектуальних комп'ютерних програм»[1]

Штучний інтелект – це не автомат, який повністю замінить людину і виконає всю його роботу, в тому числі і виключно інтелектуальну, програмна частина створеної автоматизованої системи, в якій рутинна частина виконується автоматом, а творча залишається за людиною.[2]

Сфера штучного інтелекту стала розвиватися після виникнення комп'ютерів. Технології на основі штучного інтелекту вже стали загальноприйнятими в багатьох галузях, зумовлюючи значне підвищення продуктивності праці, виникнення нових продуктів, зменшення кількості повторюваних, рутинних завдань тощо. Сьогодні елементи технологій штучного інтелекту використовуються в широкому діапазоні: від побутової техніки до управління атомними станціями. Його розвиток йде паралельно з прискоренням удосконалення комп'ютерів, прогресом в галузі когнітивної науки і хай-тек[3]

ШІ досить активно проникає в юридичну практику. Передовими користувачами ШІ в правосудді є США, які використовують технології переважно в цивільних і кримінальних справах [4]. Нещодавнє опитування керівників юридичних компаній в США зі штатом 50 і більше юристів показало, що понад 36% юридичних фірм і понад 90% великих юридичних компаній (>1000 адвокатів), або вже використовують, або активно досліджують використання систем ШІ у своїй юридичній практиці [5].

Найпоширеніші застосунки ШІ можна поділити на шість основних категорій: Юридична експертиза – учасники судового процесу проводять юридичну експертизу за допомогою інструментів штучного інтелекту, щоб виявити вихідні дані. Сюди ж можна включити перевірку контрактів, юридичні дослідження, а також електронне досудове дослідження.

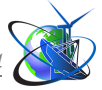
Технологія прогнозування – програмне забезпечення ШІ генерує результати, які прогнозують результат судового процесу.

Правова аналітика – юристи можуть використовувати дані з минулого судового права, показники виграшів/програшів та історію суддів, щоб використовувати їх для визначення тенденцій і закономірностей.

Автоматизація документів – юридичні фірми використовують шаблони програмного забезпечення для створення заповнених документів на основі введених даних.

Інтелектуальна власність – інструменти штучного інтелекту допомагають юристам аналізувати великі портфолію інтелектуальної власності, що дозволяє спрощувати управління ІВ правовласникам, самостійно проводити попередні пошуки на патентну чистоту, рівень техніки та навіть для виявлення фактів порушення їхніх прав третіми особами.

Електронні рахунки – оплачувані години роботи юристів розраховуються автоматично [6].

У 2020 році в Україні з'явилася Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні [7]. Серед першочергових проблем, які виникають на шляху до нормального функціонування у галузі штучного інтелекту, Концепцією визначено відсутність або недосконалість насамперед правового регулювання штучного інтелекту, недосконалість законодавства про захист персональних даних та відсутність застосування таких технологій у судовій практиці.

З метою правового закріплення штучного інтелекту в Україні планується масштабна співпраця з міжнародними організаціями та залучення європейського досвіду, зокрема в розробці стандартів захисту прав і свобод учасників таких відносин та Етичного кодексу використання штучного інтелекту.

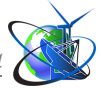
Потрібно зазначити, перспективи і проблеми ШІ в юриспруденції, а саме, ІТ-технології та штучний інтелект полегшують технічну роботу юриста та заощаджують час для виконання інтелектуальної та професійної частини його діяльності. Технології штучного інтелекту можуть використовуватися в юридичній практиці для цілей підготовки стандартних юридичних документів, а також для порівняння форм договорів і пошуку альтернативних форм договорів, які у більшій мірі задовольняють сторони. Технології штучного інтелекту також можуть застосовуватися для створення інтернет-порталів юридичної самодопомоги [8].

Ці та інші способи використання штучного інтелекту і роботизованих систем в юридичній практиці крім своїх позитивних моментів несуть в собі ряд проблем, які активно вивчаються сучасними дослідниками і вченими. Серед таких проблем в доктрині виділяються наступні:

- відсутність нормативної бази регулювання застосування юнітів штучного інтелекту в юридичній практиці;
- проблема гарантії конфіденційності особистої інформації;
- проблема, доступу правоохоронних органів до конфіденційної інформації одноразово у великих обсягах;
- проблема відповідності штучного інтелекту стандартам юридичної етики [9].

Ще однією потенційною проблемою використання штучного інтелекту у сфері юридичних послуг є недостатня прозорість таких систем, особливо в процесі прийняття рішень. Так, у міру того, як алгоритми ШІ стають дедалі складнішими, людям стає важче зрозуміти внутрішню роботу таких систем, яку часто не можуть пояснити навіть їхні розробники. Крім того, такі системи самоорганізуються, а отже, практично не мають зовнішнього керівництва.

Основними прогалинами, що виникають у сучасному праві та пов'язані з розвитком штучного інтелекту, дослідники вбачають: правосуб'єктність продуктів штучного інтелекту; їхню відповідальність у контексті можливих правових обов'язків; захист їхніх можливих прав в юридичній площині «робот – людина»; юридичні наслідки їхніх «правомірних» або «неправомірних» дій; інтелектуальні права як на самих роботів, так і на продукти, що були створені штучним інтелектом тощо. Одним із першочергових викликів для правознавців є існування вірогідності визнання міжнародної правосуб'єктності штучного інтелекту, структурними елементами якого є комплекси норм, що

обумовлюють правоздатність, дієздатність і деліктоздатність міжнародно-правового суб'єкта. Зокрема, відкритим для дискусії залишається питання, хто має нести відповідальність за невиконання штучним інтелектом обов'язків, – сам штучний інтелект, його розробник чи держава. Також існують ризики щодо виконання ШІ низки функцій, які відповідають визначеним розробником цілям, а також систем ШІ як діючої особи, яка може як виконати свої обов'язки, так і порушити їх, володіючи водночас ознаками «розумності», та, як наслідок, формуючи собою принципово новий вид акторів в існуючій системі міжнародних правовідносин [10].

Слід визнати, що юридична професія під впливом комп'ютерних технологій вже активно трансформується. На ринку праці, активно з'являються професії, що забезпечують юридичні послуги комп'ютерними інноваціями. У зв'язку з цим, важливим здається питання модернізації юридичної освіти, яка, на нашу думку, повинна бути спрямована на посилення спроможності юристів реалізовувати свої професійні функції у глобально мінливому світі. Впровадження штучного інтелекту в галузь юриспруденції задає нову парадигму концепції професійних компетенцій юриста, а неадекватність моделі професійного навчання вимогам ринку може загострити ризики працевлаштування молодих фахівців [11].

Висновки

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що Штучний інтелект в юриспруденції відкриває широкі перспективи, спрощуючи рутинні завдання, аналізуючи велику кількість даних і допомагаючи в прийнятті ефективних рішень. Він може автоматизувати пошук юридичної інформації, аналізувати судові рішення та попереджати про можливі ризики. Однак слід також брати до уваги обмеження та недоліки ШІ в юриспруденції. Наприклад, системи штучного інтелекту можуть бути обмежені в своїй здатності до аналізу контексту, врахування емоційних аспектів та прийняття моральних рішень. Тому важливо пам'ятати, що штучний інтелект треба розглядати як інструмент, а не як заміну для людського експертного висновку.

Слід також зазначити, що використання штучного інтелекту в сучасній юридичній практиці можливе лише за умови, що його технологічний рівень забезпечить суворе дотримання основних прав людини та запобігатиме будь-якій формі дискримінації, забезпечуватиме прозорість судочинства, неупередженість і справедливість розгляду справи, конфіденційність обробки персональних даних та електронної комунікації, програмну і технічну безпеку.

Література:

1. Кривицький Ю. В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 90–101. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19959/1/document%20%289%29.pdf>
2. Drozdov, B. V. Predely, ogranichenija i posledstvija vnedrenija sistem iskusstvennogo intellekta [Limits, limitations and consequences of the introduction of artificial intelligence systems].c.544

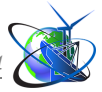

3. Денежніков С.С. Супертехнології штучного інтелекту в трансгуманістичному дискурсі. Філософія науки: традиції та інновації. 2013, № 2 (8). С. 132-141
4. Шемчушенко В. Штучний інтелект у правосудді. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia/>.
5. Marchant G. Artificial intelligence and the future of legal practice. URL: <https://www.iadclaw.org/assets/1/7/10.4-Marchant-ai-and-practice-of-law-SciTech-lawyer.pdf>
6. Faggella D. AI in Law and Legal Practice – A Comprehensive View of 35 Current Applications. URL: <https://emerj.com/ai-sector-overviews/ai-in-law-legal-practice-current-applications/>
7. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 груд. 2020 р. № 1556. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220> (дата звернення: 25.03.2021).
8. Garcia D. Preparing for Artificial Intelligence in the Legal Profession. Lexis Practice Advisor Journal. 06.07.2017. Вилучено з: <https://www.lexisnexis.com/lexis-practice-advisor/the-journal/b/lpa/archive/2017/06/07/preparing-for-artificial-intelligence-in-the-legal-profession.aspx> (дата звернення 16.02.2024).
9. Баранов О.А. Інтернет речей і штучний інтелект: витоки проблеми правового регулювання. Іт право: проблеми і перспективи розвитку в Україні. Друга міжнародна щорічна конференція. 2017. Вилучено з: <http://aphd.ua/publication-376/> (дата звернення 16.02.2024).
10. Кошелєва К. (2019) Проблема надання правосуб'єктності штучному інтелекту. Юридичний бюлетень. Вип. 11. Ч. 1. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2019/11/part_1/9.pdf
11. Глебов І. М. Штучний юридичний розум. Мережевий науковий юридичний журнал "Гуманітарне право". 1 січня 2018 року.. URL: <https://humanlaw.ru/9-article/26-artificial-intelligence.html>

Abstract. Artificial intelligence (AI) is rapidly penetrating all areas of life, and jurisprudence is no exception. The application of AI in the legal field can significantly increase its effectiveness, but it also brings with it a number of problems that need to be carefully studied and solved.

The article examines the role of artificial intelligence in jurisprudence, determines the prospects for its application and analyzes the key problems associated with the introduction of this technology into the legal sphere.

Keywords: artificial intelligence, jurisprudence, prospects, challenges, law.

УДК 94(73)"1870/1899":330.35(73):327(045)

THE ECONOMIC RISE OF AMERICA IN THE LAST THIRD OF THE 20TH CENTURY AND ITS IMPACT ON FOREIGN POLICY

ЕКОНОМІЧНЕ ПІДНЕСЕННЯ АМЕРИКИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XIX СТОЛІТТЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ

Didenko K.V./ Діденко К.В.

с. h. s., as. prof/к. і. н. доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8406-173X>

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Умань, Садова 28, 20300

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Uman, Sadova 28, 20300

Анотація. У статті розглянуто питання економічного піднесення Америки в останній третині XIX століття.

Охарактеризовано процес урбанізації США, яка відбулася переважно за рахунок переселення сільського населення до міст та імміграції з країн Європи, Далекого Сходу та Латинської Америки. Зазначено, що за період 1870-1900 рр. загальна чисельність населення країни, завдяки притоку мігрантів, зросла з 38 млн. до 75 млн., а станом на 1910 р. ця цифра збільшилася вже до 91 млн.

Проаналізовано стрімкий розвиток науки й техніки в США в останній третині XIX століття. Серед відомих винаходів можна назвати такі, як: електролампочку і трамвай Т. Едісона, телефонний апарат А. Белла, двигун внутрішнього згоряння Н. Тесли, у галузі механіки Г. Форд створення успішного автомобільного бізнесу.

Підкреслено, що новим феноменом в економіці США, що позначив наступний етап розвитку капіталізму, стала поява великих монопольних об'єднань, котрі мали змогу контролювати розвиток тієї чи іншої галузі промисловості або сільського господарства – трестів. Першим таким об'єднанням, утвореним в 1882 р., була нафтова компанія «Standard Oil».

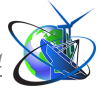
Зроблені висновки, що економічне піднесення стало гарним підґрунтям для появи та розвитку нових експансіоністських ідей, які обґрунтовували потребу країни в зовнішній експансії переважно економічними мотивами.

Ключові слова: економічне піднесення, США, Т. Едісоном, Г. Форд, трансконтинентальні залізниці, «золота лихоманка».

Вступ.

Зовнішні відносини відіграють важливу роль в історичному процесі, будучи невід'ємною частиною впродовж історії кожної країни. Характерною в цьому плані є доля Сполучених Штатів Америки, які пройшли шлях від колишньої заморської колонії до визнаного світового лідера, яким є досі. Впродовж другої половини XIX ст. і до початку Першої світової війни міжнародні відносини базувалися на принципах «віденської системи», яка з одного боку давала можливість зберегти гегемонію великих держав, а з іншого, визначала правила існування інших держав на міжнародній арені. Проте Віденська міжнародна система була недосконалою, оскільки регулювала відносини лише між державами Старого Світу, тоді як інші регіони та країни, серед яких були й США, залишалися поза її межами.

Однак в останній третині XIX ст. роль США в міжнародних справах почала помітно зростати. Досягнувши промислового зростання та

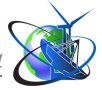

перетворившись на одну з найбільш розвинутих країн тодішнього світу, природно, що США прагнули до підвищення свого статусу на міжнародній арені. Економічні та геополітичні амбіції змушували американські правлячі кола з кожним роком більше зосереджувати свою увагу на зовнішньополітичних проблемах, найвагомішими серед яких були питання пошуку нових ринків та лобіювання власних інтересів у суперечках із великими державами. Тому традиційна зовнішня політика США, в основі якої були заповіді Дж. Вашингтона та «доктрина Монро», вже не задовольняли потреби зростаючих амбіцій не тільки правлячих еліт, але й суспільства в цілому.

Наукова література з даної теми є досить різноманітною. Деякі аспекти історії США другої половини XIX століття розглянув чернівецький дослідник О.І. Сич, який в одній зі своїх публікацій, проаналізував витoki американської зовнішньої політики, закладені ще Дж. Вашингтоном [91]. В своїй іншій статті О.Сич проаналізував вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток США [92].

Основний текст. Кінець XIX – початок XX ст. характеризувалися значним зростанням американської економіки. Протягом 1871-1913 рр. національний дохід США збільшився в 5 разів, а національне багатство країни – у 7. Особливо стрімко економіка Сполучених Штатів почала розвиватися в останній третині XIX століття й стало цілком унікальним явищем. Проте варто зауважити, що такий стрімкий розвиток був не дивом, а став наслідком закономірних та об’єктивних факторів.

Першим фактором, що сприяв піднесенню економіки США, була наявність природних ресурсів, а разом з цим і сировинна незалежність. На території держави можна було знайти цілий спектр корисних копалин, необхідних для успішного здійснення промислового перевороту. Крім того, наявність величезних територій, практично незаселених та неосвоєних, які перетинали різні кліматичні пояси, а також достатня кількість водних ресурсів, створювали сприятливі умови для розвитку сільського господарства. Для внутрішнього розвитку США цього періоду характерним явищем стало зростання чисельності міського населення. Якщо напередодні Громадянської війни в американських містах проживало лише 20 % всього населення, то вже в 1890-х рр. ця частка зросла до 33 %. [11, с. 210]. Урбанізація відбувалася переважно за рахунок переселення сільського населення до міст та імміграції з країн Європи, Далекого Сходу та Латинської Америки. За період 1870-1900 рр. загальна чисельність населення країни, завдяки притоку мігрантів, зросла з 38 млн. до 75 млн., а станом на 1910 р. ця цифра збільшилася вже до 91 млн. [13, с. 30]. Міграційні процеси, беззаперечно, мали позитивні наслідки для економічного життя США, оскільки постійний приплив мігрантів забезпечував країну дешевою робочою силою, необхідною для обслуговування численних фабрик, заводів та існуючої транспортної інфраструктури. З іншого боку, поява нових громадян означала і збільшення кількості потенційних споживачів, а відповідно й розширення місткості внутрішнього ринку. Це давало можливість США тривалий час обходитись без зовнішніх ринків та колоній. Окрім вказаних плюсів, міграція мала ще один сприятливий для розвитку наслідок –

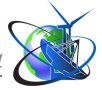

забезпечувала країну інтелектуальним капіталом, тобто особистостями талановитими, підприємливими, енергійними, які здатні генерувати нові ідеї, збагачувати ту чи іншу сферу людської діяльності [12, с. 127].

Повоєнний період США позначився ще однією особливою рисою – стрімким розвитком науки й техніки. В першу чергу це відобразилося на кількості запатентованих винаходів, що щороку зростала. Так, лише за 1885 р. було видано приблизно 35 тис. патентів. Серед відомих винаходів можна назвати такі, як: електролампочку і трамвай Т. Едісона, телефонний апарат А. Белла чи двигун внутрішнього згоряння Н. Тесли. Загалом, цей список можна продовжувати ще іменами видатних винахідників та вчених, але значно важливіше осмислити те, що це було однією з важливих причин економічного піднесення. Прагматичні американці не лише здійснювали відкриття та конструювали нові винаходи, але й намагалися по максимуму використати їх у виробництві. Так, побудована Т. Едісоном перша електростанція 1882 р., яка постачала струм жителям Нью-Йорка, започаткувала розвиток електроенергетики [13, с. 455]. Застосування останніх здобутків у галузі механіки дозволило Г. Форду створити доволі успішний автомобільний бізнес, а запровадження у виробництво нових способів виплавки сталі, бесемерівського та мартенівського, дало поштовх для утворення цілих сталевих концернів, продукцію яких використовували не лише для різних потреб промисловості та вдосконалення інфраструктури, але й для військових потреб, зокрема, для побудови нового ВМФ США.

Ще одним важливим чинником розквіту економіки була транспортна інфраструктура. Величезні відстані американського материка потребували системи дешевих та швидких перевезень, тому залізниці набули тут набагато більшого значення, аніж в будь-якій іншій країні світу. І саме в США залізничні шляхи безпосередньо вплинули на розвиток основних галузей промисловості. Залізниці не лише надавали можливість швидко доставити сировину на фабрики, а з фабрики – готову продукцію в потрібний регіон країни, але й сприяли подальшому освоєнню територій Далекого Заходу. До того ж не менш важливим є той факт, що вздовж залізничних ліній часто виникали нові містечка чи ферми, а це теж стимулювало мобільність робочої сили та капіталу, сприяючи таким чином розвитку національного ринку. Так як прокладенням залізничних колій займалися приватні компанії, які отримували від федерального та місцевих урядів різносторонню допомогу, то зростання довжини залізничного полотна в країні проходило дуже швидкими темпами. Якщо в 1860 р. загальна довжина американських залізниць становила 30 тис. миль, то на 1900 р. ця цифра складала близько 193 тис. миль [5, с. 464]. Окрім звичайних залізничних шляхів, в період після Громадянської війни були прокладені чотири трансконтинентальні залізниці, що об'єднали два узбережжя США: Тихоокеанська (1869 р.), Південно-тихоокеанська (1882 р.), Північно-тихоокеанська (1883 р.), Велика північна (1893 р.) [8, с. 15].

Серед інших сприятливих для американської економіки чинників можна назвати відсутність у повоєнний період масштабних збройних конфліктів на території країни, особливі риси американського менталітету, а також іноземні

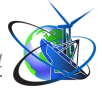

капіталовкладення, загальна сума яких в 1880 р. становила близько 2 млрд. дол., а на початку XX ст. зросла до 3,4 млрд. [11, с.322].

Також варто вказати і на роль федерального уряду, який проводив протекціоністську політику. Окрім виділення коштів та укладення контрактів із підприємцями, держава, в особі президента та Конгресу, починаючи з періоду Громадянської війни підтримувала високі митні тарифи, тим самим захищаючи вітчизняного виробника від іноземних конкурентів. Під кінець XIX ст. рівень митних тарифів на іноземні товари сягав приблизно від їхньої вартості. Оберігаючи, з одного боку, американських підприємців від жорсткої конкуренції, така політика, загалом, не дуже сприяла зовнішній торгівлі США, передусім з країнами Європи.

Ще одним важливим чинником, що вплинув на розвиток економіки, варто назвати наявність обширних і малозаселених територій Великого Заходу та процес їх колонізації. Розпочавшись ще в колоніальний період, він завершився аж наприкінці XIX ст. Етап же найбільш інтенсивної колонізації припав на час після завершення Громадянської війни, оскільки тепер американцям вже ніщо не заважало продовжити континентальну експансію, а постійний наплив мігрантів лише збільшував армію колонізаторів. Цьому сприяло дві обставини: наявність вільної землі та поклади цінних металів. Так, в 1848 р. поклади золота були виявлені в Каліфорнії. У 1851 р. золото знайшли в штатах Колорадо та Невада, в 1858 р. – поблизу річки Саут-Платт, в 1876 р. - у Південній Дакоті, а в 1891-1894 рр. у Кріпл-Крік [13, с. 440]. Такі цінні знахідки спричинили хвилю так званої «золотої лихоманки», в ході якої відбувалося переселення авантюристів та шукачів пригод різного ґатунку, які прагнули до швидкої наживи, на неосвоєні простори Заходу. Переселенці створювали поселення навколо родовищ із золотом, які через деякий час перетворювалися на містечка. Серед таких можна назвати ВірджиніюСіті (Невада), Бьютт (Монтана), Кьорд'Ален (Айдахо) та ін.[13, с. 464-465].

Слідом за золотошукачами на простори Далекого Заходу прибували переселенці, що організовували ферми та ранчо. Власники ранчо постачали м'ясо іншим поселенцям, федеральній армії та в індіанські резервації, а з розбудовою залізниць – і у східні штати [4, с. 18]. З часом дана продукція стала однією з основних в переліку експортних товарів США, зокрема до країн Західної Європи. Це дозволяє стверджувати, що відкритий випас худоби став ще одним, досить привабливим джерелом прибутку. З'явилися навіть спеціальні пункти продажу худоби, так звані «ковбойські містечка», які з часом перетворилися на повноцінні міста: Абілін, Додж-Сіті (Канзас); Шайлер, Форт-Кірні, НортПлатт, Огаллала, Сідней (Небраска); Пайн-Блафс, Грін-Майлс-Сіті, Хелена (Монтана) [10 с. 26]. Загалом, внаслідок інтенсивної колонізації територія малозаселених регіонів почала вкриватися новими міськими центрами, а населення вже існуючих – стрімко зростати. Нові міста не лише ставали адміністративними та політичними центрами, але й осередками бізнесу. Можливість швидкого кар'єрного зросту в політиці чи підприємницька діяльність приваблювали молодь, сприяючи, таким чином, подальшому заселенню Західних територій.

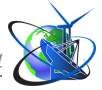
Колонізація Заходу надала США нові території, тим самим вирішивши проблему перенаселення східних штатів, додаткові джерела сировини для промисловості, і, звичайно, значно розширила внутрішній ринок країни.

Характеризуючи економічне життя США можна виділити три складові частини: сільське господарство, промисловість й торгівля. Хоча впродовж 70-90-х рр. XIX ст. процес індустріалізації, а разом з ним і зростання темпів промислового виробництва, набував дедалі швидших та масштабніших обсягів розвитку, проте сільське господарство продовжувало залишатися однією з основних галузей американської економіки. Так, в 1879 р. сільськогосподарське виробництво становило близько 20,5 % всього національного багатства країни, в той час як промислове виробництво лише 13,9 %. В 1889 р. ці показники становили 16,1 % та 16,6 % відповідно, а в 1899 р. - 17,1 % і 18,2 % [9, с. 238]. Такі показники були результатом, з одного боку, використання нових сільськогосподарських машин та добрив, а з іншого – розширення фермерських господарств та збільшення земельного фонду країни шляхом освоєння нових територій. За таких сприятливих обставин обсяги сільськогосподарського виробництва за період з 1860 по 1900 рр. значно зросли. Зокрема, виробництво таких експортних американських товарів, як пшениця, збільшилося в 3,5 раз, кукурудзи - в 3, бавовни - 2,5, а поголів'я всієї худоби - майже в 2 рази [11, с. 316]. Зрештою, американські фермери спромоглися повністю забезпечити продовольством міста. Однак пришвидшені темпи розвитку та зростання показників виробництва сільського господарства приводили до того, що внутрішній ринок ставав переобтяженим. Тому частина виробленої продукції реалізовувалася на зовнішніх ринках. На 1900 р. США, фактично, стали найбільшим у світі експортером пшениці та м'яса [11, с. 16].

Промисловість в останній третині переживала справжній бум. Розвиток одних галузей стимулював піднесення інших. Так, парові машини, що використовувалися на текстильних фабриках, потребували кам'яного вугілля. Цей фактор, а також використання новітніх досягнень науки і техніки зумовили збільшення обсягів і пожвавлення темпів видобутку вугілля. Так, якщо в 1880 р. в США добували 21 % від світового видобутку вугілля (поступаючись при цьому першим місцем Великобританії), то під кінець століття вони посіли перше місце. В країні також видобувалося приблизно 39, 3 % від світового видобутку залізної руди, 55 % міді, 29,6 % олова, 33% срібла, 40 % цинку, 31 % золота [2, с. 333]. За доволі короткі терміни США не тільки перетворилися з аграрної на індустріально-аграрну країну, але й спромоглися за багатьма економічними показниками перегнати провідні європейські країни.

Окрім традиційних галузей промисловості таких як вугільна, текстильна і металургійна, з'явилися й нові: нафтовидобувна, нафтопереробна, гумова, хімічна, м'ясоконсервна, автомобільна та електроенергетична.

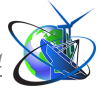
Новим феноменом в економіці США, що позначив наступний етап розвитку капіталізму, стала поява великих монопольних об'єднань, котрі мали змогу контролювати розвиток тієї чи іншої галузі промисловості або сільського господарства – трестів. Це не було суто американським явищем, подібні утворення виникли у Великобританії, Франції, Німеччині, Італії та Японії, але

США лише стали першопрохідцями у цій справі. Трести як форма організації підприємств виникла у 70-80 рр. XIX ст. в США. Першим таким об'єднанням, утвореним в 1882 р., була нафтова компанія «Standard Oil», заснована ще в 1870 р. Джоном Рокфеллером у штаті Огайо. Використовуючи різні, часто не зовсім чесні методи тиску на конкурентів, «Standard Oil» спромоглася до 1879 р. поглинути 22 із 26 нафтопереробних компаній, взявши під свій контроль 90-95 % нафтової індустрії країни [13, с. 456]. Трест не лише володів мережею підприємств з видобутку та переробки нафти, але й мав власні заводи для виготовлення всього необхідного для цього процесу, розгалужену мережу нафтопроводів та кораблі для перевезення нафти. Це дозволяло компанії досить успішно вести справи, внаслідок чого загальний її капітал з кожним роком зростав. Власники трестів не лише сконцентрували у своїх руках величезні капітали та промислові потужності, але й важелі впливу на економічне життя країни. Зокрема, трести формували цінову політику щодо того чи іншого товару шляхом штучного заниження чи, навпаки, завищення цін, або ж шляхом збільшення обсягів виробництва, знищували своїх конкурентів тощо. Станом на 1904 р. всього 4 % підприємств виробляли 57 % всієї промислової продукції США [2, с. 58].

Впродовж XIX ст. США вели торгівлю з багатьма країнами в різних регіонах. Одні з них мали лише комерційне значення, а в деяких регіонах до економічних додавалися ще стратегічні міркування. Головним торговельним партнером США залишалися європейські країни. За період з 1870 по 1900 р. американський експорт до Старого Світу зріс із 381 млн. до 1,040 млн., з яких найбільша частка припадала на Великобританію (534 млн.), Німеччину (187 млн.) та Францію (83 млн.). Європейський імпорту до США за цей же період зріс із 241 млн. до 441 млн. [13, с. 903-904]. Основними експортними товарами США були бавовна, керосин та інші нафтопродукти, металеві вироби, тютюн та сільськогосподарська продукція. З імпортованих товарів до США завозили продукти харчування, які не вироблялися в країні, сировину та промислову продукцію, обсяг якої не перевищував 23-25 % від усього американського імпорту [7, с. 10-12]. Незважаючи на такі високі показники комерції, європейські країни не були «досить надійними» партнерами США, адже заповнення європейського ринку американськими товарами створювало конкуренцію для вітчизняних виробників.

Впродовж 80-90-х рр. XIX ст. в США декілька разів змінювався митний тариф, причому в напрямку зростання: 1883 р., 1890 р., 1894 р. і 1897 р. Особливо високими були тарифні закони Мак-Кінлі (1890 р.) та Дінглі (1897 р.). Щоправда, розглядати їх як якусь непрохідну стіну та штучний бар'єр для зовнішньої торгівлі не варто, адже вони мали декілька нюансів. Для прикладу, в тарифі Мак-Кінлі (і не тільки) був прописаний цілий перелік товарів, котрі можна було ввозити до США без сплати високих митних тарифів. Серед таких - кава, какао, цукор, руда (хромово та марганцева), прянощі, чай, необроблена деревина різних порід, шовк, мідь, олово, мастила, парафін тощо [2, с. 40-51]. В тарифному законі від 1897 р. були передбачені пункти, за якими президент США, на свій розсуд, міг зменшити митні збори з окремих товарів або ж,

навпаки, підвищити їх в залежності від митної політики тієї чи іншої держави. Якщо враховувати перелік товарів, які завозилися до США без сплати високих митних тарифів, стає зрозумілим, що протекціоністська політика американських урядовців була спрямована не лише на захист тих галузей економіки, котрим загрожувала іноземна конкуренція, але й передусім проти дій країн Західної Європи. З іншого боку, тарифна політика США не чинила суттєвих перешкод торговельним відносинам з Латинською Америкою.

Висновки.

Узагальнюючи вищенаведене, можна стверджувати, що в період від завершення Громадянської і до початку Першої світової війни США завдяки низці сприятливих факторів ступили на шлях стрімкого капіталістичного розвитку, спромігшись зайняти лідируючі позиції у світі в якості наймогутнішої промислової держави. З одного боку, це підвищило значення США в світі, а, з іншого – сприяло поступовому перенасиченню внутрішнього ринку, котре, хоч ще й не було гостро відчутним наприкінці XIX - на початку XX ст., але все ж змушувало американську політичну еліту задумуватися над пошуком виходу із можливого майбутнього економічного катаклізму. Панацею від цього, на їх думку, могла стати зовнішня експансія. Досягнення Сполученими Штатами Америки значного рівня економічного розвитку стало надійним підґрунтям для проведення ефективної зовнішньої політики, спрямованої на розширення сфер впливу та приєднання нових територій. Без наявності надлишкового капіталу та ресурсів, які США накопичили в цей період, така політика була б просто неможливою. Важливим є те, що економічне піднесення стало гарним підґрунтям для появи та розвитку нових експансіоністських ідей, які обґрунтовували потребу країни в зовнішній експансії переважно економічними мотивами. До того ж високі показники в тій чи іншій галузі промисловості та сільському господарстві, вражаючі темпи зростання населення та стрімкий розвиток транспортної системи ставали переконливими аргументами при поясненні переваг США над іншими країнами, народами та расами в риториці ідеологів експансіонізму.

Література:

1. Американский экспансионизм: новое время / под ред. Севостьянова Г.Н. М.: Наука, 1985. 341 с.
2. Богарт Э. Л. Экономическая история Соединенных Штатов. М.: Экономическая жизнь, 1927. 440 с.
3. Бойченко А. Міжамериканські відносини в контексті американо-іспанської війни 1898 р. «Наука. Релігія. Суспільство», 2012. № 4. С. 3–8.
4. Бранде Г. В. Американський колос: Тріумф капіталізму в 1865-1900 рр. / Пер. з англ. О. Король. К.: Темпора, 2017. 760 с.
5. Брінклі А. Недовершена нація: коротка історія американського народу. Нью-Йорк: Me Graw-Hill, 2004. 536 с.
6. Владимиров Л. С. Дипломатия США в период американо-испанской войны 1898 г. М.: Госполитиздат, 1957. 256 с.
7. Данилин М. И. Экономические отношения между США и европейскими

государствами в 1898-191 гг. Европейская политика США в конце XIX - начале XX в. Л., 1989. С. 9-34.

8. История США. В 4-х т. М.: Наука, 1985. Том II (1877-1918). 600 с.

9. Маккинерни Д. США: История страны. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.e-reading.link/book.php?book=146881>

10. Невинс А., Коммаджер Г. История США: от английской колонии до мировой державы / Пер. с англ. В. Оболенского, Б. Прянишникова. Нью Йорк: Телекс, 1991. 442 с.

11. Очерки новой и новейшей истории США. В 2-х т. М.: АН СССР, 1960. Том I. 632 с.

12. Сич А. І. Про роль європейської інтеграції в соціально-економічному розвитку США (остання третина XIX – перша тритина XX ст.). Питання історії. 2005. № 3. С. 124-128.

13. Тіндалл, Дж. Історія Америки [пер. з англ. Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур]. Львів : 2010, Літопис. 521 с.

Abstract. *The article examines the economic rise of America in the last third of the 19th century.*

The process of urbanization of the USA is characterized, which took place mainly due to the resettlement of the rural population to cities and immigration from the countries of Europe, the Far East and Latin America. It is noted that during the period 1870–1900, the total population of the country increased from 38 million to 75 million thanks to the influx of migrants, and by 1910 this figure had already increased to 91 million.

The rapid development of science and technology in the USA in the last third of the 19th century is analyzed. Among the famous inventions, we can name such as: T. Edison's electric light bulb and tram, A. Bell's telephone, N. Tesla's internal combustion engine, G. Ford's creation of a successful automobile business in the field of mechanics.

It is emphasized that a new phenomenon in the US economy, which marked the next stage of the development of capitalism, was the emergence of large monopoly associations that were able to control the development of one or another branch of industry or agriculture - trusts. The first such association, formed in 1882 p., was the Standard Oil oil company.

It was concluded that the economic rise became a good basis for the emergence and development of new expansionist ideas, which justified the country's need for external expansion mainly on economic grounds.

Key words: *economic rise, USA, T. Edison, G. Ford, transcontinental railways, "gold rush".*

UDC 327

GEOPOLITISCHE POSITIONIERUNG DER UKRAINE IN DER AKTUELLEN PHASE

ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Poble Dmytro / Побле Д.К.*Professor-Assistent / старший викладач*ORCID-ID: <https://orcid.org/0000-0001-5898-3343>*Odessa Nationaluniversität, benannt nach I. Metschnikow Frantzuzsky Boulevard, 24/26, Odessa, 65068, Ukraine /**Одеський національний університет ім. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65068, Україна***Tereshchenko Anastasiia / Терещенко А.В.***Studentin des 4. Jahres / студентка 4 курсу**Odessa Nationaluniversität, benannt nach I. Metschnikow Frantzuzsky Boulevard, 24/26, Odessa, 65068, Ukraine /**Одеський національний університет ім. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65068, Україна*

Abstrakt. Das Thema dieser Arbeit ist die geopolitische Lage der Ukraine in der gegenwärtigen Phase, die Bestimmung der überragenden Rolle des Landes im geopolitischen Raum unter den Bedingungen der Bildung eines neuen multipolaren Modells der Weltordnung, basierend auf tatsächlichen geographischen Daten, historischen Umständen und aktuellen Ereignissen. Zum jetzigen Zeitpunkt ist das Thema dieser Arbeit im Zusammenhang mit den jüngsten Ereignissen und raschen Veränderungen auf der geopolitischen Weltkarte fast das relevanteste für die Ukraine. Der Einmarsch des Angreifers in das Territorium des Osteuropäischen Staates wurde zu einem Wendepunkt nicht nur für die Ukraine und Europa, sondern für die ganze Welt. Die Aggression Rußlands bedroht nicht nur die Souveränität der Ukraine, sondern verletzt auch die gesamte geopolitische Ordnung. Die Weltpolitik ist zur Konfrontation zwischen Blöcken zurückgekehrt, doch die Grenzen des Westblocks haben sich im Vergleich zur Zeit des Kalten Krieges nach Osten verschoben. Der Einmarsch Rußlands in die Ukraine stellt eine Herausforderung für die europäische Sicherheitsordnung dar. Europa muß die Kontrolle über seine politische, strategische und energiepolitische Zukunft zurückgewinnen. Unter solchen Bedingungen ist die Frage der endgültigen Festlegung der Position und Rolle der Ukraine in der Region, der Festlegung der Entscheidung für die europäische Integration und des Aufbaus einer neuen Zukunft des Staates nach dem Sieg über den Aggressor akut geworden. Daher bleibt das Thema für die Gestaltung der Außenpolitik der Ukraine und die Haltung westlicher Partnern gegenüber unserem Land von großer Bedeutung. In der Verwendung der wichtigsten Forschungsmethoden, wie Fallstudien und Ereignisanalysen, sind inzwischen verschiedene disziplinäre Merkmale und Themen erkennbar. Die genannten Methoden ermöglichten es, die qualitativen und quantitativen Merkmale des Problems zu erkennen.

Schlüsselwörter: die geopolitische Lage, multipolare Modell der Weltordnung, der Kalte Krieg, europäische Sicherheitsordnung, europäische Integrationswahl.

Einführung

Geopolitische Faktoren sind die wichtigsten Indikatoren, die der Ukraine eine bedeutende Position in der Welt verleihen. Durch seine Lage im Zentrum des europäischen Kontinents, auf der sogenannten Ostsee-Schwarzmeer-Achse, unterscheidet sich das Territorium der Ukraine von einigen ihrer anderen Nachbarn. Der moderne ukrainische Staat ist zu einer Art Brücke zwischen Westeuropa und

dem riesigen eurasischen Raum geworden. Das Thema im Zusammenhang mit den geopolitischen Bestrebungen der Ukraine wurde in Monographien und wissenschaftlichen Studien ukrainischer und ausländischer Wissenschaftler ausreichend detailliert ausgearbeitet, doch nach der russischen Aggression im Jahr 2022 traten neue Umstände auf, die Klärungen und neue zusätzliche Studien und systematische Analysen erfordern.

Der Zweck dieser Studie besteht darin, die Besonderheiten der Entwicklung der geopolitischen Rolle der Ukraine im Laufe der Geschichte zu bestimmen und eine neue Positionierung des Staates auf der geopolitischen Weltkarte in der gegenwärtigen Phase zu formulieren.

Da es sich um die geopolitische Positionierung der Ukraine in der aktuellen Phase handelt, man kann sagen, daß der wichtigste Zeitraum in der Studie der Zeitraum seit 2014 ist, als die Russische Föderation die Krim illegal annektierte und einen bewaffneten Konflikt im Osten der Ukraine auslöste. Das letzte Jahr war auch ein Wendepunkt, denn das Leben der Ukrainer und sogar die Weltordnung wurden in „vor“ und „nach“ dem 24. Februar 2022 geteilt.

Hauptteil

Das Territorium der Ukraine stand schon immer im Mittelpunkt geopolitischer Ereignisse und ist aufgrund seiner günstigen geographischen Lage an der Kreuzung von Verkehrsadern, aufgrund des Vorhandenseins von Häfen, die für Verbindungen mit anderen Kontinenten günstig sind, und seines reichen Potentials an natürlichen Ressourcen zu einem Zentrum geworden Gegenstand des Interesses der Nachbarstaaten. Die Kombination der oben genannten Faktoren hat der Ukraine ermöglicht, in Zukunft zu einem der Schlüsselakteure der Weltpolitik zu werden [12], aber andererseits bringt eine solche geographische Lage natürlich gewisse Schwierigkeiten und Konsequenzen mit sich dazu gehört die aktuelle Krise im Land. Nämlich: Im Laufe der Geschichte ist es zu einer Arena des Kampfes zwischen einflußreichen Staaten geworden und ist in der gegenwärtigen Phase dazu verdammt, an der Schnittstelle der geopolitischen Interessen zweier antagonistischer Einheiten zu liegen – dem Westen und der Russischen Föderation.

Die Ukraine liegt am Schnittpunkt der strategischen Interessen der eurasischen und euroatlantischen Zivilisationen, die diese auf Kosten der ukrainischen Interessen zu verteidigen versuchen. Moskau war beispielsweise sehr aktiv dabei, die Kontrolle über die Ukraine zu erlangen, um das sogenannte historische Rußland als Großmacht in Eurasien und als mächtigen globalen Akteur wiederherzustellen. Das geopolitische Tandem der USA und der Europäischen Union wiederum betrachtet die Ukraine als antirussisches Projekt im Kampf der Zivilisationen und versucht daher, den wichtigsten geopolitischen Rivalen auf dem Territorium des postsowjetischen Eurasiens zu schwächen [5].

Aufgrund der historischen Umstände und der mehr als 300-jährigen Zugehörigkeit zu einem Staat hat die Ukraine in der gegenwärtigen Phase für Rußland eine existentielle Bedeutung. Unser östlicher Nachbar kann nicht akzeptieren, daß die Ukraine ihren Einflußbereich verlassen hat und versucht, demokratische Werte und Freiheiten der Bürger zu verteidigen, während der

Angreifer die europäische Ausrichtung unseres Staates als direkte Bedrohung seiner Existenz wahrnimmt.

Trotz der territorialen Nähe zu Rußland betonen viele Wissenschaftler (insbesondere Jaroslaw Stezko), daß Moskau und Kiew politisch und ideologisch völlig gegensätzlich seien. Daher vertritt Kiew ein völlig anderes ideologisches, politisches, soziales und religiöses Wertesystem als Moskau, das mit der Idee seines Messianismus die Welt brutal erobern will [10; S.192].

Die Ukraine hat sich als fortschrittlicher Staat etabliert, der sich für das Recht auf demokratische europäische Werte entscheidet. Insbesondere die Orange Revolution, dann der Euromaidan und der Widerstand gegen die russische Aggression zeigen, wie sich die europäische Orientierung der Bürger manifestierte und festigte. Die Orange Revolution in der Ukraine im Jahr 2004 war ein Wendepunkt. Die Russische Föderation betrachtete dieses Ereignis als einen Versuch der USA, den Boden für den künftigen Zerfall Rußlands aufgrund des NATO-Beitritts der Ukraine zu bereiten.

Man kann sagen, daß es nach den Ereignissen von 2014 zu einer deutlichen Neuorientierung der Bürger gegenüber den EU-Ländern und zu einem völligen Rückgang der Unterstützung für Rußland als strategischen Partner gekommen ist.

Statistiken zeigen, daß im Jahr 2007 31 % der Bürger für einen EU-Beitritt waren, und im Jahr 2016 stieg dieser Prozentsatz auf 51 %. Andererseits sank der Anteil der Befürworter der Beziehungen zu Rußland als strategischem Partner im gleichen Zeitraum von 41 % auf 11 %. Außerdem begannen 44 % der Bürger im Jahr 2016, die Idee eines NATO-Beitritts zu unterstützen, obwohl es neun Jahre zuvor nur 19 % waren. Soziologische Studien zeigen, daß die proeuropäische Stimmung unter den Ukrainern nach Februar 2014 zunahm, das heißt, sie wurden stärker von der russischen Militäroffensive und dem teilweisen Verlust der Souveränität des Landes beeinflusst als vom Euromaidan [6; S.56].

Am 24. Februar 2022 veränderte sich das Leben der Ukrainer für immer. Viele Menschen glaubten nicht, daß dies passieren würde, daß die Russische Föderation sich zu einem solchen Schritt entschließen würde, aber am Ende griff der Feind an. Zum Zeitpunkt der großangelegten Invasion im Jahr 2022 plante die große Atommacht Rußland ihre sogenannte „Sonderoperation“ mit einer begrenzten Anzahl von Bodentruppen, basierend auf der Annahme, daß die Ukrainer keinen ernsthaften Widerstand leisten würden und daß die meisten Menschen würde die Invasionskräfte willkommen heißen und sogar unterstützen. Aber sie erwarteten nicht, daß die Ukrainer gemeinsam aufstehen würden, um ihr Land und ihre Unabhängigkeit zu verteidigen und die Geistesstärke zu demonstrieren, die die ganze Welt beeindruckte. Russische Strategen haben den Widerstandswillen der Ukrainer stark unterschätzt, da sie von falschen Informationen und ihrer eigenen Propaganda, die Ukrainer seien eine nicht existierende Nation, in Anspruch genommen würden.

Am 28. Februar 2022 unterzeichnete Wolodymyr Selenskyj einen Antrag auf Mitgliedschaft der Ukraine in der Europäischen Union [7]. Viele ukrainische und ausländische Forscher sehen die Zukunft der Ukraine nur in der EU, und wir sollten hoffen, daß wir bald Vollmitglied der Organisation werden. Seit der russischen Invasion am 24. Februar hat sich die Ukraine als ein dezidiert europäischer Staat

erwiesen, der für europäische Werte und eine deutlich andere Orientierung als Moskau kämpft [1].

Natürlich hat dieser Krieg große Auswirkungen nicht nur aufs Land und Region, sondern auf die ganze Welt. Die UNO verurteilte mit ihrer Resolution ES-11/1 vom 2. März die Invasion Rußlands in das Territorium unseres Landes, hatte jedoch keine Wirkung [11]. Rußland hat unzählige Male trotzig gegen internationale Regeln verstoßen, und ein weiteres Beispiel ist die Anerkennung der „Unabhängigkeit“ der Regionen Cherson und Saporischschja im September auf der Grundlage gefälschter Referendumsergebnisse 2022) [2], [3] und erkannte sie dann sogar sowie die sogenannte „DPR“ und „LPR“ als Subjekte innerhalb der Russischen Föderation an [4].

Die erste Konsequenz ist, daß die Invasion deutlich die operative Inkompetenz des russischen Militärs demonstrierte und dazu beitrug, das Bild eines mächtigen russischen Militärs zu zerstreuen, das Rußland in der Vergangenheit konsequent gefördert hatte. Zweifellos ist Rußland in keinem Fall in der Lage, die NATO in einem konventionellen Krieg herauszufordern.

Zweitens wird Rußland allmählich zum Gefangenen seiner geographischen Beschränkungen und ideologischen Fixierungen, die an vielen Fronten von den Westmächten eingeschränkt werden, was seine geostrategische Position aufgrund des NATO-Beitritts zweier ehemaliger blockfreier Länder Nordeuropas noch verschlechtert : Finnland und Schweden.

Auf wirtschaftlicher Ebene erwies sich die russische Invasion als katastrophal für die russischen Gas- und Ölexporte. Rußland verliert seinen wichtigsten Verbraucher – die EU, die bis 2030 Energieunabhängigkeit von Rußland erreichen will. Um den künftigen völligen Verlust des EU-Marktes auszugleichen, planen die russischen Behörden, sich den asiatischen Märkten zuzuwenden. Die EU erwägt auch, den globalen Handel mit russischem Öl durch die Verhängung von Schifffahrtssanktionen ins Visier zu nehmen. Forscher glauben, daß die westlichen Sanktionen insgesamt die Fähigkeit Rußlands untergraben, weiterhin Energie zu produzieren.

Obwohl die offizielle Haltung des Westens zum Vorgehen Rußlands im Jahr 2014 äußerst negativ war, glauben viele Forscher, daß die USA und die EU nicht entschieden genug Maßnahmen ergriffen haben, um den Aggressor zu stoppen und Gerechtigkeit und Ordnung wiederherzustellen, obwohl die Verhinderung der Ausweitung der russischen Expansion eine davon ist von vorrangigem Interesse für die EU. Und im Allgemeinen ist es die Aufgabe der gesamten demokratischen Welt, die imperialistischen Ambitionen Rußlands zu stoppen, denn der Appetit der Russischen Föderation wird nur noch wachsen. Insbesondere verweisen Forscher sogar auf das Konzept des „Putinismus“ und betonen, daß Rußland ein paranoider Staat ist, der sich Feinde erfindet, und daß dies ein einflußreicher Faktor in seiner Außenpolitik ist [9].

Leider unterstützen nicht alle Länder der Welt die Ukraine wirklich [8] (Abbildung 1).

Abbildung 1: Rußlands „Unterstützungsclub“: Welche Länder der UN-Generalversammlung gegen Pro-Ukraine-Resolutionen stimmen

Informationsquelle: Wort und Tat / Analytisches Portal / Politik

Die meisten Länder des Nahen Ostens und Nordafrikas unterstützen die amerikanische und europäische Politik gegenüber der Ukraine nur verhalten. Saudi-Arabien, Iran und andere östliche Staaten betrachten Rußland als befreundetes Land. Darüber hinaus verfügt Rußland über erheblichen Einfluß in Afrika, wo es seine Finanzinvestitionen in den letzten Jahren deutlich erhöht hat. Sie leistet auch Militärhilfe, auch für Wagners berüchtigte Söldner, ohne Demokratie und Menschenrechte in Frage zu stellen. Mehrere Länder unterhalten sehr gute Beziehungen zu Rußland und wollen diese wegen des Krieges in der Ukraine nicht aufs Spiel setzen.

Was China betrifft, vertrat er eine vorsichtige Haltung hinsichtlich der Unterstützung Rußlands. In der Anfangsphase des Krieges verwendete China nicht einmal den Begriff „Invasion“. Diplomatisch scheint China Rußland zu unterstützen, aber in der Praxis hat es wenig dazu beigetragen, Rußland gegen die harten Finanzsanktionen zu helfen, die das Potential der russischen Wirtschaft untergraben haben. China verfolgt zunächst seine eigenen politischen und wirtschaftlichen Interessen, aber man kann sagen, daß es derzeit freundschaftliche Beziehungen zu Rußland unterhält.

Der Konflikt hat zu einer humanitären Krise in der Ukraine geführt. Tausende Menschen wurden vertrieben und Hunderttausende sind vom Konflikt betroffen. Der anhaltende Konflikt hat auch zu einem Zusammenbruch der Beziehungen zwischen Rußland und der Ukraine geführt, und es besteht kaum eine Chance auf eine friedliche Lösung in naher Zukunft.

Somit hatte der Krieg zwischen Rußland und der Ukraine erhebliche Auswirkungen auf die Geopolitik, insbesondere in Osteuropa. Dies führte zu einer

Verschiebung der Machtverhältnisse, schwächte die Ordnung nach dem Kalten Krieg, verschärfte die Spannungen zwischen Rußland und dem Westen und löste eine humanitäre Krise in der Ukraine aus.

Im Moment ist es sehr schwierig, die weitere Entwicklung der Ereignisse im Zusammenhang mit den aktuellen Ereignissen, dem Krieg, der auf dem Territorium der Ukraine tobt, vorherzusagen. Aber man muß die Bedeutung der Ereignisse erkennen, die jetzt geschehen, denn jetzt geht es um die Zukunft eines des größten osteuropäischen Landes und sondern auch der ganzen Welt. Zweifellos wird sich die Situation je nach Kriegsergebnis ändern. Im Falle des ukrainischen Sieges wird sich die Lage in der Region Osteuropa verbessern, die Ukraine wird eine bedeutendere Stellung einnehmen und ihre Rolle als führender Akteur in den internationalen Beziehungen festigen. Der Krieg hat diese Prozesse bereits in Gang gesetzt, und alles dreht sich nur um die Möglichkeit den Sieg zu Ende zu bringen.

Schlußfolgerungen

Basierend auf den Forschungsergebnissen kann daher festgestellt werden, daß die aktuelle Krise und der Krieg in der Ukraine eine Folge geographischer, kultureller und historischer Faktoren sind. Im Zusammenhang mit den genannten Faktoren kann man folgende Optionen zur Definition der geopolitischen Rolle der Ukraine sehen, zum Beispiel „Pufferzone“, „Brücke“ zwischen Europa und Asien, „strategisches Transitland“, „Kreuzungspunkt der Zivilisation“, „geopolitische Achse“, „geteiltes Land“, „Abschreckungsmacht Rußlands“ usw.

Man muß verstehen, daß der ukrainische Staat für Rußland existentiell wichtig ist. Die Russische Föderation kann sich ein Leben ohne die Ukraine nicht vorstellen und ist daher zu allen Maßnahmen bereit, um die Ukraine nicht aus ihrem Einflußbereich zu lassen. Rußland sieht die mögliche Erweiterung der EU und vor allem der NATO als Bedrohung für seine Existenz an. Hier wiederum ist auch die Bedeutung der Persönlichkeit wichtig, da die Politik des amtierenden Präsidenten der Russischen Föderation sogar dazu führte, daß ein Begriff wie „Putinismus“ auftauchte. Der Aggressor verbreitet sinnlose Propaganda und verstößt weiterhin trotzig gegen alle Normen des Völkerrechts.

Bei der Bewertung der Folgen der Invasion und der aktuellen Prozesse man kann sagen, daß das bestehende System der internationalen Beziehungen zusammenbricht; Es gibt keine Institutionen, die Ordnung in der Welt herstellen könnten. Zweitens entsteht ein neues multipolares Modell des Weltsystems. Drittens hat sich die Situation Rußlands nur verschlechtert, was nicht in Putins Plänen war, weil zwei weitere Länder der NATO beitreten und auch die Wirtschaft der Russischen Föderation aufgrund von Sanktionen und dem Verlust des Hauptverbrauchers von Gas und Gas enorme Verluste erleiden wird Öl - die EU. Auch das Image der mächtigen russischen Armee wurde zerstört.

So man kann die geopolitische Positionierung der Ukraine in der gegenwärtigen Phase als östlichen Außenposten der westlichen demokratischen Zivilisation bewerten, die sich der autoritären Bedrohung und der aggressiven Expansionspolitik aus dem Osten für den gesamten kollektiven Westen widersetzt.

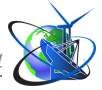

Referenzliste

1. Brotman, A. (2022, September 21). Die Ukraine und die sich veränderte Geopolitik im Kernland. *Geopolitical Monitor / Backgrounders*. URL: <https://www.geopoliticalmonitor.com/ukraine-and-the-shifting-geopolitics-of-the-heartland>
2. Dekret des Präsidenten der Russischen Föderation vom 29. September 2022 Nr. 685 „Über die Anerkennung der Region Saporischschja“, Stadt Moskau (2022).
3. Dekret des Präsidenten der Russischen Föderation vom 29. September 2022 Nr. 686 „Über die Anerkennung der Region Cherson“, Stadt Moskau (2022).
4. Dekret des Präsidenten der Russischen Föderation vom 02.10.2022 Nr. 310-pp.
5. Kondratenko, O. (2020). Geopolitischer Status der Ukraine: Historiographie und methodischer Diskurs. *Probleme der Weltgeschichte*, Nr. 3(12). - S. 41-63. URL: <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-12-3>
6. Nowakowa O. (2016). Trends in der Bildung geopolitischer Orientierungen der Bürger in der modernen Ukraine. *Bulletin der Nationalen Universität Donezk. Reihe: Politikwissenschaften*, Nr. 153-5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2016_1_13
7. Präsident der Ukraine / Wolodymyr unterzeichnete den Antrag auf Mitgliedschaft der Ukraine in der Europäischen Union. Offizielle Online-Vertretung. Selenskyj, (2022, 28. Februar). Wolodymyr Selenskyj. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pidpisav-zayavku-na-chlenstvo-ukrayini-u-73249>
8. Russlands „Unterstützungsclub“: Welche Länder der UN-Generalversammlung gegen Pro-Ukraine-Resolutionen stimmen, (2022, 13. Oktober). Wort und Tat / Analytisches Portal / Politik. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/13/infografika/polityka/klub-pidtrymky-rosiyi-yaki-krayiny-henasambleyi-on-holosuyut-proty-proukrayinskyx-rezolyucij>
9. Rzhenska, N. F. (2014). Geopolitische Perspektiven der Ukraine im Diskurs von Experten amerikanischer „Think Tanks“. *Aktuelle Probleme der internationalen Beziehungen. Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten. - Ausgabe 121 (Teil I). – Kiewer Nationaluniversität, benannt nach Taras Schewtschenko. – S. 40–48. .* URL: <https://vmv.kymu.edu.ua/series/vipusk11-10/23.pdf>
10. Starodub, T. (2020). Geopolitische Positionierung der Ukraine im Sicherheitssystem der Region Mittel- und Osteuropa in den Schriften von Jaroslaw Stezk. *Regionalstudien, 2020, Nationale Universität Uschhorod. Helvetica-Verlag. - S. 191-195.* URL: http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/20/20_2020.pdf
11. Von der Generalversammlung am 2. März 2022 angenommene Resolution ES-11/1 Aggression gegen die Ukraine. (2022). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290>
12. Zhelikhovskiy, S. (2019, 4. Juni). Die geopolitische Bedeutung der Ukraine in der heutigen globalisierten und instabilen Welt. *EconomistUA / Analyse von Großveranstaltungen und Geschäften*. URL: <https://economistua.com/geopolitichne-znachennya-ukrayini-v-suchasnomu-globalizovanomu-ta-nestabilnomu-svit>

Список використаної літератури

1. Бротман, А. (2022, вересень 21). Україна та зміна геополітики у Гартленді. *Геополітичний монітор / Довідкові джерела*. Режим доступу: <https://www.geopoliticalmonitor.com/ukraine-and-the-shifting-geopolitics-of-the-heartland>
2. Указ Президента Російської Федерації від 29 вересня 2022 року № 685 «Щодо призначення Запорізької області», місто Москва (2022).
3. Указ Президента Російської Федерації від 29 вересня 2022 року № 686 «Щодо призначення Херсонської області», місто Москва (2022).

4. Розпорядження Президента Російської Федерації від 02.10.2022 № 310-рп.
5. Кондратенко, О. Ю. (2020). Геополітичний статус України: Історіографія та методологічний дискурс. *Проблеми всесвітньої історії*, № 3(12). - С. 41-63. Режим доступу: <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-12-3>
6. Новакова, О. В. (2016). Тенденції формування геополітичних орієнтацій громадян в сучасній Україні. *Вісник Донецького національного університету. Серія : Політичні науки*, № 153-5. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2016_1_13
7. Президент України / Володимир Зеленський, (2022, лютий 28). Володимир Зеленський підписав заявку на членство України у Європейському Союзі. *Офіційне інтернет-представництво*. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pidpisav-zayavku-na-chlenstvo-ukrayini-u-73249>
8. «Клуб підтримки» Росії: які країни Генасамблеї ООН голосують проти проукраїнських резолюцій, (2022, жовтень 13). *Слово і діло / Аналітичний портал / Політика*. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/13/infografika/polityka/klub-pidtrymky-rosiyi-yaki-krayiny-henasambleyi-onn-holosuyut-proty-proukrayinskykh-rezolyucij>
9. Ржевська, Н. Ф. (2014). Геополітичні перспективи України в дискурсі експертів «мозкових центрів» США. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць*. – Вип. 121 (Частина I). – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – С. 40– 48. Режим доступу: <https://vmv.kyvu.edu.ua/series/vipusk11-10/23.pdf>
10. Стародуб, Т. П. (2020). Геополітичне позиціонування України в системі безпеки регіону центральної та східної Європи в працях Ярослава Стецька. *Регіональні студії, 2020, Ужгородський національний університет. Видавничий дім «Гельветика»*. - С. 191-195. Режим доступу: http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/20/20_2020.pdf
11. Резолюция, принята Генеральной Ассамблеей 2 марта 2022 года [без передачи в главные комитеты (A/ES-11/L.1 и A/ES-11/L.1/Add.1)] Агрессия против Украины. Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290>
12. Желіховський, С. (2019, червень 4). Геополітичне значення України в сучасному глобалізованому та нестабільному світі. *EconomistUA / Аналіз головних подій та бізнесу*. Режим доступу: <https://economistua.com/geopolitichne-znachennya-ukrayini-v-suchasnomu-globalizovanomu-ta-nestabilnomu-svit>

Анотація. Темою даної роботи є геополітичне становище України на сучасному етапі, визначення першочергової ролі України в геополітичному просторі в умовах формування нової багатополлярної моделі світового устрою, що базується на актуальних географічних даних, історичних обставинах та поточних подіях. На даний момент тема роботи є чи не найактуальнішою для нашої країни у зв'язку з останніми подіями та стрімкими змінами на геополітичній карті світу. Проникнення агресора на територію нашої держави стало переломним моментом не лише для України та Європи, а й для всього світу. Агресія Росії не тільки загрожує суверенітету України, а й порушує весь геополітичний порядок. Світова політика повернулася до протистояння між блоками, але кордони західного блоку змістилися на схід порівняно з часами Холодної Війни. Вторгнення Росії в Україну є викликом європейському порядку безпеки. Європа має відновити контроль над своїм політичним, стратегічним та енергетичним майбутнім. В таких умовах виникає питання остаточного визначення позиції та ролі України в регіоні, підтвердження євроінтеграційного вибору та побудови нового майбутнього держави після перемоги над агресором. Тому це питання залишається важливим для формування зовнішньої політики України та ставлення західних партнерів до нашої країни. Міждисциплінарний характер і тематика дослідження призвели до використання двох основних методів дослідження, таких як кейс-стаді та аналіз подій. Зазначені два методи дозволили переглянути кількісні та якісні особливості проблеми.

Ключові слова: геополітичне становище, багатополлярна модель світового устрою, Холодна Війна, європейський порядок безпеки, євроінтеграційний вибір.

УДК 902.2 (477.87)

HISTORY OF UZHGOROD ACCORDING TO ARCHAEOLOGICAL SOURCES: THE RESULTS OF STUDY**ІСТОРІЯ УЖГОРОДА ЗА АРХЕОЛОГІЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ: РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ****Penyak P.S./ Пеняк П.С.***c. ist.s., as.prof./ к.істор. наук, ст. наук. співроб.**Ivan Krypyakevich Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine
Uzhhorod, Universitetska 21, 88000**Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України
Ужгород, Університетська 21, 88000*

Анотація. У статті розглядаються результати археологічного вивчення давньої історії Ужгорода. Він належить до поселень особливого типу, які до переростання у середньовічні міста як адміністративно-політичні й ремісничо-торгові центри, існували тривалий період. Тому з метою поділу археологічного матеріалу, що був здобутий за десятки років дослідження міста, у цьому процесі можна виділити стародавній етап з епохами палеоліту, енеоліту, бронзи, раннього заліза й середньовічний з ранньослов'янською і княжою добою.

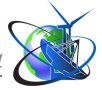
Ключові слова: археологічні джерела, Ужгород, розкопки, локалізація міста

Вступ.

Донедавна писемні свідчення залишалися єдиним джерелом, з якого фахівці черпали дані для відтворення історичних процесів давноминулих епох. У результаті багаторазового і всестороннього аналізу писемні свідчення фактично вичерпали свої джерельні можливості. Натомість наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на допомогу дослідникам найдавніших часів прийшла археологія з її практично невичерпним фондом речових джерел. Останні не тільки збагатили історичну науку новими матеріалами, але й дозволили зовсім по-новому оцінити свідчення писемних джерел, які часто-густо суб'єктивно трактували ті чи інші явища і події. Нижче проаналізуємо відомі археологічні артефакти, що були виявлені на території обласного центру Закарпатської області. Сьогодні вони є основним джерелом для вирішення проблеми виникнення і ранньої історії міста.

Основний текст.

Ужгород належить до поселень особливого типу, які до переростання у середньовічне місто як адміністративний та політичний центр, осередок ремесла й торгівлі існували тисячоліття. Тому з метою поділу археологічного матеріалу у цьому процесі виділяємо два етапи: по-перше, стародавній з епохами палеоліту, енеоліту, бронзи, раннього заліза; по-друге, середньовічний з ранньослов'янською і княжою добою [3, с. 172]. Давні оселі на території сучасного міста, ймовірно, виникли не випадково, цьому в значній мірі сприяли вигідні природно-географічні умови. Так, на околицях міста закінчуються останні відроги Карпат, а річка Уж з вузької гірської долини виривається на широку Потиську рівнину. Долиною Ужа проходить зручний шлях через Карпати, що веде до Центральної та Південно-Східної Європи.

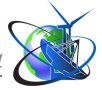
За даними археології, первісна людина, фізичним типом якої був неандерталець, заселила Дайбовецький, Радванський, Горянський пагорби а також Замкову гору, що панують над навколишньою місцевістю, приблизно 150 – 100 тисяч років тому. Свідченням цього є сліди стоянок первісних людей, а також кам'яні знаряддя праці, нуклеуси, відщепи, які датуються мустьєрським часом раннього палеоліту [10, с. 180-187]. З появою людського життя на території міста починається його славна й багатовікова історія.

Археологічні знахідки новокам'яного, мідно-бронзового і залізного віків свідчать, що людське життя з притаманним йому поступальним розвитком вирувало тут протягом згаданих епох. Поселення неоліту, мідно-бронзової доби (V – II тис. до н.е.) зафіксовані у східній і західній частинах міста: на правому березі р. Уж (вул. Загорська, мікрорайон Доманинці), на лівому березі р.Уж (Радванка, Дравці, вул. Минайська) та інших місцевостях [8, с. 411; 6, с. 376]. На території міста зафіксовано кілька бронзових скарбів та біля сотні поодиноких знахідок, у складі яких знаряддя праці, зброя, побутові речі, прикраси XI – VIII ст. до н.е. Так, до складу першого з них, що був виявлений у 1891 році, входило 66 екземплярів бронзових прикрас, серед предметів іншого скарбу з вул. Минайської нараховувалося 23 бронзових вироби, третій включав 7 бронзових предметів [13, с. 218]. Було знайдено також 123 поодинокі бронзові вироби, датованих добою пізньої бронзи і раннього залізного віку.

У добу фракійського гальштату, тобто ранньозалізного віку (IX – VII ст. до н.е.) розвиток майнової нерівності, а також міжплеменні зіткнення сприяли виникненню укріплених поселень-городищ. Серед останніх, вірогідно, була й Замкова гора Ужгорода - місце, що укріплене самою природою. Крім висоти, що панувала над навколишньою місцевістю, пагорб був оточений повноводними рукавами р. Уж, що протікала в його підніжжя, створюючи додатковий оборонний бар'єр. Розкопками по вулиці Капітульній (1952 р.) та у дворі середньовічного замку (1987 р.) виявлені артефакти, що характерні для гальштатських городищ Центральної Європи [2, с. 171-186]. Як свідчать археологічні джерела, починаючи з ранньозалізного віку Замкова гора і в наступні історичні епохи не раз виконувала роль оборонного центру з притаманними соціальними функціями економічного та політичного центру навколишньої округи.

Протягом III – II ст. до н.е. місцеве населення з культурними традиціями куштановицької культури (VI – IV ст. до н.е.) отримало новий імпульс для соціально-економічного розвитку, що був пов'язаний з появою кельтів (галлів) на Закарпатті. Кельти сприяли становленню різних видів ремесла: залізничного, ювелірного, гончарного. Ця подія, крім археологічних пам'яток, засвідчена, на наш погляд, і в давніх топонімах міста: Галаго, Гальські ями (давні шахти по видобутку залізної руди, що відкриті в підніжжя Лисої і Радванської гір).

Перша половина I тис. н.е. - період інтенсивного впливу римсько-провінційної культури на сусідні "варварські" народи. На теренах міста цей період представлений поселеннями пшеворської культури в районі вулиць Загорської, Капушанської, передмість - Горян, Доманинець [8, с. 399-405]. На

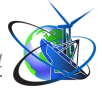
цих поселеннях засвідчено успіхи місцевого населення в домобудівництві, землеробстві, ремеслі, обміні. В побут широко ввійшла кружальна кераміка, римські монети, прикраси.

Наступний етап в історії розвитку міста - це період раннього середньовіччя (VI – IX ст.), який характеризується етнічною стабілізацією регіону, заселенням Верхнього Потисся, в тому числі й території міста, слов'янами, формування окремих структурних елементів, що були притаманні середньовічному місту. Ряд писемних джерел раннього феодалізму зберегли згадки про наявність у слов'ян Центральної і Південно-Східної Європи у період розселення так званих жуп - об'єднань великих слов'янських родів, очолюваних виборними жупанами [14, s. 85-115; 61-76]. Саме в цей час у слов'ян відбувався поступовий перехід від первіснообщинних відносин до феодального ладу, від безкласового суспільства до зародження майнової нерівності.

Угрупування слов'янських племен з матеріальною і духовною культурою празького типу (сюди входили і літописні племена білих хорватів), що наприкінці V – на початку VI ст. осіли у Верхньому Потиссі, становили, вірогідно, окремі територіально-сусідські об'єднання. На основі сучасного стану археологічного вивчення регіону можемо вести мову про те, що в VII – IX ст. у Верхньому Потиссі існувало принаймні три таких об'єднання з центрами в Ужгороді, Угочі (нині Виноградів), в Земплині (нині м.Земплін у Східній Словаччині). До ужгородського угруповання, як свідчать археологічні джерела, входили слов'янські поселення, що були виявлені саме на території сучасного міста (Радванка, Галаго, Горяни, Доманинці) та його околиць, а також в селах Галоч, Глибоке, Кам'яниця, Коритняни, Великі Лази, Оноківці, Оріховиця, Ратівці, Холмок та ін. Всі вони тяготіли до ужгородського центру.

Найдавнішими слов'янськими археологічними пам'ятками, що засвідчені на території міста, є поселення і безкурганний могильник празької культури в західній частині міста (вул. Загорська). Вони датуються VI – VII ст. [8, с. 399-414]. Інші поселення - на Радванці, в Горянах, Доманинцях існували в VII – IX ст. [1, с. 39-48]. Ймовірно, ці поселення поклали початок формуванню протоміста. Для останнього характерна укріплена частина, відсутність значної кількості посадського населення, обмежена кількість функцій, притаманних середньовічним містам, наприклад, торгово-ремісника.

Важливим фактором у локалізації Ужгорода був його просторовий зв'язок з особливостями як регіонального, так і локального ландшафтів. Він впливав на архітектурно-планувальну структуру міста та його просторові зв'язки, на розташування дитинця і посаду, вуличну сітку, характер оборонних споруд тощо. В результаті тривалих дискусій історики і демографи прийшли до висновку, що під містом слід розуміти складний соціальний організм, в основі якого лежить виконання різноманітних функцій: адміністративно-фіскальної, торгово-ремісничої, військово-оборонної, культурно-релігійної. В залежності від умов формування, ступеня соціально-економічного розвитку функції міста часто змінювалися. Одні розвивалися швидше, інші втрачали свою первісну роль. Це явище вченими довгий час не враховувалось або враховувалось частково. Сьогодні зрозуміло, що цією, а не іншою причиною слід пояснювати

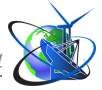
появу великої кількості гіпотез про виникнення середньовічних міст.

Починаючи з IX ст., вірогідно, Ужгород поступово починає виконувати роль жупного центру і переростає з протоміста в місто ранньофеодального типу. Історико-географічна топографія свідчить, що на території сучасного міста в часи його формування існували два типи середньовічних поселень. Ті, що розташовувалися на рівнині і у підніжжя пагорбів, і поселення на схилах Карпатських гір, що пасмом спускаються з правого і лівого боку долини річки Уж. Перші виявлені на Радванці і Галагові, другі займали пагорби в Горянах і Замковій горі. Їх соціальна значимість була неоднакова. Поселення на рівнині належали простим землеробам, скотарям, а інші - общинній і феодальній верхівці.

Так як дослідження території міста з археологічної точки зору було досить обмеженим, поки що у нас відсутні дані, які б аргументовано дозволили віддати перевагу поселенню в Горянах чи на Замковій горі, навколо яких утворилися ряд осель, що поклали початок Ужгороду. У Горянах, наприклад, навколо ротонди X – XII ст. зафіксовано сліди земляних валів і ровів, виходи культурного шару XI – XIII ст., руїни кам'яної споруди кріпосного типу. На Замковій горі виявлено виходи культурного шару IX – XIII ст., залишки кам'яного замку і готичного храму XIV ст. Тобто, Горяни та Замкова гора є тими топографічними місцями, з якими, ймовірно, слід пов'язувати формування середньовічного міста.

На наш погляд, на час приходу угорців у Карпатську улоговину помешкання в Горянах та на Замковій горі вже були слов'янськими ранньофеодальними центрами. З ними слід пов'язувати появу напівлегендарного слов'янського жупана (князя) Лаборця, який як історична постать фігурує в угорському писемному джерелі XII ст. "Геста Гунгарорум". Думка про існування слов'янських центрів у Горянах чи на Замковій горі цілком вірогідна, якщо врахувати, що з часу слов'янської колонізації Верхнього Потисся пройшло майже чотири століття (кінець V – початок VI ст.). За цей період відбулися значні зміни в соціально-економічному розвитку слов'янських племен, що привело до розпаду первіснообщинних відносин і появи ранньофеодальних утворень, яким, ймовірно, було одне з верхньопотиських об'єднань слов'ян з центром в Ужгороді. Непрямим підтвердженням цієї думки міг би послужити хоча би той факт, що за часів угорського короля Іштвана I (1000 – 1038) комітатськими осередками, як правило, ставали колишні племінні центри. Так, при утворенні комітату Унг його столицею став Унгвар (Ужгород). Це ще раз підтверджує думку про те, що місто до приходу угорців уже було слов'янським центром верхньотиського регіону. Звідси логічно випливає думка, що якщо Ужгород у часи приходу угорців був слов'янським центром, то його повинен був очолювати представник місцевої влади - жупан. Проти дуки (князя Лаборця) як міфічної особи виступає ряд дослідників, але суть проблеми не в цьому. Питання не в імені того чи іншого володаря, а в тому, існували чи ні ранньофеодальні слов'янські об'єднання у Верхньому Потиссі. Всі прямі і непрямі джерела свідчать, що такий факт мав місце.

Де первісно розташовувалось місто чи в околиці Горян, чи навколо

Замкової гори - питання і по сьогоднішній день доволі дискусійне. Ряд дослідників, наприклад, Г.Стрипський, були переконані, що стара фортеця Ужгорода існувала в Арпадові часи не там, де вона тепер знаходиться, а далеко на південь, там де Унг зливається з річками Цибавкою, Чорною, Собраницькою, Лаборцем, вище села Драгньова [11, с. 126]. Звідси і отримав назву Уг. І.Кондратович схилився до думки, що місто в своєму розвитку пройшло ряд етапів, що були пов'язані з Горянами і Замковою горою. На його погляд, перший з них припав на час існування земляного городища десь у районі Горян, яке згодом було зруйновано монголо-татарами. Наступний був пов'язаний з побудовою кам'яної фортеці приблизно під 1248 роком. Вона знаходилась вище земляного городища, на скелі над річкою Уж, там, де нині лежить село Горяни. Останній етап - це побудова Другетами "нової" кам'яної фортеці на Замковій горі [5, с. 120]. Думку про розташування давнього Ужгорода в околиці села Горяни поділяв також К.Мейсарош [16, s.110]. П.Сова відстоював тезу, що Ужгород і тисячу років тому розташовувався навколо Замкової гори [9, с. 290].

На основі вивчення археологічних джерел думку про виникнення міста висловив К.Бернякович. Протягом 1948 – 1949 років дослідник на території ужгородського замку провів розкопки, в результаті яких встановлено, що нижня дата культурного шару датується IX – X ст., верхня - XIII ст [3, с. 450]. На погляд ученого, місто виникло з кількох поселень, що існували на його території, подібно до Києва, Чернігова, Любеча. Найбільш давніми були поселення на Радванці і Галагові (VIII – IX ст.). До більш пізнього часу відноситься заселення Замкового городища, розташованого між Галаговим і Радванкою. На думку дослідника, саме поселення на Радванці і Галагові склали ядро майбутнього міста. Певний час усі три поселення співіснували, а потім центр остаточно утвердився на Замковій горі.

Певне відношення до локалізації первісного місця розташування Ужгорода мають і окремі історичні події. Так, після монголо-татарської навали і відходу загарбників з Угорщини король Бейла IV наказав у прикордонних районах споруджувати кам'яні замки, які повинні були захистити кордони країни від повторного нападу татар [15, s. 78-79]. Саме тоді в Горянах споруджується кам'яний замок, який в джерелах отримав назву "новий". Відомо, що на початку XIV ст. він був значно поруйнований в результаті міжусобної війни між ужанським наджупаном Петром Петені і прихильниками нового короля Угорщини Карла Роберта із династії Анжу. Після поразки Петра Петені його маєтки в комітаті Унг були подаровані вихідцям з Італії Філіпу Другету та його брату Яношу. Останній став засновником горянської і гуменянської вітки Другетів.

Коли горянський "новий" замок втратив своє військове значення Другети, ймовірно, зі стратегічних міркувань охорони торгового шляху через Ужоцький перевал спорудили в першій половині XIV ст. кам'яну фортецю на Замковій горі, а на його подвір'ї готичний храм. Виникає питання: чому Другети обрали місцем спорудження "нового" ужгородського замку саме Замкову гору? Окрім вище згаданих причин, на нашу думку, мабуть ще й тому, що вона з давніх-

давен, поряд з Горянами, була одним із престижних місць для проживання. Не виключено, що існували й інші причини, які сьогодні нам невідомі. Згодом, у XVI ст. фортеця була повністю перебудована в стилі ренесанс і в такому вигляді дійшла до наших днів.

Заслуговує на увагу і той факт, що назва Горяни (латинською "Герин", угорською "Геринь") у писемних джерелах з'являється тільки в 1322 році ("домініум де Герин"), коли, вірогідно, завершилось будівництво "нової" фортеці на Замковій горі. Цікаво, що в писемних джерелах XI – XIII ст. окремо Ужгород і Горяни не згадуються. Всюди фігурує тільки назва "Унгвар" (Ужгород) - столиця комітату Унг.

Висновки.

Відповідь на питання, де знаходився первісний центр, навколо якого виник Ужгород, залишається відкритим. Не розв'язали, а ще більше загострили проблему ті невеликі розвідувальні розкопки, які проводились у Горянах (1926, 1988, 2009) та на Замковій горі (1948 – 1949, 1978). Щоб завершити дискусію і аргументовано відповісти на поставлене питання, необхідно здійснити широкомасштабні дослідження на вказаних пунктах. Така робота необхідна ще й тому, що вона поклала би початок дискусії про генезу середньовічних міст на Закарпатті.

Література

1. Бернякович К.В. Исследование древнеславянского поселения VIII – IX вв. в Ужгороде. *Краткие сообщения Института археологии АН УССР*. 1954. № 3. С. 39-48;
2. Бернякович К.В. Исследование поселений эпохи раннего железа в Ужгороде. *Наукові записки Ужгородського університету*. 1955. № 13. С. 171 - 186.
3. Бернякович К.В. Древнеславянские памятники Закарпатской области (СССР). *Slovenska archeologia*. 1957. V-2. S. 435-455.
4. Винокур І.С., Гуцал А.Ф., Пеняк С.І., Тимошук Б.О., Якубовський В.І. Довідник з археології України. Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області. Київ: Наукова думка, 1984. 223 с.
5. Кондратович І.М. Къ истории стародавнього Ужгорода и Подкарпатской Руси до XIV века. Ужгород, 1928. 128 с.
6. Пеняк С.І., Попович І.І., Потушняк М.Ф. Работы Закарпатской новоотроечной экспедиции. *Археологические открытия 1975 года*. Москва: Издательство «Наука», 1976. С. 543.
7. Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI-XIII ст. Київ: Наукова думка, 1980. 180 с.
8. Потушняк Ф.М. Археологічні знахідки в Ужгороді. *Наукові записки Ужгородського університету*. 1954. № 9. С. 399-414.
9. Сова П.П. Прошлое Ужгорода. Ужгород, 1937. 296 с.
10. Сова П.П. Палеолітичні місцезнаходження в Ужгороді. *Археологія*. 1964. Вип.17. С. 180-187.
11. Стрипський Г. Где документы старшей истории Подкарпатской Руси.

Ужгород, 1924. 173 с.

12. Bernakovič K. Hromadné nálezy z doby bronzovej z územia na pravom brehu Hornej Tisy /Zakarpatska oblast USSR /*Študijne zvesti Archeologickego Ústavu SAV*. 1961. Č.4. S. 1 - 108.

13. Bernjakovic K. Skarb brazovy z Uzhorodu (obl. Zakarpatska USSR). *Acta Archeologica Carpathica*. 1962. 4. S. 203 – 219.

14. Dragojlovič D. La župa ches les Slaves balkanigues au moyen age. *Balkanica*. 1971. II. S. 85 - 115; Malingoudis Ph. Die Institution des Yupans als Problem der frühslawischen Geschichte. *Cirillomethodiana*. 1972.- 1973. T.II. S. 61 - 76.

15. Hóman B., Szegfű Gy. Magyar történet. Budapest, 1959. 212 old.

16. Mészáros K. Ungvár története a legrégibb időktől maig. Budapest, 1861. 114 old.

REFERENCES

1. Berniakovich K.V. Issledovanie drevneslavia poseleniia VIII – IX vekov v Uzhhorode. *Kratkie soobcheniia Instituta archeologii AN USSR*. 1954. № 3. S. 39 – 48. (in Russian).

2. Berniakovich K.V. Issledovanie poselenii epochy ranneho zheleza v Uzhhorode. *Naukovy zapysky Uzhhorodskogo universytetu*. 1955. № 13. S. 171 – 186. (in Russian).

3. Berniakovich K.V. Drevneslavianskye pamiatnyky Zakarpatskoy oblasti (USSR). *Slovenska archeologia*. 1957. V-2. S. 435 – 455. (in Russian).

4. Vynokur I.S., Huczal A.F., Penyak S.I., Tymoshuk B.O., Jakubovsky V.I. Dovidnik z archeologii Ukrainy. Chmelnyczka, Chernyvetska, Zakarpatska oblasti. Kiiv: Naukova dumka, 1984. 223 s. (in Ukrainian).

5. Kondratovych I.M. K istorii starodavnogo Uzhhoroda i Podkarpatskoy Rusi do XIV v. Uzhhorod, 1928. 128 s. (in Russian).

6. Penyak S.I., Popovych I.I., Potushniak M.F. Raboty Zakarpatskou novostroechnoy ekspedycii. *Archeologicheskie otkrytia 1975 hoda*. Moskva: Izdatelstvo Nauka, 1976. S. 543. (in Russian).

7. Penyak S.I. Rannoslovianske I davnoruske naselennia Zakarpattia VI – XIII st. Kiiv: Naukova dumka, 1980. 180 s. (in Ukrainian).

8. Potushniak F.M. Arccheologichny znachydky v Uzhhorody. *Naukovy zapysky Uzhhorodskogo universytetu*. 1954. № 9. S. 399 – 414. (in Ukrainian).

9. Sova P.P. Proshloe Uzhhoroda. Uzhhorod, 1937. 296 s. (in Russian).

10. Sova P.P. Paleolytychny mysciecznachodzhennia v Uzhhorody. *Archeologia*. 1964. Vyp. 17. S. 180 – 187. (in Ukrainian).

11. Strypsky G. Gde dokumenty starshoy istorii Podkarpatskoy Rusi. Uzhhorod, 1924. 173 s. (in Russian).

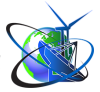
12. Bernakovič K. Hromadné nálezy z doby bronzovej z územia na pravom brehu Hornej Tisy /Zakarpatska oblast USSR /*Študijne zvesti Archeologickego Ústavu SAV*. 1961. Č.4. S. 1 - 108. (in Slovak).

13. Bernjakovic K. Skarb brazovy z Uzhorodu (obl. Zakarpatska USSR). *Acta Archeologica Carpathica*. 1962. 4. S. 203 – 219. (in Polish).

14. Dragojlovič D. La župa ches les Slaves balkanigues au moyen age. *Balkanica*. 1971. II. S. 85 - 115; Malingoudis Ph. Die Institution des Yupans als Problem der frühslawischen Geschichte. *Cirillomethodiana*. 1972.- 1973. T.II. S. 61 - 76. (in France, in German).

15. Hóman B., Szegfű Gy. Magyar történet. Budapest, 1959. 212 old. (in Hungarian).

16. Mészáros K. Ungvár története a legrégibb időktől maig. Budapest, 1861. 114 old. (in Hungarian).

Abstract. *The article is devoted to the results of the archaeological study of the ancient history of Uzhhorod. It belongs to the settlements of a special type, which existed for a long time before growing into a medieval city as an administrative and political center, a center of crafts and trade. Therefore, in order to divide the archaeological material that was obtained during its research, two stages can be distinguished in this process. First, the ancient one with the epochs of the Stone Age, the Copper-Stone Age, the Bronze Age, and the Early Iron Age. Secondly, medieval with early Slavic and princely times.*

Key words: *archaeological sources, Uzhhorod, excavations, localization of the city*

Стаття надіслана 19.02. 2024

© Пеняк П.С.

UDC 81'25–021.24–029:316.77(045)

COMMUNICATIVE EQUIVALENCE IN TRANSLATION:
PECULIARITIES OF REPRODUCTION
КОМУНІКАТИВНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ: ОСОБЛИВОСТІ
ВІДТВОРЕННЯ

Ostapenko S.A. / Остапенко С.А.

c.ped.s., as.prof. / к.пед.н., доц.

ORCID: 0000-0002-3915-4854

Skaleba Ye. V. / Скалеба Є.В.

ORCID: 009-0008-3669-6720

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,

Kryvyi Rih, Tramtvaia 16, 50005

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-
Барановського, м. Кривий Ріг, Трамвайна 16, 50005

Abstract. The article deals with the peculiarities of reproducing communicative equivalence in the process of translation. The authors analyse examples of rendering such types of communicative equivalence as semantic, functional, stylistic, goal-oriented, pragmatic and structural equivalence. The focus is also on the use and justification of lexical and semantic transformations (concretization and generalization of meaning, contextual substitution) and grammatical transformations to achieve certain types of communicative equivalence in the process of translation from English into Ukrainian.

Key words: communicative equivalence, contextual substitution, concretization / generalization of meaning, linguistic means, pragmatics

Introduction Communicative equivalence is a key concept in linguistics and language communication that is gaining in popularity and relevance. This concept defines the degree of similarity between the source and target texts, indicating how successful the translation is and whether it can convey the same information and emotions as the original.

Many domestic and foreign linguists have studied the theme of communicative equivalence. In particular, O. Rebrii described the problems that translation may face when reproducing communicative equivalence, published a work on intercultural communication and systematicity and creativity in translation. Greek researcher V. Sosoni focuses on various extralinguistic factors that complicate the process of communicative equivalence. M. Garbowski considered the category of equivalence as the main one in the theory of translation, while A. Schweitzer formulated his communicative model of translation, the key concept of which is "dynamic equivalence", taking into account linguistic and extra-linguistic factors such as the communicative situation, differences in mentality, cultures, etc.

The **aim** of this article is to identify the most optimal means of conveying communicative equivalence in translation and ways to adapt the language organisation of the translation to the new conditions of message perception.

The main results are obtained by applying such research **methods** as comparative method, contextual and situational analysis, component analysis and intertextual analysis.

Results and Discussions

The main difference between translation and other forms of language mediation is that its main goal is to replace the original completely and ensure that the target text is perceived as identical to the source one. However, it is obvious that it is impossible to achieve absolute identity between the translation and the original. That is why the concept of "equivalence" is used, which best describes the translator's task – not to convey the general meaning but to focus on the semantic proximity between two texts in different languages.

Communicative equivalence is the preservation of the meaning and communicative significance of the original text for the addressee. In addition, several communicatively equivalent translations may correspond to the original. A communicatively equivalent translation is a text that performs the same function as the original, describes the same mood of speech, emotional colouring, and atmosphere of communication. Such a translation should also evoke a similar communicative response.

Modern translation studies do not offer a universal algorithm for finding communicative equivalence. Two components can make the task easier for the translator and help in finding the optimal solution: the equivalence of the regulatory impact of the source and target texts and their semantic and structural similarity.

Types of communicative equivalence

Communicative equivalence in a language means that two or more expressions have the same or similar communicative load or effect on those engaged in dialogue, despite the fact that they may have different linguistic forms.

In general, linguists identify six types of communicative equivalence, semantic equivalence, functional equivalence, structural equivalence, goal-oriented equivalence, stylistic equivalence, pragmatic equivalence.

Semantic equivalence in linguistics and cognitive science means that two linguistic expressions (words, phrases, sentences) have similar or the same meaning or semantic structure. This means that they refer to the same idea, concept, object or action, although they may use different language forms. D. Preston argues that although semantics-based grammars may be different, they all assume that deeper (and thus closer to universal) categories of syntactic "classification" can be discovered by considering primarily semantic concepts.

The German translation scholar Gert Jaeger introduces **functional equivalence**, which is defined as the identity of the functional meanings of the source and target texts together with extralinguistic factors. This means that it is important to take into account how the text affects the communicative aspects. However, functional meaning does not include readers' reactions and inferences, as these are derived from linguistic meanings. Therefore, the coincidence of content between the original and the translation does not always lead to the coincidence of communicative effects.

In general, the term "functional equivalence" by Gert Jaeger is now understood as ordinary "equivalence". He presents the functional dominant of the text as an invariant of translation. According to the scholar, an equivalent translation is possible only by taking into account the main features of the text and identifying the ways of expressing them, i.e. functional dominants. These dominants include denotative,

expressive, poetic and metalinguistic aspects.

The creation of a translation that accurately and effectively conveys the style of the original text, reflecting its features, such as style, tone, mood, artistic style and other elements that influence the reader's perception, is the basis of the concept of **stylistic equivalence** in translation studies. It is important that the translation conveys not only the content and language form of the original, but its unique style as well. In order to achieve stylistic equivalence, a translator must be able to understand and reproduce the style of the original text, taking into account the linguistic, cultural and historical contexts. One of the ways to achieve stylistic equivalence is to use style and genre analysis of both the source text and its translation. The study of styles and genres helps the translator to understand and reproduce the style of the work accurately. In addition, it is important for the translator to have a high level of proficiency in the source and target languages to ensure that the style of the original work is reproduced in the translation with appropriate accuracy and fidelity.

The **pragmatic level** is crucial in the hierarchy of equivalence levels. This hierarchy implies that each level of equivalence is based on the existence of equivalence at higher levels. The pragmatic level acts as the main communicative core without which equivalence cannot be achieved. The researcher believes that the pragmatic level, which covers key communicative aspects such as communicative intention, communicative effect and focus on the addressee, influences other levels. Pragmatic equivalence is an integral part of general equivalence and covers all other levels and forms of equivalence.

In the process of translation it is important to take into account the types of communicative equivalence, as they determine the possibility of conveying the content and meaning of a linguistic expression. Taking into account and adhering to the types of equivalence allows you to achieve the most accurate and understandable translation, contributing to successful communication and mutual understanding between representatives of different linguistic and cultural groups.

Ways of communicative equivalence reproduction in translation

Reproduction of semantic equivalence. The term "semantic equivalence" is the method of communicative equivalence that conveys the meaning of the source language text as closely and clearly as possible. Semantic equivalence is most important when it comes to translating scientific papers, documents, terminology, recipes, etc.

«In this Agreement, capitalized terms have the meanings provided in this Section, unless expressly provided otherwise in other Articles or provisions» [16] – «У цій Угоді терміни, написані з великої літери, мають значення, наведені в цьому розділі, якщо інше прямо не передбачено в інших статтях або положеннях».

When translating this expression from an official document, expressive means, emotional colouring and translation transformations are not used. The main focus is on conveying the meaning of the text, without focusing on individual linguistic elements. The same is true for the scientific articles translation.

Reproduction of functional equivalence. Functional equivalence as a phenomenon of translation studies is closely related to the communicative-functional

approach to translation. According to this approach, translation is seen as an activity that is part of direct communication between the sender of the original text and the recipient of the translation text or indirect communication between the recipient and the sender of the message through the target text.

The source text and the target text are functionally equivalent if the meaning of the source text is preserved in translation, and the author's intention and the addressee's reaction and emotional content coincide, although the target text may use other linguistic means.

«*In twenty years he built the richest law firm in Memphis, and, indisputably, **the quietest***» [11, p. 5] – «За двадцять років Бендіні зробив свою фірму найбагатшою, і, безумовно, **найнадійнішою** в Мемфісі» [1, p. 4].

In this sentence, a lexical-semantic transformation of *contextual substitution* is applied. The word "the quietest" can be literally translated as "найтихіший", and Angela Asman uses "найнадійніша" in her Ukrainian translation. However, the meaning for the Ukrainian reader is preserved, because the firm was known for not disclosing the secrets of its clients, and therefore was the most reliable.

«*Plus, was in Memphis, of all places, and **the top blacks** wanted New York or Washington or Chicago*» [11] – «До того ж вона розташована не де-небудь, а в Мемфісі, **освіченим же кольоровим** кортить потрапити до Нью-Йорка, Вашингтона, або ж Чикаго» [1].

In this example, the translator also uses contextual substitution to achieve functional equivalence. "Top" in the sense of "best" was replaced by "освічені" because the main advantage of the firm's 'colour' employees is their high level of education and professionalism.

In addition, for the purpose of communicative equivalence, translators often resort to *concretization* or *generalization* of meaning to explain to a foreign audience phenomena that are unfamiliar to their culture and mentality. As in the following example from the novel "A Nightmare Fair" by S. King:

«*One of the **EMTs** says to Ray*» [13] – «... питає в Рея один з **медуиків**» [5] (generalization of meaning).

«*Here again he **made an anxious examination** of the paper; turning it in all directions*» [15]. – «Він знову **вступився** на папір, повертаючи його то саяк, то так, проте зберігав мовчання» [6, p. 15] (concretization of meaning).

Reproduction of the equivalence according to structure. Only a small proportion of English and Ukrainian sentences have an identical syntactic structure, and only in such cases is the translation carried out without the use of grammatical transformations and is literal. It should be distinguished from grammatical literal translation, which leads not only to a violation of the norms of the target language, but also to various distortions in the transmission of semantic information of the source language. It is well known that differences in the structure of languages, in the set of grammatical categories, forms and constructions represent a large group of grammatical difficulties in translation and require appropriate grammatical transformations. However, if these transformations do not change the structure, the translation can be considered equivalent [7]. For example:

«*This is the phenomenon of diffraction*» [7]. – «Це явище дифракції».

«These trees typically take between five to 13 years to produce fruit» [10] – «Цим деревам, як правило, потрібно від 5 до 13 років, щоб дати плоди»

Reproduction of goal-oriented equivalence. Achieving goal-oriented equivalence is one of the most important tasks of translation, as it must convey the emotional state, author's intention, communication goals, cultural peculiarities, etc. If the translator achieves goal-oriented equivalence, the text becomes understandable to the target audience, retains its meaning and style. This requires to take into account many nuances, such as language and cultural differences, mentality, and using expressive means.

When it is necessary to ensure that the message is fully understood, the translator may resort to substituting some unclear elements, as in the following examples:

«The Prime-Minister said a few words from a window in No. 10» [12] – «Прем'єр-міністр сказав декілька слів з вікна своєї резиденції».

«When they hear it, they think **Coney Island**» [12] – «Коли вони почують це слово, то подумують, що це про тваринку, яких десь показують» [4].

When analysing goal-oriented and functional equivalence, one may wonder about the differences between the two, as they have one common goal – to convey meaning and preserve emotional colouring. However, functional equivalence gives the translator more freedom in choosing expressive means or lexical transformations for the most successful translation, while goal-oriented equivalence focuses on conveying meaning with the needs and cultural characteristics of a particular target audience in mind.

Reproduction of stylistic equivalence. The task of stylistic equivalence in translation is not just to reproduce the meaning and structure of a sentence but to convey the tone, mood, style and other elements that affect the understanding and perception of a work. In order to reproduce stylistic equivalence a translator must have a high level of proficiency in the target language, take into account the cultural and historical context, and be able to find and translate jargon, realities, and phraseology quickly and correctly. A literal translation is not suitable when it is necessary to reproduce stylistic equivalence.

«...because you're not prepared to tear at someone's throat all your life over **the grub they've chewed up**» [18, p. 11]. – «...тому що ти не збираєшся до кінця своїх днів взгризатись в чиєсь горло за розфасовану ними **хавку**» [3, p. 13].

«...and no one can answer him. Everyone feels sorry for **the kid**» [18, p. 124]. – «...і ніхто йому нічого не може відповісти, шкода **чувака**» [3, p. 9]

«You cannot get a ticket, or pay the fine, a **total bummer** in short» [18, p. 151] – «Ні квитка взяти, ні штраф заплатити – **неприємна** одним словом» [3, p. 43].

In these examples, we can see how the translator managed to preserve the flavour and mood of the conversation by maintaining stylistic equivalence. However, the literal translation of the chosen equivalents may differ in meaning. For example, *bummer* is «неприємна подія, розчарування, невдаха»; *the kid* – «дитина»; *chewed up* – «пригнічений, пожований».

Reproduction of pragmatic equivalence. Pragmatic aspects affect all levels of language and play an important role in the choice of both the content and the way a

message is expressed in speech communication. When analysing linguistic units that are important for translation, it is necessary to take into account all the communicative relationships that arise between the participants in a speech act in a particular situation.

The communication situation includes such components as communicative intentions, the context in which communication takes place, and the relationship between the communicating parties, each of which plays a specific social role.

One of the most common transformations for conveying pragmatic equivalence is the *generalization of meaning*:

«*I said (speaking not in English, of course, but in **Оомпа-Loompish**)*» [9]. – «...сказав я (звісно, не нашою, а **умпа-лумнівською мовою**)» [2, p. 110].

«*Once upon a time I did play **squash***» [17, p. 19]. – «Колись я гаяв **м'яча**» [8, p. 10].

The success of a translator, among other factors is determined by how easily the work is perceived. Therefore, generalisation helps translators avoid overloading the main text of the translation with an excessive number of explanations, additions, descriptions, notes on those lexical items that are not important for expressing the author's main communicative intention.

«*Thanks to the mechanical perfection of my **Targa 911 S***» [17, p. 59]... – «Завдяки технічному станові моєї **машини**» [8, p. 33]

«*We'll go upstairs and have ... **a cup of Ovaltine***» [17, p. 84]. – «Ходімо нагору й випиймо... **чогось німціного**» [8, p. 47].

Often, translators have to use substitutions due to cultural, historical and religious differences between the recipients of the original and the translation. Sometimes such substitutions are needed to make the translation text less emotionally charged and more polite:

«*...now turned priest, S.J. 'I'm here to save your soul and save your **ass***» [17, p. 9]. – «... тоді рантом заговорив, мов настор релігійної общини: 'Олівере, я приїхав, щоб урятувати твою душу й **тіло**» [8, p. 5].

Conclusions Communicative equivalence is an important concept in linguistics and translation studies that indicates the degree of similarity between linguistic expressions in two languages in terms of their ability to reproduce a similar communicative effect or meaning in the context of a particular communication. Communicative equivalence takes into account not only the semantic coincidence of words but also pragmatic and cultural aspects that affect the perception and understanding of a linguistic expression within a specific communication.

The main goal of a translator is to achieve the communicative effect of the source text. This is possible if the translator preserves the pragmatism of the original or makes specific changes to achieve this goal. Different texts can be adapted in different ways to reflect certain stylistic devices, realias, cultural and historical features, and peculiarities in mentality, depending on their focus and target audience. Each text has its own pragmatic parameters that affect its semantic structure and the structure as a whole and require adequate reproduction in translation. In general, the pragmatic aspects of a text cover all its elements, which reflect the relationship between the text and the participants in communication: the author and the addressee.

The importance of adequate reproduction of the pragmatic effect in translation depends on numerous factors, many of which belong to the extra-linguistic sphere, in particular, to the role of the translator. The translator acts as a person who perceives the original and transforms it into a translation, and this dual role has a huge impact on the translation result.

Thus, achieving communicative equivalence in translation requires careful analysis and consideration of the context and target audience, ensuring that not only the lexical content is conveyed but also the intention and effectiveness of communication in another language.

Bibliography:

1. Грішем Д. Фірма URL:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Grishem_Dzhon/Firma.pdf
2. Дал Р. Чарлі і шоколадна фабрика. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2006. 240 с.
3. Жадан С. В. Депеш мод. Харків : Фоліо, 2004. 240 с.
4. КІНГ С. Країна розваг: роман / пер. з англ. О. Любенко. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 320 с.
5. КІНГ С. Ярмарок нічних жахів: збірка оповідань / пер. з англ. К. Грицайчук, О. Красюка, О. Любенко, А. Пітика, А. Рогози. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 448 с.
6. По Е. А. Золотий жук. Київ: Фоліо, 2023. 416 с.
7. Поняття адекватності / еквівалентності. URL:
<https://mix.sumdu.edu.ua/textbooks/3703/467713/index.html>
8. Сігел Е. Оліверова історія: Роман. *Всесвіт*. 1998. №5-6. 240 с.
9. Dahl R. Charlie and the Chocolate Factory. Puffin, 2023. 336 p.
10. Five Simple Steps to Grow an Avocado Tree From a Pit. URL:
<https://www.goodhousekeeping.com/home/gardening/a26064095/how-to-grow-avocado-tree/>
11. Grisham J. The Firm. URL: <https://books-library.net/files/books-library.online-12272204Na3W5.pdf>
12. King S. Joyland : A Novel. New York : Hard Case Crime, 2013. 288 p.
13. King S. The Bazaar of Bad Dreams. London: Hodder & Stoughton, 2016. 507 p.
14. Maugham, Somerset W. The Moon and Sixpence. URL:
<http://www.literaturepage.com/read/moonandsixpence-54.html>
15. Po E. A. The Gold Bug. URL:
<https://archive.org/details/goldbug00poe/page/24/mode/2up?ref=ol&view=theater>
16. Purchase and sale agreement. URL:
<https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1116377/000117571007000070/napcuswedellpsa.htm>
17. Segal E. Oliver's Story. London; Toronto; Sydney; New York: Granada Publishing in Hart–Davis, MacGibbon Ltd, 1977. 202 p.
18. Zhadan S. Depesh Mod / translated by Miroslav Shkandrii. *Ukrainian Literature*. 2011. Vol. 3. P. 117-205

References:

1. Hrishem, D. *Firma* [The firm] Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Grishem_Dzhon/Firma.pdf
2. Dahl, R. (2006). *Charli i shokoladna fabryka* [Charlie and the chocolate factory]. Kyiv, A-BA-BA-HA-LA-MA-HA Publ., 240 p.
3. Zhadan, S. V. (2004). *Depesh mod* [Fashion dispatch]. Kharkiv, Folio Publ., 240 p.
4. King, S. (2018). *Kraina rozvah : roman* [Joyland : a novel] / tr-d by O. Liubenko. Kharkiv, Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia» Publ., 320 p.
5. King, S. (2016). *Yarmarok nichnykh zhakhit : zbirka opovidan* [Nightmare Fair : a collection of short stories] / tr-d by K. Hrytsaichuk, O. Krasiuk, O. Liubenko, A. Pityk, A. Rohoza. Kharkiv, Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia» Publ., 448 p.
6. Poe, E. A. (2023). *Zoloty zhuk* [The gold bug]. Kyiv, Folio Publ., 416 p.
7. *Poniattia adekvatnosti / ekvivalentnosti* [The concept of adequacy / equivalence]. Retrieved from: <https://mix.sumdu.edu.ua/textbooks/3703/467713/index.html>
8. Segal, E. (1998). *Oliverova istoriia: Roman* [Oliver's story: a novel]. *Vsesvit* [Universe], no. 5-6, 240 p.
9. Dahl, R. (2023). *Charlie and the Chocolate Factory*. Puffin Publ., 336 p.
10. Five Simple Steps to Grow an Avocado Tree From a Pit. Retrieved from: <https://www.goodhousekeeping.com/home/gardening/a26064095/how-to-grow-avocado-tree/>
11. Grisham, J. *The Firm*. Retrieved from: <https://books-library.net/files/books-library.online-12272204Na3W5.pdf>
12. King, S. (2013). *Joyland : A Novel*. New York : Hard Case Crime, 288 p.
13. King, S. (2016). *The Bazaar of Bad Dreams*. London: Hodder & Stoughton Publ., 507 p.
14. Maugham, Somerset W. *The Moon and Sixpence*. Retrieved from: <http://www.literaturepage.com/read/moonandsixpence-54.html>
15. Poe, E. A. *The Gold Bug*. Retrieved from: <https://archive.org/details/golddbug00poe/page/24/mode/2up?ref=ol&view=theater>
16. *Purchase and sale agreement*. Retrieved from: <https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1116377/000117571007000070/napcuswedellpsa.htm>
17. Segal, E. (1977). *Oliver's Story*. London; Toronto; Sydney; New York: Granada Publishing in Hart-Davis, MacGibbon Ltd, 1977. 202 p.
18. Zhadan, S. (2011). *Depesh Mod* / tr-d by Miroslav Shkandrii. *Ukrainian Literature*, vol. 3, pp. 117-205

Анотація. В роботі розглядається особливостей відтворення комунікативної еквівалентності в перекладі. Автори аналізують приклади передачі таких типів комунікативної еквівалентності, як семантична, функціональна, стилістична, цільова, прагматична та еквівалентність за структурою. Фокус уваги також зосереджено на вживанні та виправданості лексико-семантичних трансформацій (конкретизації та генералізації значення, контекстуальній заміні) та граматичних трансформацій задля досягнення певних типів комунікативної еквівалентності в процесі перекладу з англійської мови та українську.

Ключові слова: комунікативна еквівалентність, контекстуальна заміна, конкретизація / генералізація значення, лінгвістичний засіб, прагматика

Стаття надіслана: 10.01.2024 р.
© Остапенко С.А., Скалеба Є.В.

UDC 811.124'276.6:616-036.82

**LATIN TERMS FOR THE BASIC CONCEPTS OF THE FIELD OF
REHABILITATION****ЛАТИНСЬКІ ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ГАЛУЗІ
РЕАБІЛІТАЦІЇ****Synytia V. G. / Синиця В.Г.***s.philol.s., as.prof./ к.філол.н., доц.*

ORCID ID 0000 – 0002-4132-7494

*Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Teatralna Sq., 2, 58000/**Буковинський державний медичний університет, Театральна площа, 2, 58000*

Abstract. *The article is devoted to the analysis of Latin terms used to denote the main concepts in the field of rehabilitation. The lexical-semantic features and methods of formation of selected nomina generalia of the specified field are described an etymological analysis was carried out.*

Key words: *term, Latin language, rehabilitology, rehabilitation.*

Introduction.

Against the backdrop of the reform of medical education in Ukraine since 2017, new health care specialties "Ergotherapy", "Physical therapy" have been introduced, which has led to the emergence of a great demand for trained specialists of these specialties, who, in addition to professional competences, would be distinguished by terminological literacy. But, according to A.M. Hertsyk, the terminological problems of physical rehabilitation are still far from being solved and belong to the priorities that have appeared before the branch science [1], which determined the direction of our scientific research. The conducted information search did not reveal special publications dedicated to the formation and development of the Latin terminology of rehabilitation, while the study of the thesaurus of the main professional concepts of the science of rehabilitation remains in the focus of attention of both domestic and foreign researchers. In our opinion, a number of publications by A. M. Hertsik, Doctor of Sciences in Physical Education and Sports, specialty 24.00.03 "Physical Rehabilitation", professor, member of the working group for the development of the professional standard "Physical Therapist" A. M. Hertsyk, regarding the interpretation of key Ukrainian terms are particularly important. of this sublanguage of medicine (2003-2016) and a comprehensive study of the terminology of physical and medical rehabilitation on the material of the French and Ukrainian languages (2010-2023), conducted by R. S. Koval.

The aim of the study.

Since the basis for the formation of medical terminology in general continues to be the Greek and Latin languages, the goal of our study is the lexical-semantic and etymological characteristics of the basic Latin terms of rehabilitation.

Research methods. In order to achieve the set goal, the general linguistic method of continuous selection, analysis of dictionary definitions, etymological and structural analysis was used.

Actual material. Terms and terminological combinations were obtained from medical encyclopedic dictionaries, textbooks on occupational therapy (authors:

Shvestkova Olga, Svetsena Katarzyna, Kyiv, 2019), physical rehabilitation (author: V.M. Mukhin, Kyiv, 2009), basics of rehabilitation, physical therapy, occupational therapy (edited by L.O. Vakulenko and V.V. Klapchuk, Kyiv, 2023) etc. and scientific articles devoted to the formation and development of rehabilitation.

Main text.

Within the framework of this article, we plan to consider, first of all, nomina generalia, which relate to the field of rehabilitation and separate terminological combinations that specify the essence of this concept.

As a result of a continuous sampling, we singled out terms that in one way or another indicate the restoration of lost functions and the return of a person (as far as possible) to a normal social and professional life. First of all, we are talking about the Latin term *rehabilitatio, onis f*, which is widely used in Ukrainian and foreign scientific literature, textbooks, and teaching aids - rehabilitation (compare the English term rehabilitation, French réhabilitation, German Rehabilitation, Polish rehaabilitacja, Italian riabilitazione, Czech rehabilitace), which is understood as a complex of measures aimed at restoring the impaired functions of the body and working capacity of the sick and disabled, creating a full-fledged life in society. This term is not recorded in Latin dictionaries [2], the chronological framework of which covers the period from the middle of the III century BC to the 30s of the VII century AD, which may indicate the late Latin origin of this noun era. In the "Etymological Dictionary of the Ukrainian Language" [3, p. 37) its origin is derived from the verb *rehabilitare* (re- + *habilitare*). We tried to split the investigated lexeme into components, which made it possible to isolate the Latin prefix *re-* back, again, which in terms means "restoration, repetition or counteraction" + the base *habilitate-* to the noun *habilitas, atis f* ability, fitness, formed from the adjective *habilis, e*, which in antiquity had several meanings, in particular, "capable, suitable" and the suffix *-tio*, which serves to form abstract nouns denoting action, the so-called nomina actionis. Note that throughout the history of the development of the Latin language, numerous abstract nouns denoting actions and processes were formed using the suffix *-tio/-sio*. A connoisseur of the history of Latin word creation, the lexicographer Karl Heinrich von Pauckr (1820-1883), having made relevant calculations, names a huge number of such formations - 3134 lexical units [4]. For example, in modern medical terminology, according to our calculations based on the dictionary of Doctor of Medicine Georgi Arnaudov [5], there are 550 nomina actionis with the suffix *-tio/sio*. For the verbal codification of types of rehabilitation, two-word terminological compounds are used, which syntactically are an agreed definition formed according to the scheme "basic noun in Nom. sing + adjective of the second group with two generic endings in Nom. sing." These include: *rehabilitatio medicalis* (*medicalis, e* - medical) – a complex of medical and diagnostic and medical and preventive measures aimed at timely and accurate diagnosis, hospitalization, as well as restoration and development of the patient's physiological functions, identification of his compensatory capabilities, elimination of the pathological process, prevention of complications, restoration or partial compensation of lost functions, prevention of disability, preparation of those who recover and the disabled for household and work loads, active independent life [6, p. 178]; *rehabilitatio professionalis* (*professionalis*,

e) - professional rehabilitation (industrial, labor) involves preparing the patient for work in specific conditions, taking into account his functional capabilities and abilities (work is considered as a therapeutic tool), as well as returning the patient to economic independence, which includes mastering available forms of work, provision of individual technical devices in order to facilitate the use of work tools, devices, adaptation of workplaces to the functional capabilities of the body [6, p.180].

In addition to the term *rehabilitatio* analyzed above, a modern specialist may come across terms that are close in meaning but different in terms of expression: ***readaptatio, onis f*** - restoration of lost or weakened functions of the human body in new conditions of its existence. The components of this derivative are again the prefix *re-* and the derivative of the group *nomina actionis adaptatio, onis f*, which in turn consists of the Latin prefix *ad-* + the past participle of the verb *apto, avi, atum, are* + the suffix *-tio*. Schematically, the structure of this term can be represented as follows: *re-* + *ad-* + *aptat-* + *-tio* (prefix + prefix + past participle base + suffix *-tio*); ***redintegratio, onis f*** - restoration of a damaged part of the body. According to the structure, this term belongs to the prefix-suffix formations and contains the prefix *red-* + the base *integrat-* the participle of the past tense of the passive state *integratus, a, um* from the verb *integro, avi, atum, are* to restore + the suffix *-tio*. By the way, dictionaries of the Latin language of the period of antiquity [2, p. 681] record the noun *integratio, onis f* in the sense of "restoration" in the works of the Roman comedigrapher Publius Terentius Aphra, who lived approximately 185-159 BC; ***recuperatio, onis f*** - restoration of strength and health. This noun was in use as early as the time of Cicero (146-43 AD) and had the meaning of "return" and was formed again with the help of the suffix *-tio* from the past participle of the passive state *recuperatus, a, um* to the verb *recupero, avi, atum are*, which in antiquity had four meanings, in particular, "to restore strength."

The medical discipline, which includes a set of methods for restoring the patient's health after injuries or illness, is called rehabilitology – ***rehabilitologia***. We did not find this Latin term in any of the dictionaries available to us, but we believe that it was formed according to the usual scheme of constructing terms to designate sections of medicine such as cardiology, neurology, gastroenterology etc. The science of rehabilitation is at the intersection of three fields: medicine, pedagogy and psychology and has many directions (medical, social, sports, children's, etc.). A specialist who provides medical and psychological assistance to such people is called a rehabilitologist - ***rehabilitologus***. In connection with the development of rehabilitation care in Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine issued order No. 1171 [7], according to which item 93 was added to the section "Professionals", subsection "Professionals in the field of medical affairs (except dentistry)": Doctor physical and rehabilitation medicine, and to the section "Professionals in the field of medicine (except nursing and midwifery)" - item 26: Occupational therapist. Therefore, it is appropriate to mention such terms as ***physiatria***, the definition of which boils down to the following: a section of medicine dealing with prevention, diagnosis and treatment of disease or injury and rehabilitation of existing injuries or disabilities using physical factors [8, p. 1794]. Etymologically, this term goes back to two Greek words: *φύσις* - nature (as the initial term element means "relating to

nature, natural properties of physical factors") and the final term element - *iatria*, which means "treatment of diseases" and is a tracing of the Greek noun *ἰατρεία* - treatment. In the dictionaries [9, p. 247; 10, p.308] the term **physiotherapia** is given as a synonym with the following interpretation: the field of medicine studies the effect of natural and preformed physical factors on the body, their application to treatment, rehabilitation of patients, prevention of diseases. Structurally, this term is also of Greek origin, formed by combining the initial term element *physi(o)*-which was discussed above, with the final term element - *therapia* from the Greek noun *θεραπεία* - treatment, formed from the verb *θεραπεύω* - to treat. Since 2017, the list of fields of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained includes the specialty "227 Physical therapy, occupational therapy" [11]. The term **ergorherapia** refers to a complex of rehabilitation measures for a person with a violation of mental or physical functions of the body, aimed at restoring a person's daily activities, taking into account existing physical limitations. The term itself is a composite of Greek origin, created by combining the initial term element *ergo*- and the final term element -*therapia*. Therefore, the terms "physical therapist" - **physiotherapeutista** are used to denote the master's specialty in the field of education "Health Care", specialization "Physical Therapy" (the term contains three components: *φύσις* + *θεραπευτής* - who treats patients + the suffix -*ista* - indicates a specialist) and its synonym **physiater** (a two-component term: *φύσις* + final term element - *iater*, which is related to the Greek noun *ἰατρός* - doctor), and a specialist in the field of education "Health care", specialization "Ergotherapy" is classified as "ergotherapy" - **ergotherapeutista** (a three-component term: the Greek initial term element *ergo*- in the meaning "pertains to work, action, activity" from the Greek noun *ἔργον* - work + *θεραπευτής* - who treats the sick + the suffix -*ista* - indicates a specialist).

Conclusions.

Based on the conducted research, we conclude that nomina generalia, functioning in rehabilitation terminology, can be divided into two groups: terms of exclusively Latin origin, formed mainly from the use of the Latin prefix *re*- and suffix *-tio*; the combination of exactly these affixes to form the terms of rehabilitation is quite understandable - because it is about restorative medicine and emphasis on the action, as a result of which the desired result is achieved. Another group consists of composites formed using traditional Greek term-forming components; we did not find hybrid formations (as a result of combining components of Latin and Greek origin).

References:

1. Hertsyk A.M. (2016) Vyznachennia poniattia «tekhnohohiia» u fizychnii reabilitatsii [Definition of the concept of "technology" in physical rehabilitation]//Fizychna aktyvnist, zdorovia i sport. [in Ukrainian].
2. T. Vallauri & C. Durando (2000). Dizionario latino-italiano italiano-latino. [LatinItalian Italian-Latin dictionary].Libritalia [in Italian].
3. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy (2006) [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: v 7 t. / Bilodid I. K. ta in.; hol. red. Melnychuk O. S. Kyiv:

Naukova dumka. T. 5: R–T. 705 s. [in Ukrainian].

4. Paucker C. (1887). Materialien zur lateinischen Worterbildungsgeschichte// Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung. XXIII (in Deutsch).

5. Arnaudov, D. (1979). Terminologia medica polyglotta. Latinum-Russkij-English-Francais-Deutsch. [Polyglot medical terminology. Latin-Russian-English-French-German]. Sofia, Bulgaria: Medicina et physcultura. [in Latin].

6. Liannoi Yu.O. (2013). Vyznachennia vydiv reabilitatsii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh mhistriv z fizychnoi reabilitatsii [Determination of types of rehabilitation in the professional training of future masters in physical rehabilitation] // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu Ser.: Pedahohchhi nauky. Fizychni vykhovannia ta sport. Vyp. 112(2).S. 177-182 [In Ukrainian].

7. Pro vnesennia zmin do Dovidnyka kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv. Vypusk 78 «Okhorona zdorovia»: Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 07.11.2016 r. № 1171 // Verkhovna rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy.[in Ukrainian].

8. Ilustrovanyi medychnyi slovnyk Dornalda u 2-kh tomakh. (2003). [Illustrated medical dictionary in 2 volumes]. Lviv: Nautilus [in Ukrainian].

9. Petrukh L.I. & Holovko I.M. (Ed.). Ukrainsko-latynsko-anhliiskyi medychnyi entsyklopedychnyi slovnyk u chotyrok tomakh. [Ukrainian-Latin-English medical encyclopedic dictionary in four volumes.] (Vols. 4). Kyiv: Medytsyna. [in Ukrainian].

10. Rudzitis, K. (1977). Terminologia medica in duobus voluminibus. [Medical terminology in duobus voluminibus]. (Vol.2). Riga:Liesma [in Latin].

11. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 227 «Fizychna terapiia, erhoterapiia» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 19.12.2018 r. № 1419 [in Ukrainian].

Анотація. Стаття присвячена дослідженню латинських термінів на позначення основних понять в реабілітаційній галузі. Описано лексико-семантичні особливості та способи утворення відібраних потіпа generalia зазначеної галузі, здійснено етимологічний аналіз.

Ключові слова: термін, латинська мова, відновлювальна медицина, реабілітація.

УДК 811.111

PRAGMATIC MODIFICATIONS IN THE TRANSLATION PROCESS

ПРАГМАТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ

Udovichenko H.M. / Удовіченко Г.М.

PhD., associate professor. / к.п.н., доцент.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3731-0857>

Mykhailo Tugan-Baranovsky Donetsk National University of Economic and Trade,

Kryvyi Rih, Tramvayna, 16, 50000

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, Кривий Ріг, Трамвайна, 16, 50000

Abstract. *The article discusses one of the challenges for the translator in the process of reproducing the pragmatics of a literary work, which consists in the difficulties associated with finding equivalents in the translated language that have a similar pragmatic meaning to the original; the difficulty of conveying the communicative and pragmatic content of the image of the character; the impossibility of using all types of translation transformations due to the need to ensure equal communicative influence.*

The article states that it is possible to adapt the translation of certain stylistic devices, realities, cultural-historical features and peculiarities of mentality to different texts, depending on their orientation and target audience. Each text has its own pragmatic parameters that affect its semantic structure and structure as a whole and require adequate reproduction in translation. In general, the pragmatic aspects of the text include all its elements, which record the relationship between the text and the participants of communication: the author and the addressee. The importance of adequately reproducing the pragmatic effect in translation depends on numerous factors, many of which belong to the non-linguistic sphere, in particular to the role of the translator. The translator acts as the person who takes the original and transforms it into a translation, and this dual role has a huge impact on the translation result.

Key words: *translation, pragmatics of the text, equivalent, pragmatic effect*

Introduction.

Any statement is created with the aim of achieving a certain communicative effect therefore pragmatic potential is the most important component of the statement. Therefore, the purpose of translation is to convey this communicative effect, and this can be achieved by preserving the pragmatics of the original or changing it according to the context. Translation, as a form of language communication, is carried out within the system of signs and communicators and involves preserving the pragmatics of the source text, contributing to the establishment of potential relationships between the speaker of the input language and the receiver of the message in the language of translation. When conveying a message to the audience in another language, the translator strives not only to find lexical equivalents (words or expressions that indicate the same phenomena) but also to reproduce functional aspects that are able to cause in the foreign language reader a reaction similar to that caused by the original in his speech. In addition to comparing different language systems, different worldviews and concepts are also taken into account during translation. Establishing the necessary pragmatic relationship between the recipient of the translation and the transmitted message largely depends on the translator's choice of linguistic means for creating the translation text.

Presentation of the research results

One of the challenges for the translator in the process of reproducing the pragmatics of a literary text lies in the difficulties associated with finding equivalents in the translated language that have a similar pragmatic meaning to the original, the difficulty of conveying the communicative and pragmatic content of the image of the character, the impossibility of using all types of translation transformations due to the need to ensure equal communicative influence. Any text is created with the goal of achieving a certain communicative effect; therefore, the pragmatic aspect is important in the content of a specific text. This requires a pragmatic adaptation of the text, which may include both the addition of necessary elements and losses during translation. Considering the fact that the relationship between the pragmatics of the original and the translation may be different, the pragmatic adequacy of the translation does not always mean the complete preservation of the pragmatics of the original. Different genres of texts have different degrees of translation from a pragmatic point of view: from easy translation (scientific literature, informational materials) to the practical impossibility of reproducing the pragmatics of the original in translation (fiction, legal documents). This is due to the specificity of the communicative orientation of each specific text, which may or may not have the same pragmatic interest for the audience in the source language and in the language of translation. For example, an advertising text has a communicative interest for both source and target language receivers, and although linguistic and stylistic changes may occur during translation, the main communicative focus remains the same:

«*A unique vision of **beauty**. **Perfection** in every detail*» – «Унікальне бачення краси. - Досконалість в кожній деталі» [7].

«*If only everything in life was as **reliable** as a Volkswagen*» – «Якби все в житті було таке ж **надійне**, як Volkswagen» [7].

«*After just 14 days, I have much less hair fall: **see for yourself***» – «Менше проблем з випадінням волосся всього через 14 днів: **спробуй сама**» [7].

In these examples, both in English and in Ukrainian, the emphasis is on the uniqueness and value of the advertised product. At that time, other texts are intended directly for the audience of the original language and are aimed at members of this language group. In most cases, the goal of translation is to achieve a certain communicative effect for the receivers of the text in the target language, and this communicative effect is determined by the main function of the original. The process of understanding a text requires many aspects of human experience, including linguistic, social, emotional, evaluative, and cultural experiences. It is obvious that the problem of understanding texts is interdisciplinary in nature, and success in this process depends on the development of the "linguistic personality" of the person who will try to understand the text. A number of factors affect the understanding of the text, and often problems arise not because of a difference in pragmatic relations between the original and the translation, but because of the lack of common points of contact - non-linguistic factors. When translating, the translator uses various methods to preserve the pragmatic orientation of the text of another language and ensure its correct understanding by readers in the language of translation. However, these methods are often used without taking into account the individual characteristics of

the recipient of the text in the target language. Usually, an average reader is imagined, who has certain cultural and historical information about the language group of the original. However, in cases where the translator has additional knowledge of a specific audience, he can adapt the text to facilitate understanding. A more individualized correction of the text is also possible depending on the character and mentality of the recipient:

«*She once had wanted to enroll in **Cordon Bleu***» [11, 100]. – «*Вона мала намір записатися до **кулінарної школи «Кардон Блю»***» [9, 105].

«*it's Godzilla from upstairs*» [11, 29]. – «*Це Страхонуд. Він живе на поверх вище*» [9, 16].

In addition to translating the text, the translator also enters into a pragmatic relationship with the original text and the translated text. His personal attitude can influence decisions and actions in translation, and although he tries to be objective, his personal input is hard to avoid. The translator may supplement the text with information that may be obvious to the recipient of the original but requires explanation for the recipient of the translation. In such cases, the translator can use common nouns instead of specific names that are not in the translated text:

«*...her **Bryn Maur** elocution*» – «*... її дипломом **першорядного жіночого коледжу Бріна Мора***» [5].

Pragmatic aspects of translation can also affect the quality of translation, and the evaluation of translation results can include not only the analysis of linguistic equivalence, but also the assessment of how successfully the pragmatic goal has been achieved. Pragmatic translation tasks may also require the translator to depart from literal translation in favor of conveying the overall meaning or intent of the original. In certain cases, the translator may even have pragmatic goals that are unrelated to the original text and may include some form of influence on the recipient of the translation. The translator may try to give a different direction to the text or try to influence the recipient of the text in the target language in order to promote certain actions or reactions. Such an additional pragmatic goal can influence the translation process and the evaluation of its results. Considering this, translators sometimes deviate from direct equivalence in order to achieve pragmatic goals [8]. The quality of the translation depends on many factors, including the ability of the translator to achieve syntactic, semantic and pragmatic equivalence between the original text and the translated text in order to convey the meaning of the statements in a specific communicative situation. The interaction of these three types of equivalence determines the process of choosing linguistic means for translation.

Those statements in the original text and the translated text that have the same syntactic structure are considered syntactically equivalent. However, English and Ukrainian languages have different structural features, and therefore achieving full syntactic equivalence is difficult, although in some cases it may be possible. Let's compare the example of an ad in a hotel elevator:

«*In case of Fire or Earthquake, do not use the Elevator*» – «*У разі пожежі або землетрусу, не використовуйте ліфт*». [7]

Original texts and translated texts that convey the same meaning are considered semantically equivalent. Such texts describe the same situation of objective reality.

For example, an announcement on the door with the inscription *Private* in the English text is reproduced as *No access to third parties* in the Ukrainian text. The lexical unit *private* in English has the meaning *individual, personal*, and therefore indicates inviolability. In this example, both statements of the original and the translation have a common type of equivalence – pragmatic, which conveys the meaning of the statement in a specific communicative situation. It is important to note that the relationship between the pragmatic orientation of the original text and the translated text can be different. Pragmatic equivalence of the translation does not necessarily imply preservation of the pragmatics of the original text. Let's consider what relationships there may be between the pragmatic focus of the original text and, accordingly, the pragmatic focus of the translated text. In the following example, it is noticeable that the ratio between the pragmatic orientation of the statements in the original text and the translated text can be different:

A) «*There`s things going on, sir, that I don`t understand*». Armstrong said sharply:

(B) «*Things? What things?*». [10]

(A-1) – *Тут відбуваються такі події, сер, які я не можу збагнути.*

(B-1) – *Події? Які ще події? – різко урвав його Армстронг.* [6, 112].

Speech acts of constative (A) and questive (B) nature in the original text are preserved in the translated text (A-1, B-1). However, certain modifications of the pragmatic orientation of statements may occur during translation, namely, the degree and type of illocutionary force of the statement may change. The change in the degree of illocutionary force of the statement occurs in two directions - a decrease or an increase in the degree of its explanation. Example:

«*With a quick movement Blore was beside him. He said: 'If you'll just let me have a look...'*» [10]

«*Дозвольте мені поглянути!* – Блор кинувся до судді» [6, 56]

In this example, the selected text is an indirect speech act - a directive, which is expressed by the subordinate part of a complex narrative sentence. Instead, in the Ukrainian version, the translator conveyed it in an imperative way, so the pragmatic orientation of the statement in the translation increases due to the explication of the directive communicative intention of the addressee. Some lexical items can also help to increase the degree of illocutionary force of the statement, for example, exclamations:

«*The judge said acidly: At my time of life, I have no desire for 'Thrills,' as you call them.*» [10] – «*Овва!* – *скривився суддя. – Такі турботи в моєму віці*» [6, 60]

We can see that in the original text, the author did not use an exclamation, as the translator did in order to give the phrase greater emotionality, to best reflect the state of the speaker. The addition of certain lexical units saturates the text with emotion in the following example:

«*General Marcarthur broke out suddenly. He exclaimed: "The whole thing is preposterous – preposterous! Singing accusations about like this! Something must be done about it. This fellow Owen, whoever he is."*» [10]

«*Генерала Макартира раптом прорвало: «Це все якесь безглуздя, абсурдна вигадка! – заволав він. – Хіба ж можна ось так чіпляти ганебні*

звинувачення... Необхідно вжити якихось заходів. І хто б не був той **тун** Оуен...» [6, 48]

Here, the translator used a whole set of tools to strengthen the illocutionary force of the statement, in particular, the expressively colored vocabulary *абсурдна вигадка, заволав, тун, чіпляти*. This modification of the pragmatic type of expression becomes possible due to the presence of a certain pragmatic potential in the original text.

The following example illustrates the explication of the illocutionary force of the statement by introducing performative words into the translation:

«*Lombard said: **What about yourself, Mr. Blore?***» [10] – «*Ну а що ви можете **сказати у своє виправдання**, містер Блор? – запитав Ломбард*». [6, 137]

In the Ukrainian text is *сказати у своє виправдання*, instead of the English *what about yourself*.

An increase in the illocutionary force of the statement also occurs due to the repetition of the pragmatic orientation of the statement by various linguistic means:

«*She said to herself angrily: “**You must keep cool. This isn’t like you. You’ve always had excellent nerves**».* [10] – «*Зберіжай спокій, невпинно повторювала собі. – **Не панікуй, тримайся. Не втрачай рівноваги. Адже ти завжди відзначалася міцними нервами***». [6, 198]

In the translation, the heroine repeats to herself *keep calm, don't panic, hold on, don't lose your balance*. Although there are no such repetitions in the English version, with their help the translator successfully conveys the character's mood, emotional tension and even the atmosphere in which he is. This contributes to a deeper understanding of the text.

Changes can occur not only at the level of increasing/decreasing the illocutionary force of the utterance, but also at the level of changing the type of pragmatic orientation of the utterance during translation. Sometimes the translator conveys not what is said, but what is understood by the implicational, that is, what is meant. Consider the following example:

«*He said: “There, there, my dear, of course, it’s not true”.* [10] – «*Заспокойтеся, любя, заспокойтеся, – **втішав** дівчину, – ми вам віримо*». [6, 66]

In the Ukrainian translation, the performative verb *втішав* directly names the speech act; the verb *said* is more general and does not directly name the speech action of the speaker, although the pragmatic orientation of the statement is easily deduced by the reader from the communicative situation. That is, in the translation, the illocutionary force of the statement is explicated. Consider the translation of statements that contain speech clichés:

«*Anthony said with a grin: The legal life’s narrowing! I’m all for crime. **Here’s to it***» [10]. Ентоні усміхнувся: – «*У вас, юристів, надто обмежені інтереси. А мене злочини не лишають байдужим. **Я виголошую тост за злочини!***» [6, 32].

In the translation, the English stereotyped expression *Her's to it* is replaced by the corresponding Ukrainian stereotyped phrase *Я виголошую тост за злочини*. Thus, during translation, the pragmatic orientation of the statement is preserved due to the functional replacement of the English phrase with a Ukrainian cliché, which is

used by native speakers of the translation language in relevant communicative situations [2].

Thus, pragmatic modifications during translation allow to achieve an adequate perception of the content of the original, and this, in turn, ensures the desired pragmatic attitude to the translated text of its addressees.

Conclusions.

Therefore, the main goal of the translator is to achieve the communicative effect of the original text. This is possible if it preserves the pragmatics of the original or makes specific changes to achieve this goal. The translation of certain stylistic devices, realities, cultural-historical features and peculiarities in mentality can be adapted to different texts in different ways, depending on their orientation and target audience. Each text has its own pragmatic parameters that affect its semantic structure and structure as a whole and require adequate reproduction in translation. In general, the pragmatic aspects of the text include all its elements, which record the relationship between the text and the participants of communication: the author and the addressee. The importance of adequately reproducing the pragmatic effect in translation depends on numerous factors, many of which belong to the non-linguistic sphere, in particular to the role of the translator. The translator acts as the person who takes the original and transforms it into a translation, and this dual role has a huge impact on the translation result.

Література:

1. Бідасюк Н. В. Панівні теорії перекладу та їх застосуванні в підготовці перекладачів. 2018. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2018/7/part_2/4.pdf.
2. Білоус О. М. Теорія і технологія перекладу/ 2013. URL: <http://surl.li/ndaqr>
3. Гладуш Н. Ф. Прагматичні модифікації при перекладі. 2017. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/324245987.pdf>.
4. Егер Г. Комунікативна і функціональна еквівалентність. *Питання теорії перекладу в зарубіжній лінгвістиці*. 1978. 138 с.
5. Караневич М. Прагматичний аспект перекладу художньої літератури. 2011. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/3003>
6. Крісті А. Таємниця Індіанського острова. Дніпро, 1991. 304 с.
7. Новікова К. О. Лінгвостилістичні особливості англомовних рекламних текстів та фактори впливу на їх переклад. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Філологічні науки*. 2016. № 1. С. 251-257
8. Прагматична еквівалентність вторинного тексту URL: <http://um.co.ua/10/10-13/10-132375.html>
9. Сігел Е. Оліверова історія: Роман. *Всесвіт*. 1998. №5-6. 240 с.
10. Christie A. Ten Little Niggers. URL: <https://josbookjourney.wordpress.com/2015/10/11/ten-little-niggers-agatha-christie/>
11. Segal E. Oliver's Story. London; Toronto; Sydney; New York: Granada Publishing in Hart–Davis, MacGibbon Ltd, 1977.

References:

1. Bidasiuk N. V. (2018). Panivni teorii perekladu ta yikh zastosuvanni v pidhotovtsi perekladachiv [The prevailing theories of translation and their application in the training of translators]. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2018/7/part_2/4.pdf.
2. Bilous O. M. (2013). Teoriia i tekhnolohiia perekladu [Theory and technology of translation]. URL: <http://surl.li/ndaqr>
3. Hladush N. F. (2017). Prahmatychni modyfikatsii pry perekladi [Pragmatic modifications in translation]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/324245987.pdf>.
4. Eher H. (1978). Komunikatyvna i funktsionalna ekvivalentnist. Pytannia teorii perekladu v zarubizhnii lnhvistytsi [Communicative and functional equivalence. Issues of translation theory in foreign linguistics], 138 p.
5. Караневич М. Прагматичний аспект перекладу художньої літератури. 2011. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/3003>
6. Kristi A. (1991). Taiemnytsia Indianskoho ostrova [The Secret of Indian Island], Dnipro, 304 p.
7. Novikova K. O. (2016). Lnhvostylistychni osoblyvosti anhlomovnykh reklamnykh tekstiv ta faktory vplyvu na yikh pereklad Linguistic features of English-language advertising texts and factors affecting their translation []. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya : Filolohichni nauky* [Bulletin of the Dnipropetrovsk University named after Alfred Nobel. Series: Philological sciences], no. 1. pp. 251-257
8. Prahmatychna ekvivalentnist vtorynnoho tekstu [Pragmatic equivalence of the secondary text], URL: <http://um.co.ua/10/10-13/10-132375.html>
9. Sihel E. (19998). Oliverova istoriia: Roman [Oliver's Story: A Novel]. *Vsesvit* [Universe], no.5-6. 240 p.
10. Christie A. Ten Little Niggers. URL: <https://josbookjourney.wordpress.com/2015/10/11/ten-little-niggers-agatha-christie/>
11. Segal E. (1977). Oliver's Story. London; Toronto; Sydney; New York: Granada Publishing in Hart-Davis, MacGibbon Ltd.

Анотація. В статті розглянуто один з викликів для перекладача в процесі відтворення прагматики літературного твору, який полягає в труднощах, пов'язаних з пошуком в перекладній мові еквівалентів, які мають аналогічне прагматичне значення до оригіналу; ускладненість передачі комунікативно-прагматичного змісту образу персонажа; неможливість використання всіх видів перекладацьких перетворень через необхідність забезпечення рівноцінного комунікативного впливу.

В статті зазначено, що до різних текстів можна по-різному адаптувати переклад тих чи інших стилістичних засобів, реалій, культурно-історичних особливостей та особливостей в менталітеті в залежності від їхньої спрямованості та цільової аудиторії. Кожен текст має свої прагматичні параметри, які впливають на його смислову структуру і структуру в цілому і вимагають адекватного відтворення в перекладі. Загалом, прагматичні аспекти тексту охоплюють всі його елементи, в яких фіксуються взаємовідносини між текстом і учасниками комунікації: автором і адресатом. Важливість адекватного відтворення прагматичного ефекту при перекладі залежить від численних факторів, багато з яких належать до позамовної сфери, зокрема до ролі перекладача. Перекладач виступає як особа, яка сприймає оригінал і перетворює його в переклад, і ця подвійна роль має величезний вплив на результат перекладу.

Ключові слова: переклад, прагматика тексту, еквівалент, прагматичний ефект

Статья отправлена: 13.02.2024 г.

© Удовіченко Г.М.

UDC 811.111'373.612.2

PRAGMATIC POTENTIAL OF BODY METAPHORS IN ARTICLE HEADLINES OF MODERN MASS MEDIA DISCOURSE

Koliada A.V. / Коляда А.В.

post-graduate student / аспірантка

ORCID: 0009-0009-0352-513X

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

Kharkiv, Alchevskykh, 29, 61002

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,

Харків, Алчевських, 29, 61002

Abstract. The article focuses on metaphoric expressions, which are viewed from the point of view of cognitive hypothesis, as a permeating feature of everyday language. The study investigates the linguistic aspect of employing body metaphors and their pragmatic potential in modern mass media discourse. The data appear to show that body metaphor is a complex phenomenon with complex directions of mappings, which can be represented by a huge variety of patterns. A conclusion was also made about the main functions of metaphors in the analyzed discourse as well as their pragmatic value.

Key words: metaphor, conceptual metaphor, body metaphor, mass media discourse, cognitive linguistics, linguistic pragmatics.

Introduction

Modern society is greatly dependent on information and information technologies, so mass media retain immense popularity during the last decades, having influence on readers' judgements and opinions as by performing not only an informative function, but also a persuasive one.

Headlines perform an essential function in modern mass media, as they are aimed at capturing the readers' attention and generating their interest in the content of the article. Another vital function of the headlines is to set expectations for the type of information that is represented in the article. Thus, headlines are characterized as containing formal means of expression, designed to reproduce material in an information-rich and concise way [7]. While trying to draw readers' attention to important events or inducing the readers to adopt a certain standpoint, authors resort to using different linguistic forms, metaphors in particular.

Metaphor is an expression that describes a person or object by referring to something that is considered to have similar characteristics to that person or object. Visual and linguistic communication inherently includes the use of metaphors. Studies have demonstrated that certain metaphors can impact various cognitive processes, including memory, reasoning, and judgments [5, pp. 385-406.]. Cognitive linguists define metaphor as reference to one domain (known as the target, theme, or base domain) with vocabulary more commonly associated with another domain (known as the source domain, or vehicle). Thus constructed, metaphoric language is the manifestation of conceptual structure organized by a cross-domain mapping: a systematic set of correspondences between the source and target that result from mapping frames or cognitive models across domains [4]. Perceiving metaphor as a conceptual mapping from source domain (a broad concept) into target domain (a narrow concept), allows us to make a conclusion that metaphor is permeating not

only as a stylistic device employed in literature, but in every sphere of human communication [8].

Metaphor has a profound effect on creating and interpreting the meaning the author wants to convey. It is used to elucidate and explain feelings, emotions and relationships. Writers also use metaphors as a way of describing objects, giving additional explanations or referring to something else in a brief and effective way. In this respect, metaphor is widely considered to be very productive in terms of creating concomitant names of the objects while reproducing the author's opinion on certain topics. This determines the importance of conducting research on body metaphors in modern mass media discourse.

Overview of the external environment

From ancient times human body and physicality have become an object of philosophical, psychological, sociological, cultural and anthropological research. In modern sciences the concept of 'body' represents not only the body with its physical qualities, but it also symbolizes a human's life as the highest value [1]. Thus, such characteristics as "dead" / "alive", "healthy" / "sick", "clean" / "dirty" as well as the notions of body parts, their functions, diseases, symptoms and effects are related to the linguistic concept of body.

A significant contribution to studying human body was made by M. Johnson. In his book 'The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason' he contemplated on how body produces meaning and made a conclusion that a person's imagination and mental activity arise from bodily experiences, which create a field for developing thought and language. Having conducted a multi-dimensional analysis of meaning, which includes qualities, images, emotions and metaphors, he determined that it has roots in a human body [6].

In the twenty-first century body metaphors are studied from the point of view of linguoculturology (Z. Kövecses, A. Musolff, N. Yu), phraseology (F. C. Chinyuka, O. V. Trofimova), functional linguistics (V. I. Shebanova), comparative linguistics (I. Ibarretxe-Antunano). In spite of numerous research on body metaphors, the tendencies of employing body metaphors in mass media discourse and their linguistic-pragmatic value have not been fully elucidated.

Input data and methods

Therefore, the main aim of the research is to identify and describe the role and linguistic-pragmatic features of using body metaphors in modern mass media discourse.

The objectives of the research encompass studying the theoretical foundations of cognitive mappings through metaphorical conceptualization in modern English mass media discourse, selecting a set of examples from article headlines that contain metaphors that refer to a 'body concept', defining the functional and semantic roles in conveying the author's beliefs and ideas and making a conclusion about the usage of body metaphors in mass media discourse.

According to the aim and objectives of the research, we have used qualitative and quantitative linguistic methods. The methods of critical analysis and definition analysis were applied to gain some information about the theory of body metaphors. The method of sampling was used to elicit and provide the examples. The method of

cognitive modeling was used to define the most important features and qualities of the body metaphors and identify the main kinds of cognitive transfers in mass media discourse. The method of contextual interpretation was applied to offer insights into how the theoretical foundations of body metaphors make sense in a certain context.

Results of the research

To carry out our analysis we have chosen a corpus of 10 article headlines from a daily newspaper 'The Telegraph', published in 2023, containing the concept "body" to carry out an analysis. The conclusion was made about the role of body metaphors in mass media discourse and linguistic-pragmatic value while creating the author's individual world mapping. By employing body metaphors in article headlines, writers interpret some events in their own way and set a background for the events, happening in the main part of the article. With the help of it, they impart personal views, ideas and beliefs, producing some influence on the readers.

Discussion and analysis of results

In this section we would like to present the analysis of article headlines containing body metaphors.

1. *Suella Braverman survives **bruising day** but many Tories say she cannot last much longer* [16].

The sentence contains a noun *day* modified by the adjective *bruising*. In a bruising battle or encounter, people fight or compete with each other in a very aggressive or determined way [3]. At the lexical level, the author creates a metaphor, the cognitive basis of which encourages the reader to confront a healthy body with a diseased or sore one. Subconsciously, a person associates bruises with something long-lasting and causing pain as they remind people about their previous unpleasant experience. In our opinion, the author of the article presumes that Suella Braverman will have to face the consequences of her actions or even receive a punishment. Consequently, in the abovementioned political context cause and effect relationship occupies a central place.

2. *Peter Bone loses seat, triggering new **by-election headache** for Sunak* [14].

In this example, as in the previous one, the concept of a "diseased body" is traceable. Metaphorically, headache is used to denote a problem that is hard to solve or a complicated task. Moreover, headache can be not just an illness, which can be cured with a pill, but a symptom of a more serious disease. In this example the issue may be deeper than it appears and it takes time and consideration to come to grips with it, so the metaphor carries out a function of warning.

3. *Israel now **faces a dreadful dilemma*** [11].

The abovementioned metaphoric example is a case of verbalization — a *face* (part of the body) — *to face* (to confront, to cope with). If you face something difficult or unpleasant, you will be affected by it and deal with it. The metaphor is based on the contiguity of functions. The text implies that Israel will have to make a stark choice which might lead to far-reaching consequences, so the main function of body metaphor in the given context is to predict or warn about future events.

4. *Britain is paying **the deadly price** for telling the public to 'protect the NHS'* [10].

A similar function of the body metaphor can be found in this example, but the

expression is based on the contrast of alive and dead body. In various cultures death is conceived in different ways. For some peoples it is merely a new beginning, for others — it is an end, something horrible and inevitable. The author holds the latest view, therefore he uses the lexeme *deadly* put emphasis on the seriousness of the situation and implies that adverse consequences might follow after it.

5. *Sunak's **fatal flaw** is he's not a people person - and bringing Lord Cameron in highlights that fact* [17].

It becomes clear from the headline that the article compares and contrasts two people — Rishi Sunak and Lord Cameron. In this case the metaphoric expression adds additional characteristics to the person being described, i. e. examines an emotive-evaluative aspect, which reflects the interaction between a person and reality.

6. *It **takes guts** to interrupt a president. But Jean-Pierre isn't your average press secretary: she's a Vogue star* [12].

Guts are the organs of human or animal body. Metaphorically *to take guts* means to have enough bravery and determination to do something unpleasant or difficult, which other people cannot do. In the article Jean-Pierre is described as a direct, determined and even blunt person, so the author outlined main characteristics of a person in the headline, trying to capture readers' attention. Such function of metaphor can be defined as pragmatic-emotive; it has influence on the emotinal sphere of the addressee and contributes to forming a specific attitude to a person, object or a phenomenon.

7. *Letters: Russia's latest act of extreme brutality should be **a wake-up call** to the West* [13].

The phrasal verb *wake up*, which transformed into an adjective in the given example, also refers to a 'body' concept as a body, which used to be asleep and inactive changed its state and now it is about to start working. The metaphor in this example performs an argumentative function, in which the author of the article induces some people to take action in difficult political circumstances.

8. *Suella Braverman gets to **the heart of the matter*** [15].

The heart is considered to be one of the most important human organs, since it pumps blood throughout a body. As a cultural and linguistic concept it can be interpreted in different ways — as a symbol of love, grace, tenderness, intelligence, compassion. As the heart is located in the chest, almost in the centre of human body, it is often used to indicate something important in a system or organization. So, due to being culturally-specific, in this example the heart is perceived as a container with a great depth, an object of high value.

9. *BBC's former **head of television** calls for independent review of Israel-Hamas war coverage* [9].

The lexeme *head* has been conceptualized a great number of times and is extensively used as a trite metaphor to describe a person who guides a group or organization. S. Niemeier divides the expressions containing the word *head* into three subcategories according to its meaning: head as a locus of reasoning, head as a control centre and head as a container. Primarily it is seen as the locus of rational thought, which is associated with abilities like intelligence, logic, flexibility,

imagination and perception [2, pp. 195-213]. As we can see in the example above, *a head of something* represents a transference by function in which the first two categories (the head as a locus of reasoning, the head as a control centre) overlap.

10. *'Unspeakable pain' as Ukrainian ministerial team is wiped out in helicopter crash* [18].

The lexeme *pain* is used to describe feelings associated with misfortunes. The metaphor is based on a synaesthetic transference according to the "sound-touch" model, as the noun *pain* is premodified by the adjective *unspeakable*, i. e. something that is too bad to be expressed in words. The synaesthetic touch in this expression foreshadows the description of tragic scenery and provides dramatic setting.

Closing and conclusions

Having conducted our research on body metaphors in mass media discourse, we can make a conclusion that they are widely used in mass media discourse to express and transfer feelings and attitudes of the speaker, persuade the audience with respect to taking a course of action or a point of view, make the reader comprehend the phenomena described in the text better and express some cognitive insights. It should be pointed out that basic conceptual models may undergo certain transformations depending on the authors intention, so the language used by the author benefits to facilitating a specific pragmatic effect.

Language is an effective tool to convey thoughts from the author to reader. Each metaphor used by a writer produces a certain impression on readers and reveals the style of the author from different sides. The usage of body metaphors in mass media discourse is closely connected with the conceptual system of native speakers, the way they view the world as well as assess different objects or phenomena. Some of the examined metaphors have become trite and have almost no value to creating new conceptual images, but most of the analyzed examples depict fresh mappings and require further scientific research.

References:

1. Гомілко О. Є. Феномен тілесності: дис. ... д-ра філософії: 09.00.04 — Філософська антропологія. Філософія культури. Київ, 2007. 438 с.
2. Barcelona A. Metaphor and Metonymy at the Crossroads. De Gruyter Mouton, 2003. 356 p.
3. Collins Dictionary. Bruising. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/bruising> (Last accessed 17.01.2024).
4. Coulson S. Semantic Leaps. Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction. Cambridge University Press. 2001. 304 p. p. 162.
5. Dancygier B. The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics. Cambridge University Press. 2017. 823 p.
6. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago: The Chicago University Press, 1987. 272 p.
7. Kostusiak N., Shulska N., Hromyk Yu., Masytska T., Prosianyuk O., Sazonova Ya., Naumenko L., Rozhylo M. Syntax Verbalization of Modern Media Names: Stylistic and Communicative-Pragmatic Aspects. *AD ALTA. Journal of*

Interdisciplinary Research. Vol. 13, Issue 2, Special Issue XXXVII. 2023. P. 71-77.

8. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: The Chicago University Press, 1980. 193 p.

9. The Telegraph. BBC's former head of television calls for independent review of Israel-Hamas war coverage. URL:

<https://www.telegraph.co.uk/news/2023/11/19/bbc-diplomatic-correspondent-pro-palestinian-bias/> (Last accessed 13.01.2024).

10. The Telegraph. Britain is paying the deadly price for telling the public to 'protect the NHS'. URL: <https://www.telegraph.co.uk/politics/2023/10/31/boris-johnson-covid-inquiry-lee-cain-dominic-cummings/> (Last accessed 13.01.2024).

11. The Telegraph. Israel now faces a dreadful dilemma. URL: <https://www.telegraph.co.uk/opinion/2023/11/29/israel-now-faces-a-dreadful-dilemma/> (Last accessed 13.01.2024).

12. The Telegraph. It takes guts to interrupt a president. But Jean-Pierre isn't your average press secretary: she's a Vogue star. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2023/09/13/karine-jean-pierre-vogue-biden-vietnam-press-conference/> (Last accessed 13.01.2024).

13. The Telegraph. Letters: Russia's latest act of extreme brutality should be a wake-up call to the West. The Telegraph. URL: <https://www.telegraph.co.uk/opinion/2023/10/08/letters-russia-act-extreme-brutality-wake-up-call-west/> (Last accessed 13.01.2024).

14. The Telegraph. Peter Bone loses seat, triggering new by-election headache for Sunak. URL: <https://www.telegraph.co.uk/politics/2023/12/19/peter-bone-loses-seat-triggering-by-election/> (Last accessed 13.01.2024).

15. The Telegraph. Suella Braverman gets to the heart of the matter. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2023/09/26/suella-braverman-gets-to-the-heart-of-the-matter/> (Last accessed 13.01.2024).

16. The Telegraph. Suella Braverman survives bruising day but many Tories say she cannot last much longer. URL: <https://www.telegraph.co.uk/politics/2023/11/09/suella-braverman-survives-sack-home-secretary-rishi-sunak/> (Last accessed 13.01.2024).

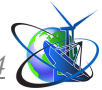
17. The Telegraph. Sunak's fatal flaw is he's not a people person - and bringing Lord Cameron in highlights that fact. URL: <https://www.telegraph.co.uk/politics/2023/11/15/rishi-sunak-fatal-flaw-not-a-people-person-lord-cameron/> (Last accessed 13.01.2024).

18. The Telegraph. 'Unspeakable pain' as Ukrainian ministerial team is wiped out in helicopter crash. URL: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2023/01/18/ukrainian-minister-among-deaths-nursery-helicopter-crash-kyiv/> (Last accessed 13.01.2024).

Scientific adviser: Doctor of Philological Sciences, prof. Sazonova Ya. Yu.

sent: 13.02.2024

© Koliada A.V.

УДК 811.111(73)-3.09

THE SHORT STORY "THE SPECTRE BRIDEGROOM" IN THE CONTEXT OF "THE SKETCH BOOK" BY W. IRVING

НОВЕЛА «ЖЕНИХ-ПРИВИД» В КОНТЕКСТІ «КНИГИ ШКІЦІВ»

В. ІРВІНГА

Tveritinova T.I. / Тверітінова Т.І.

с.ph.s., as.prof. / к.ф.н., доц.

ORCID ID: 0000-0002-7731-2040

Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Kyiv, Bulvarno-Kudriavska, 18/2, 04053

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053

В роботі досліджується новела «Жених-привид» в контексті «Книги шкіців» В. Ірвінга. З'ясовується вплив досвіду європейських романтиків на формування фольклористичної концепції письменника. Простежується перетворення баладного сюжету на "practical joke", американську гумореску народного походження. Аналізуються зв'язок з німецькою фольклорною традицією, романтична двоплановість фіналу, натуроцентризм, бінарні опозиції «тиша – мовлення», «чоловіче – жіноче», що властиво як новелі «Жених-привид», так і багатьом іншим творам збірника.

Ключові слова: В. Ірвінг, «Книга шкіців», «Жених-привид», новела, фольклорна традиція, натуроцентризм, дихотомія «тиша – мовлення», «чоловіче – жіноче».

Вступ.

В. Ірвінг по праву вважається засновником американського романтизму й одного з його провідних жанрів – жанру новели. Його «Книга шкіців» ("The Sketch Book", 1819-1820) є першим американським збірником романтичних коротких оповідань. В сучасному вітчизняному та зарубіжному літературознавстві здійснювались спроби дослідження збірника в контексті творчості письменника 1802-1832 рр. (Д. Ріндж, Дж. Кассон, В. Хезліт, Д. Боден, Е. Бурстейн, Н.Ф. Шерстюк, О.М. Апенко та ін.), в окремих роботах О.М. Зверєва, Ю.В. Ковальова, М.М. Бобрової, Т.М. Степанової, Ф.А. Аутлевої, Е.В. Староверової, І.Т. Островської, а також в полікритичних студіях, які були здійснені вітчизняним літературознавцем С.М. Пригодієм. Втім варто зауважити, що основний масив наукових досліджень присвячений проблемам зрілої творчості письменника, а при студіюванні його «Книги шкіців» увага приділялась питанням жанру, традиції, рецепції в інших національних літературах. З усієї збірки більшу увагу приділяли окремим творам, таким, як «Легенда Сонної Лощини» та «Ріп Ван Вінкль». Новела «Жених-привид» не викликала серйозного зацікавлення дослідників, хоча цей твір має важливе значення в реалізації авторського задуму й органічно вписується в структуру збірника. Тому дослідження новели та її зв'язків з іншими творами «Книги шкіців» крізь призму естетики та художності (натуроцентризм, фольклорна основа, романтична двоплановість фіналу, бінарні опозиції) видається цікавим і перспективним.

Мета статті – визначити місце новели «Жених-привид» в контексті провідних творів «Книги шкіців», простежити опозиційні дискурси (дихотомії),

які автор використовує в романтичній інтерпретації фольклорного матеріалу. В роботі використані історико-літературний, зіставно-типологічний та культурологічний методи дослідження.

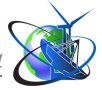
Основний текст.

На перший погляд, новела «Жених-привид» суттєво відрізняється від інших творів. В збірнику з тридцяти чотирьох різножанрових творів переважна більшість підпорядкована англійській тематиці (повсякденне життя, звичаї, характери, національне письменство); шість творів присвячені зображенню американського життя і лише в одному – «Жениху-привиді» - події відбуваються в європейській країні, в Німеччині. Наратором в цій новелі виступає випадковий подорожній.

Про те, що наратологія «Книги шкіців» є неоднозначним експериментом, зазначав С.М. Пригодій в дослідженні естетичної критики збірника [1, с. 40-41]. Вже в назві - "The sketch book of Geoffrey Crayon, Gent" - анонсувався наскрізний герой-натор, шанувальник старовини і сільського життя. Крім вигаданого Джеффри Крейна до оповіді підключалися Дітріх Нікербокер (з паперів якого були запозичені твори «Легенда Сонної Лощини», «Ріп Ван Вінкль»), і старий швед, який розповідав історію про жениха-привида, а в творах на початку і в кінці збірника з'являвся сам автор («Оповідь автора про себе», «Л'Енвой»). Кожен з нараторів має свій текст і свою манеру оповіді, але всіх об'єднував зв'язок з європейською фольклорною традицією, інтерес до містики й фантастики, м'яка іронія, ліризм.

Важливу роль в створенні фольклористичної концепції Ірвінга відіграв досвід європейських романтиків: теоретичні праці Й. Гердера, Ф. Шлегеля, творчість Е.Т.А. Гофмана, Л. Тіка, В. Скотта, братів Грімм, Ж. де Сталь. Особливістю романтизму Ірвінга є намагання «одночасно подивитись на Атлантику в обох напрямках» [4]. Письменник вбачав в цьому збірнику не тільки можливість виявити різницю між європейською цивілізацією й молодим американським суспільством, а й інтерпретувати європейську культурну традицію з точки зору людини Нового Світу.

На думку С.М. Пригодія, розмаїття «Книги шкіців» «тримається на трьох романтичних оповіданнях: «Ріп Ван Вінкль», «Жених-привид», «Легенда Сонної Лощини». Причому, перше з них розміщено на початку «Книги шкіців», друге – точно в середині, а третє – у фіналі» [1, с. 36-37]. Цікаво, що всі ці ключові твори певною мірою сходять до німецьких фольклорних та літературних джерел. Так, «Легенда Сонної Лощини» була створена під впливом п'ятої (й останньої) з «Легенд про Рюбецаля» Й.К.А. Музеуса, німецького письменника й автора збірки «Народні казки німців». Ірвінга зацікавила літературна обробка богемської казки, де фігурував винахідливий молодик, який для остраху подорожніх видавав себе за вершника без голови [5]. В новелі Ірвінга герой теж вдається до цієї витівки, використовуючи місцеву легенду для усунення небажаного суперника. До фольклорних джерел новели «Ріп Ван Вінкль» належать німецькі легенди з відповідним сюжетом. Перша – «Пітер Клаус, пастух», в обробці Й.К.К. Нахтігаля, в якій герой натрапляє в лісі на загадкових гравців в кеглі, а спробувавши їхнього вина, засинає і

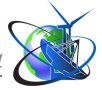
прокидається через двадцять років. Ще одним джерелом вважається казка «Карл Катц», яку приписували братам Грімм: гноми, караючи героя за лінощі, напоїли його зіллям і занурили в сон на сто років.

Два твори зі збірника Ірвінга, як зазначають дослідники, пов'язані з творчістю німецького преромантика Г.А. Бюргера. Так, С.М. Пригодій вважає «Легенду Сонної Лощини» перелицюванням балади «Дикий мисливець» [1, с. 35]. А новела «Жених-привид» є майстерною модифікацією бюргерівської «Ленори», яка в свою чергу була літературною обробкою німецьких народних пісень. Сюжетна схема бюргеровської балади була поширена в творах європейських митців: Й.В. Гете («Коринфська наречена»), В. Скотта («Замок Смальгольм, або Іванів вечір») та ін. [2, с. 271-279].

Свій твір «Жених-привид» Ірвінг вибудовує за традицією романтичної балади: відома історія про жениха-мерця, який забирає з собою сумну наречену, атмосфера таємничості, баладний хронотоп, поєднання епічних, ліричних та драматичних елементів. Події відбуваються в «дикій і романтичній області» середньовічної Німеччини, в усамітненому замку, мешканці якого захоплювалися «нескінченними легендами і сагами, якими в країні славиться будь-яка гора та долина» [4]. Цим і скористався герой, який опинився в незручній ситуації: його помилково прийняли за жениха доньки барона, через безкінечні застільні розмови він не зміг повідомити про загибель друга, тим більше, що був зачарований красою нареченої. До подальших дій його підштовхує сам господар: після розказаної ним історії «про вершника-привида, який викрав прекрасну Ленору» [4], молодий лицар попрощався з гостями й опівночі залишив замок. Автор підсилює містичне забарвлення нічного гостя відомими романтичними штампами: «глухий, мертвенний голос» із «замогильним відтінком», «обов'язки зовсім іншого роду» [4], які очікують мерця. Весь наступний тиждень він з'являвся вночі під вікном красуні, що врешті-решт призвело до її зникнення.

Фінал твору налаштовує на подвійне потрактування цієї події. Для шанувальників містики і страшних історій є один варіант: «Привид... її уніс привид», адже, як зауважує автор, «випадки такого роду не становлять у Німеччині нічого незвичайного, що підтверджується великою кількістю цілком достовірних розповідей» [4]. Втім для скептиків і реалістично налаштованих читачів є й інший, більш оптимістичний варіант: молоді закохані таємно одружуються і повертаються наступного дня до батьківського замку.

Така ж подвійна розв'язка спостерігається і в інших творах збірника: «Легенда про Сонну Лощину», «Розмова в Вестмінстерському абатстві» й навіть «Ріп Ван Вінкль», в якому теж неоднозначно пояснюється двадцятирічна відсутність героя: чи його приспали гноми, чи він втік від сварливої дружини і переховувався в горах. Як зазначає І.Т. Островська, прийом завуальованої фантастики – «подвійна мотивація подій, яка не дає читачу остаточно вирішити: чи то в життя героя втрутилась нечиста сила, чи то вони стали жертвою якогось неймовірного збігу обставин» [3] – є одним з найулюбленіших прийомів у новелістиці американського письменника.

В Ірвінга фольклорний сюжет (про безголового вершника чи жених-привида) винахідливо використовується героями для досягнення своєї мети. Таким чином, жанр новели спростовує містичний настрій баладного сюжету, вся трагікомічна ситуація нагадує розіграш, “practical joke”, американську гумореску народного походження.

Як зазначає С.М. Пригодій, «в «Книзі шкіців» під час розповідей про потойбічні сили й ірреальні пригоди спостерігається «вивищення мовлення»: сила слова підтверджується захопленням ставленням слухачів до «страшних історій», незважаючи на авторську іронію [1, с. 14]. Сюжет новели «Жених-привид», так само, як і більшості творів у збірнику, містить антиномію «тиша – мовлення». З одного боку, простежується натуроцентризм, наближеність до природи, рідної домівки, сімейних традицій, патріархальної старовини (як і в творах «Сільське життя в Англії», «Вдова та її син», «Сільський похорон», «Святвечір», «Різдво», «Легенда Сонної Лощини» та ін.). З іншого – вивиснується мовлення, коли герої використовують сюжети «страшних історій» як керівництво до дії (інсценування зустрічі з безголовим вершником чи мертвим нареченим), що є ствердженням вітальності, перемоги здорового глузду і боротьби за своє кохання.

Вибудовуючи дихотомію «чоловіче – жіноче», Ірвінг розмірковує про цю специфіку в оповіданні «Розбите серце»: «Чоловік сповнений інтересу та амбіцій... Кохання – лише краса його раннього життя або пісня, що виспівується в короткі перерви поміж головними подіями... Натомість жінка, все її життя, є історією почуттів і афектів. Серце – увесь її світ: саме в сердечній царині вона прагне до перемог... Вона сповна покладається на природу, всією душею віддається почуттю, коханням...» [4]. Неодноразово автор в опозиції «чоловічого – жіночого» виокремлює ще й протистояння патріархального й сентиментального. З одного боку, показується непохитність старих норм буття, яких дотримуються, як правило, представники старшого покоління, з іншого – намагання молоді діяти не за правилами, а за почуттями. Так, донька барона, яка була вихована суворим батьком і двома тітоньками, виявила характер в своєму прагненні бачитись із женихом, і, навіть знаючи, що він примара, втекти разом з ним («Жених-привид»). Якщо в «Легенді Сонної Лощини» батьки молодій Катріні не втручаються в її стосунки з молодиками, то скоріше через те, що впевнені в правильності її вибору і дотриманні законів свого роду. В оповіданні «Гордість села» дівчина не наважується порушити сімейні традиції, щоб залишити батьків і поїхати з коханим, але сердечні страждання, туга призводять до нервового виснаження й смерті. Тобто, в дихотомії «чоловіче – жіноче» при співчутті молоді та їхньому праву на особисте життя, автор показує превалювання усталених патріархальних цінностей, на стражі яких стоять батьки. Письменник підкреслює вивищення «чоловічого» (зазвичай, батька, який уособлює пріоритет патріархальності) над «жіночим» (сентиментальним, показуючи підпорядкованість дітей батьківським традиціям). І якщо навіть молоді герої в «Жениху-привиді» тікають і таємно одружуються, то вже наступного дня повертаються до батька, визнаючи його пріоритет (інтерпретація біблійного сюжету про блудного сина). Цікаво, що

тітоньки героїні, замолоду самі легковажні кокетки, з роками стали неблаганними прибічницями патріархальних законів.

Висновки.

Таким чином, художні особливості новели «Жених-привид» - зв'язок з європейською фольклорною традицією, використання бінарних опозицій «тиша – мовлення», «чоловіче – жіноче», «патріархальне – сентиментальне», натуроцентризм, завуальована фантастика – поєднує її з іншими творами «Книги шкіців». Новела відіграє помітну роль в реалізації авторського задуму налаштування інтертекстуального та міжкультурного діалогу Європи й Америки.

Література

1. Пригодій С.М., Горенко О.П. Американський романтизм. Полікритика: навч. посібник. Київ: Либідь, 2006. 440 с.
2. Тверітінова Т.І., Шовкопляс Г.Є. Історія зарубіжної літератури XIX століття. Перша половина: доба романтизму. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 360 с.
3. Островська І.Т. Фантастичне в новелах В. Ірвінга. URL: http://www.rusnauka.com/SND/Philologia/3_ostrovs_ka%20i.t..doc.htm
4. Irving W. The sketch book of Geoffrey Crayon, Gent. URL: <https://www.gutenberg.org/files/2048/2048-h/2048-h.htm>
5. Musäus Johann Karl August. Volksmärchen der Deutschen. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=loc.ark:/13960/t7fr1790n&seq=16>

References

1. Pryhodii, S.M., Horenko, O.P. (2006). *Amerykanskyi romantyzm. Polikrytyka* [American romanticism. Polycriticism]. Kyiv: Lybid. 440 s.
2. Tveritinova T.I., Shovkopliash H.Ye. (2018). *Istoriia zarubizhnoi literatury KhIKh stolittia. Persha polovyna: doba romantyzmu* [History of foreign literature of the 19th century. The first half: the age of romanticism]. K.: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. 360 s.
3. Ostrovska I.T. Fantastychnye v novelakh V. Irvinha [The fantastic in the short stories of W. Irving]. URL: http://www.rusnauka.com/SND/Philologia/3_ostrovs_ka%20i.t..doc.htm
4. Irving W. The sketch book of Geoffrey Crayon, Gent. URL: <https://www.gutenberg.org/files/2048/2048-h/2048-h.htm>
5. Musäus J. K. A. Volksmärchen der Deutschen. 1782-1786 [German folk tales. 1782-1786]. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=loc.ark:/13960/t7fr1790n&seq=16>

The work examines the novel "The Spectre Bridegroom" in the context of "The Sketch Book" by W. Irving. The impact of the European romantics' experience on the formation of the writer's folkloristic concept is clarified. The transformation of the ballad plot into a "practical joke", an American humor of folk origin is traced. The connection with the German folklore tradition, the romantic duality of the finale, naturocentrism, the binary oppositions "silence - speech", "masculine - feminine", which are characteristic of both the short story "The Spectre Bridegroom" and many other works of the collection, are analyzed.

Key words: W. Irving, "The Sketch Book", "The Spectre Bridegroom", short story, folklore tradition, naturocentrism, dichotomy "silence - speech", "masculine - feminine".

© Тверітінова Т.І.

Стаття надіслана 18.02.2024 р.

УДК 32.019.5:821.112.2ЛЕНЦ7ДРУГ УРЯДУ(045)

METHODS OF PROPAGANDA IN S. LENZ'S «FRIEND OF THE GOVERNMENT»

МЕТОДИ ПРОПАГАНДИ У ТВОРІ З. ЛЕНЦА «ДРУГ УРЯДУ»

Revutska S.K. / Ревуцька С.К.

PhD in Philology. / к.філ.н.

ORCID: 0000-0002-8969-1295

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,

Kryvyi Rih, Tramvaina 16, 50005

Донецький національний університет економіки і торгівлі

імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Трамвайна 16, 50005

Анотація. В роботі проаналізоване оповідання З. Ленца «Друг уряду» з позиції авторського бачення методів пропаганди і маніпуляцій людською свідомістю, адже на сьогодні ця проблема є однією з найгостріших проблем не лише в Україні, а й світі. З'ясовано, що у творі представлено цілу систему методів пропаганди, яка має різний вектор дії. Фокус уваги також зосереджено на тому, як впливають ці методи на персонажів твору. Під час аналізу тексту було визначено, що найефективнішим методом пропаганди є залякування, апеляція до страху.

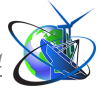
Ключові слова: пропаганда, методи пропаганди, маніпуляція свідомістю персонажів, прийоми пропаганди.

Вступ Питання пропаганди досліджується в різних науках, і, на перший погляд, найменше стосується художньої літератури. Сучасні проблеми, з якими доводиться стикатися українському суспільству під час повномасштабного вторгнення, як ніколи доводять, що вплив мистецтва слова на суспільство дещо недооцінений. Художня література завжди була одним з найперших видів мистецтва, що реагувало на історичні, політичні і суспільні зміни, і це давало можливість використовувати твори як інструмент пропаганди – з одного боку. З іншого – самі твори можуть бути свідченням різноманітних методів пропаганди і того, який вплив вона має на суспільство чи окрему особистість.

У часи II світової війни Німеччина демонструвала дію потужної машини пропаганди на різних рівнях, територіях і націях. З. Ленц був одним із тих письменників, хто намагався критично переосмислити історію Німеччини у художній літературі, створити не просто сучасну модель світу, а «вносити виправлення, відкривати очі, викривати, розкривати», адже щиро вірив, що «Література діє, розкриваючи» [Rozbeh]. Військові злочини, несправедливість та те, як переживає все це людина не раз ставало основою його художніх творів.

Романи «Урок німецької мови», «Перебіжчик» є знаковими у творчості З. Ленца, їх дослідженню приділяли увагу і мовознавці, і літературознавці (В. Волошук, А. Шаронова, О. Кучма та інші), однак, нашу увагу привернула мала проза, зокрема оповідання «Друг уряду». Ці та інші твори автора неодноразово аналізувалися філологами, однак питання відображення методів пропаганди досі не висвітлювалося.

Мета дослідження – з'ясувати і охарактеризувати мистецьке бачення методів пропаганди і маніпуляцій людською свідомістю у визначених творах.

Результати дослідження

У сучасному світі поняття пропаганда сприймається скоріше як негативне явище, яке пов'язане із маніпуляціями, поширенням оманливої інформації тощо. Уникнути її прийомів і методів досить важко, адже «Пропаганда – це не обов'язково брехня. Пропаганда вищого ґатунку оперує правдивими фактами, з посиланнями на джерела, які ви можете перевірити. Об'єктивність – головна зброя сучасної пропаганди» [Павлюк]. Потік щоденної інформації, яку отримує сучасник настільки великий, що почасти просто немає часу і можливості аналізувати сприйняте – і це ще один привід для пропагандистів.

Для маніпуляцій свідомістю і формування потрібних поглядів, думок тощо часто використовуються вже знайомі суспільству установки, поняття, ситуації. Для формування протидії цим методам суспільству потрібен досвід, приклади того, як це працює – і цю мету може реалізувати художній текст, де описані певні методи пропаганди. У процесі прочитання читач виступає у безпечній ролі спостерігача, який стежить за тим, як впливають вони на персонажа, як використовують тощо.

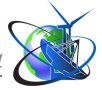
Прикладом для такого свідомого прочитання може слугувати оповідання німецького письменника З. Ленца «Друг уряду».

В цьому творі автор створює неймовірно реалістичну картину дії пропаганди в суспільстві. Сюжет розгортається навколо невеличкої місцевості, мешканці якої, за свідченнями деяких ЗМІ, насмілилися висловити бажання стати незалежними. Завдання ж уряду в цій ситуації – переконати суспільство в тому, що там все залагоджено, тому групі журналістів організовують поїздку і зустріч з місцевими жителями.

У назві оповідання «Друг уряду» читач уже може відчувати певну фальш, адже логічніше говорити про осіб, що підтримують або не підтримують уряд. Підтримка ж, у свою чергу, зовсім не передбачає дружніх стосунків і наявності моральних почуттів, відповідно тут уже вбачається використання методу упередження, тобто навмисне використання певних (емоційних) термінів, для створення позитивного морального обличчя уряду. Це першовідчуття підтверджується одразу на початку твору: «вони запросили журналістів, щоб дати їм пересвідчитись на власні очі, як багато друзів має уряд» [Л, с.67], де вбачається канал розповсюдження інформації – через ЗМІ.

Вплив на свідомість журналістів також підмічена автором. Образ позитивного нового уряду створюється через зоровий канал: представник уряду, який супроводжує групу газетярів, виглядає як взірєць кращого життя – охайний, скромний, чемний, ввічливий; нюховий («Запах лаку та шкіри вдарив нам у ніс» [Л, с.67]) та слуховий «линула тиха музика» [Л, с.67]. Не випадковим є і місце зустрічі групи – Опера, що одразу створює враження належності/поціновування культури.

У дорозі гід, який назвався Гареком, використовує метод напівправди, тобто розповідає лише про досягнення уряду, які мало як впливають на життя людей. Він намагається відволікти увагу журналістів, засипавши їх інформацією на кшталт екскурсійної: «розповів нам про визначні місця столиці, засипав нас датами й цифрами, перелічив усі парки й бульвари, розповів про

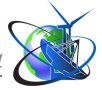
будівництво зразкового селища» [Л, с.67]. Навіть, коли в автобусі відчутний був фізичний дискомфорт, він продовжував розповідати «про урядовий план реконструкції і розвитку цього відсталого району» [Л, с.68]. Усе це разом дає на можливість виокремлювати ще один метод – повтору, в даному разі повторюваною є позитивна інформація щодо дій уряду.

Вибіркова правда разом із когнітивним дисонансом спостерігається в епізодах, де журналісти бачили присутність військових. У свідомості психічно здорової людини існує чітка установка відносно зброї, яка сприймається як небезпека, асоціюється із смертю, болем, стражданням. У творі ж письменник подає нам протилежний опис: «На мосту стояв молодий солдат, тримаючи в руках з умисною недбалістю мініатюрний, наче іграшковий, автомат» [Л, с.67] і тим самим демонструє як можна змінювати ці уявлення. З одного боку, запевнення (вибірка правди) Гарек, що це лише часті військові маневри, а з іншого – сприйняття зброї в руках військового як іграшки, дає ефект пригнічення тривоги і сприйняття військового із зброєю як буденного явища.

Упродовж поїздки представник уряду неодноразово застосовує метод, який часто використовують і в інших сферах, зокрема продажах. Це метод, коли людині пропонується невеликий презент, незначна послуга або комплімент з тим, щоб увести її у психологічну залежність. Після отримання подарунку, особа відчуває радість і бажання віддячити, а це дає можливість дарувальнику вимагати більшого. За цією ж схемою працює й Гарек: першим його «компліментом» була звичайна вода у паперових стаканчиках, яку він роздає в момент, коли, змучені спрагою люди, просто не могли не відмовитися від прохолодного напою. За деякий час, він роздає сандвічі і підбадьорює втомлених журналістів інформацією, що їхати залишилося зовсім недовго. Такими простими діями він швидко отримав бодай якусь частку лояльної аудиторії серед тих, хто їхав дізнатися правду про заколоти місцевих.

Метод напівправди представлено 3. Ленцем і під час опису того самого «друга уряду», робітника Бели Бонзо. Гарек повідомив групі, що чолові'ягу відірвали від справ і у нього мало часу. Журналісти ж відзначають, що чоловік явно готувався до зустрічі сам (був поголений) і пропагандистами уряду – йому дали чистий одяг і чоботи, які зазвичай носять новобранці, щоб продемонструвати підтримку і піклування влади про мешканців села. Це свідчить про той факт, що журналісти залишаються тверезими від впливу пропаганди, принаймні частина з них, серед яких і оповідач.

Цікаво, що під час розмови газетярів із Бонзо, Гарек не відходить спочатку від гурту, контролює. Він чітко усвідомлює з якою метою приїхали журналісти, а тому, коли почув, що Поттгісер запитав: «А може, вони справді борються за краще життя?» [Л, с.68], зрадив, адже такий хід ним було передбачено і заздалегідь підготовлено «напівправдиві» відповіді Бонзо. Ба більше, переконавшись, що зустріч проходить у межах передбаченого, а найголовніше, що Бела дає «правильні» відповіді, чиновник знижує контроль і відходить спочатку убік, а потім до автобуса, але це лише маневр. Гарек зберігає контроль за відповідями робітника через страх. Апеляція до страху у цьому випадку була найкращим методом, адже у селянина була ще й дружина, за безпеку якої

відповідав Бела. Вочевидь, що представники уряду вперше почали застосовувати цей нищівний «аргумент» для родини Бонзо тоді, коли змусили чоловіка зректися свого сина, який підтримував заколот проти уряду, чим сформували постійне відчуття страху за життя. З іншого боку, цей «виховний метод» спрацьовував і відносно інших селян.

Письменник звертає увагу читача й на те, що дія методів пропаганди є довготривалою і працює навіть тоді, коли видається, що видимого тиску немає, йдеться про апеляцію до страху. Журналісти кілька разів намагалися розговорити Бонзо, дізнатися правду, з'ясувати його справжнє ставлення до уряду, однак, щоразу чоловік стояв на своєму – він друг уряду, незалежно від того, чи був Гарек поруч. Це свідчить про те, що такий метод є ефективним, доведеним майже до умовного рефлексу, у роботі пропаганди.

У відповідях Бели Бонзо можна спостерігати дію методу повторювання, суть його полягає у повторенні слів, символів чи фраз таким чином, щоб вони чітко зафіксувалися у пам'яті особи, групи осіб на які спрямована пропаганда. Так, Бонзо не просто запам'ятав певні фрази, а й активно використовує їх у своєму мовленні: «уряд піклується»; «уряд дбає»; «уряд не кидає на призволяще»; «я підтримую уряд»; «я/ми вдячні урядові» [Л, с.68-69]. З одного боку, цим фактом З. Ленц показує, як впливають методи пропаганди на людину, а з іншого – дає можливість побачити загальний сенс, мету цих фраз – контроль свідомості селян і формування лояльної аудиторії через дрібні поступки, адже «Пропаганда завжди має на меті здійснення прихованого впливу на свідомість людей та нав'язування «потрібної» точки зору» [драбюк, с. 154]

Коли Бела розповідає про сина, відчутним є дія методу «демонізації ворога». Аби батькові легше було зректися свого сина-бунтівника, його охарактеризували як ледаря, який ніби знічев'я вирішив шукати кращого життя: «Був лінивий, ні до чого не здатний. Щоб якось себе проявити, він злигався з заколотниками» [Л, с.678]. Такий негативний образ повстанця мав би змінити спочатку ставлення батька до сина (що, на перший погляд, і отримали урядовці), а потім, виголошення його характеристики перед журналістами – сформувати й суспільну думку щодо заколотників як недолугих осіб. Таким чином, метод мав би спрацювати у кілька етапів, масштабуватися – зруйнувати сімейні стосунки і сформувати хибну позицію суспільства щодо заколотників, які прагнули незалежності. На останніх рядках твору читач зрозуміє, що серед усіх методів пропаганди на Бонзо подіяв лиш один – залякування, страх.

На певний момент розмови Бела сам уже намагається використовувати методи пропаганди, зокрема метод звернення до народу. Для підтвердження правдивості своєї позиції щодо уряду, він запрошує до розмови односельця і вже разом із ним намагаються переконати журналістів у тому, що більшість місцевих дуже задоволена діями уряду. На жаль письменник не зосереджує уваги на тому, чим були спричинені такі дії чоловіка чи то страхом покарання за те, що не впорався із «завданням уряду», чи все ж таки спрацьованими методами пропаганди сукупно, коли сам суб'єкт мавпує дії, застосовані відносно нього.

Висновки

Отже, сукупно можна говорити про те, що оповідання З. Ленца дійсно може стати таким собі наочним посібником з вивчення дій пропаганди. Письменник показав і дію окремих методів (повтору, когнітивного дисонансу, напівправди, брехні, демонізації ворога, апеляція до народу, до страху), і цілого комплексу. Найефективнішим, на думку автора, є метод апеляції до страху і напівправди. Також у творі можна спостерігати наслідки дії тих чи інших методів пропаганди на головного персонажа – від звичайного засвоєння інформації у тому вигляді, як запропонована, аж до мавпування. Однак, найцікавішою у творі є розв'язка, де читач переконується в тому, що головний персонаж лише видається таким, хто піддався впливу пропаганди, а насправді ж старано грає роль «друга уряду», щоб вижити.

Література:

1. Драбюк С. Пропаганда та її види. Шляхи протидії пропаганді. Аналітично-порівняльне правознавство: електрон. наук. фах. вид. / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2022. № 1. С. 153–157. URL: <https://bit.ly/3NUuuQx>
2. Rozbeh Asmani Siegfried Lenz – der Geschichtenerzähler URL: <https://www.dw.com/de/siegfried-lenz-der-geschichtenerz%C3%A4hler/a-6473412>
3. Павлюк І. Ознаки та методи пропаганди. URL: <https://www.ea.org.ua/2016/11/16/propaganda-pavliuk/>
4. Ленц З. Друг уряду /переклад В. Коломієць. Всесвіт. №7. 1984. С. 67-69.

References:

1. Drabiuk S. (2022). *Propahanda ta yii vydy. Shliakhy protydii propahandi* [Propaganda and its types. Ways to counteract propaganda.]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo : elektron. nauk. fakh. vyd. / Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet* [Analytical and Comparative Jurisprudence: electronic scientific professional edition / Uzhhorod National University.]. Uzhhorod, no. 1. pp. 153–157. URL: <https://bit.ly/3NUuuQx>
2. Rozbeh Asmani Siegfried Lenz – der Geschichtenerzähler URL: <https://www.dw.com/de/siegfried-lenz-der-geschichtenerz%C3%A4hler/a-6473412>
3. Pavliuk I. *Oznaky ta metody propahandy* [Signs and methods of propaganda.]. URL: <https://www.ea.org.ua/2016/11/16/propaganda-pavliuk/>
4. Lents Z. (1984). *Druh uriadu* /pereklad V. Kolomiets [Friend of the Government / translated by V. Kolomiets]. *Vsesvit* [Universe]. no.7. pp. 67-69

Abstract. The article analyses the short story "A Friend of the Government" by Z. Lenz from the perspective of the author's vision of the methods of propaganda and manipulation of human consciousness, since today this problem is one of the most acute problems not only in Ukraine but also in the world. The author shows that the work presents a whole system of propaganda methods that has a different vector of action. The focus is also on how these methods affect the characters of the novel. The analysis of the text shows that the most effective method of propaganda is intimidation and appeal to fear.

Key words: propaganda, methods of propaganda, manipulation of characters' consciousness, propaganda techniques.

Стаття надіслана: 20.02.2024 р.

© Ревуцька С.К.

УДК (159.953.5: 167.1): 811.112.2-029: 81'243(045)

THE PROBLEM OF INTERFERENCE IN TEACHING GERMAN AS A
SECOND FOREIGN LANGUAGEПРОБЛЕМА ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ ПРИ НАВЧАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ
ІНОЗЕМНОЇ

Rybalka N.V. / Рибалка Н.В.

assistant / асистент

ORCID: 0000-0003-3804-6875

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Tramvaina 16, 50005Донецький національний університет економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського, Кривий Ріг, Трамвайна 16, 50005

Анотація. У статті розглядаються випадки інтерференції у мовленні студентів, які вивчають німецьку мову як другу іноземну після англійської. У фокусі уваги — взаємодія трьох мов — української, англійської та німецької, які інтерферують між собою у процесі оволодіння другою іноземною мовою. Дослідження показує, що інтерферентні помилки виникають на всіх мовних рівнях: фонетичному, лексико-семантичному та граматичному, а також, що інтерферуючий вплив першої іноземної мови значно більший, ніж вплив рідної мови.

Ключові слова: інтерференція, інтерферентні помилки, англійська мова, німецька мова, білінгвізм.

Вступ.

Співпраця з іншими країнами, міграційні процеси, реальна можливість здобуття освіти та роботи за кордоном, спілкування за допомогою нових інформаційних технологій сприяє тому, що зростає роль іноземної мови у суспільстві. З навчального предмета він перетворюється на базовий елемент сучасної системи освіти, на засіб досягнення професійної реалізації особистості.

Вивчення іноземних мов пов'язане з багатьма труднощами. За роки багаторічної практики накопичилося чимало прикладів типових помилок, які виникають у студентів у процесі навчання. Однією з причин є проблема інтерференції.

Метою цього дослідження є опис випадків інтерференції в усному та писемному мовленні студентів, які вивчають німецьку мову як другу іноземну після англійської, та визначення ступеня інтерференційного впливу рідної мови та першої іноземної.

Виклад основного матеріалу.

У суспільстві стало нормою явище двомовності та багатомовності. Однією із форм багатомовної комунікації є інтерференція. Взаємний вплив системи рідної мови та систем мов, що вивчаються, і відхилення від норм будь-якої з цих систем неминує породжувати інтерференцію. Як зазначав У. Вайнрайх, перед тими, хто розмовляє кількома мовами, стоїть проблема — «слідувати величезній кількості норм у відповідних контекстах; і в разі невдачі результат той самий: вторгнення (інтерференція) норм однієї мовної системи в межі іншої» [1].

Проблеми інтерференції, причини виникнення та її вплив на комунікативний процес привертали увагу всіх учених, які займаються дослідженнями мовних контактів. Ця тема є досить актуальною і для фахівців, які займаються методикою навчання іноземних мов. Численні роботи присвячені аналізу різних аспектів (Є.В. Абрамова, В.В. Алімов, Л.В. Бондарко, Є.А. Будник, Н.М. Варюшенкова, Г.М. Вишневіська, А.Є. Карлінський, Н.А. Любімова, Є.К. Чернічкіна, Г.Н. Чиршева, О. А. Ямщикова; J. Czochralski, B. Eisen, E. Naugen, M. Kocianova, G. Saunders, E. Ternes, U. Weinreich). Проте низка проблем, особливо практичного плану, ще потребує вирішення.

Інтерференція характеризує взаємодію мовних систем у мовленні білінгва на всіх лінгвістичних рівнях. Вона зумовлена об'єктивними та суб'єктивними причинами – особливостями мов і недостатньою компетенцією в одній із них.

У процесі навчання другої іноземної мови завжди контактують між собою три мови: рідна, перша іноземна та друга іноземна мови. У нашому випадку – це українська-англійська-німецька. Незважаючи на те, що англійська та німецька мови представляють одну мовну групу і в обох мовах багато спільного, студентам досить складно провести аналогії та усвідомлено зіставити мовні структури у зв'язку з недостатньою іншомовною компетенцією. Істотні відмінності між системами рідної мови і кожної мови, що вивчається, також ускладнюють процес навчання, тому часто виникають інтерферентні помилки. "Якщо учень вивчає дві іноземні мови, то інтерференція з'являється як між українською і англійською, так і між українською і німецькою мовами. Крім того, вона виникає і між двома іноземними мовами, тим самим цей процес істотно ускладнюється, а саме в обох напрямках, тобто в напрямку від англійської на німецьку, так і навпаки" [2, с. 6].

Питання, що є джерелом інтерференції у відносинах української-англійської-німецької мов, перебуває в центрі уваги вчених. Багато лінгвістів вважають, що в даному випадку перша іноземна мова має перевагу порівняно з рідною мовою, а саме з двох причин:

1) процес засвоєння німецької мови скоріше схожий з процесом засвоєння англійської, а не української мови;

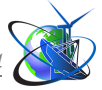
2) той, хто навчається, намагається придушити свою рідну мову, щоб застосувати хоч щось іншомовне.

М. Вандрушка стверджує, що в процесі вивчення іноземних мов половину всіх наших помилок становлять інтерферентні помилки, причому рідна мова в жодному разі не є їхнім єдиним джерелом [3, с. 329].

Інтерференція має вплив як на усне, так і на письмове мовлення учнів. Вона представлена на всіх мовних рівнях: фонетичному, граматичному (морфологічному, синтаксичному та пунктуаційному), лексичному.

Розглянемо можливі причини появи інтерференції в мовленні студентів.

Фонетична інтерференція. Порівняно з іншими порушеннями мовної системи, негативний вплив фонетичної інтерференції – найсуттєвіший, оскільки відхилення від норм вимови в мовленні комуніканта значно знижує результативність процесу комунікації. Феномен фонетичної інтерференції В. Вайнрайх пояснює так: "Використання однакових фонетичних особливостей в

обох мовах – це ефективний спосіб полегшити собі тягар лінгвістичних структур. ... Насправді тому, хто розмовляє, потрібен відносно високий рівень культурного досвіду в обох мовах, щоб опанувати все структурне розмаїття специфічних субфонетичних особливостей у кожній мові" [1].

Фонетична інтерференція проявляється як на сегментному, так і на надсегментному рівнях реалізації звукової системи. У цій роботі ми розглянемо інтерферентні помилки в системах вокалізму, консонантизму та помилки, пов'язані з розподілом наголосу.

На рівні фонетики інтерферентний вплив рідної мови простежується в таких випадках:

1) Часті помилки пов'язані з опозицією довгота-короткість голосного, яка відсутня в українській вокалічній системі, а в німецькій мові є основною характеристикою голосного. Наприклад:

A, a [a:] – Abend, Bar, fragen, wahr / [a] – Alter, achten, krank;

E, e [e:] – : lesen, Tee, sehen / [e] – : Geld, Ende, nett, essen;

I, i [i:] – ihm, wir, Titel / [i] – mit, stimmt, Insel, Bild;

O, o [o:] – Ohr, ohne / [o] – Ort, offen, Optik;

U, u [u:] – Uhr, Stufe / [u] – Lust, Butter, uns.

На наш погляд, за достатньої компетенції, в англійській мові, для якої також характерні довгі та короткі голосні, такої проблеми не виникло б. Саме правило не викликає запитань у студентів, але досить складним для них є контроль свого мовлення, не володіючи навичкою диференціації та вимовляння коротких і довгих звуків.

2) У німецькій мові звук [o] не піддається редукції, тобто у ненаголошеному положенні він не змінюється. Однак відповідно до української мови, у студентів у цій позиції перманентно спостерігається акання - нерозрізнення голосних фонем неверхнього підйому /o/ та /a/ в ненаголошених складах: T[a]mate, D[a]zent, C[a]mputer. Для українськомовних комунікантів така вимова не спричиняє труднощів під час сприйняття мовлення співрозмовника, але для іноземців розуміння буде суттєво ускладнене.

3) У позиції початку слова важковимовними є звуки, що передаються літерою ü ([y] і [y:]), наприклад: Übung, üblich, üppig, über.

4) Відсутність придишу під час вимовляння звуків [p], [t], [k] також можна трактувати як перенесення з рідної мови.

5) Зміщення наголосу в композитах відбувається за типом рідної мови, у якій наголос у складних словах падає, як правило, на другу основу: Großeltern, Hautstädt, Tischlampe.

Вплив англійської мови в цьому сегменті більш суттєвий:

➤ У словах, що закінчуються на -e (viele, meine, male, Freunde), цей звук часто не вимовляється, подібно до німого -e в англійській мові, натомість в німецькій мові його треба читати та вимовляти.

➤ Простежується тенденція вимовляти голосні залежно від типу складу (відкритий/закритий), як в англійській мові: Bu[ʌ]s, Ha[æ]nd, U[ju:]niversität.

➤ Деякі слова артикуються по-англійськи (імовірно, у зв'язку зі

схожістю за написанням): Tradition - звук [ʃn]; war, falls - з довгим [o:]; was - [wɔz]; lernen, gern, fern - за III типом англійського складу з [z:].

- Приголосні літери наприкінці слова або складу вимовляються дзвінко, наприклад: bal[d], We[g], Stau[b], в той час, як в німецькій мові вони вимовляються більш глухо.
- Аффриката z [ts] вимовляється, як [z]: [Z]immer, [Z]oo, [z]ehn.
- Зсув наголосу в словах-інтернаціоналізмах здебільшого відбувається за типом англійської мови: Musik ['mu:zik] - music ['mju:zik], Problem ['prɒbləm] - problem ['prɒbləm].

Слід враховувати, що фонетична інтерференція впливає не тільки на артикуляційну базу, а й на перцептивну. Помилки у вимові того, хто вивчає іноземну мову, виникають не тільки тому, що він не в змозі вимовити той чи інший звук, а й тому, що він, імовірно, невірно судить про нього або не розпізнає на сегментному рівні (звуків, морфем).

На початковому етапі навчання іноземної мови студенти також часто записують іноземні слова та фрази, особливо незнайомі, на слух рідною мовою.

Граматична інтерференція. В усному та писемному мовленні тих, хто вивчає німецьку мову, часто зустрічається і граматична інтерференція.

На морфологічному рівні більший вплив на формування мовлення студентів, чинить рідна мова. Морфологічна інтерференція зумовлена насамперед категоріальними відмінностями частин мови. Так, для іменників характерними є відмінності в категоріях роду, числа і відмінка, що, безсумнівно, викликає труднощі в учнів. Досить складну категоріальну систему в кожній з мов має дієслово – управління, префіксальна парадигма, категорія зворотності дії та ін.

На рівні морфології переважають такі випадки інтерференції:

- а) Перенесення граматичної категорії роду, що відповідає українській мові, на німецьку мову: der Universität замість die Universität; die große Land замість das große Land.
- б) Інтерференція при заміні іменників особовими займенниками:
Ich studiere an der Universität. Er befindet sich in Berlin (Правильно: sie).
Das Mädchen heißt Anna. Sie ist schön (Правильно: es).

Синтаксична інтерференція спостерігається у зміні порядку слів у реченні.

1) Просте розповідне речення із зворотнім порядком слів досить часто будується за англійським типом - підмет передуює присудку, в той час, як дієслово повинно стояти на другому місці:

Am Samstag ich stehe um 11 Uhr auf (Правильно: Am Samstag stehe ich um 11 Uhr auf).

Von drei bis fünf Ich habe Deutschstunde (Правильно: Von drei bis fünf habe ich Deutschstunde).

2) Складнощі виникають і з постановкою присудка, вираженого аналітичними формами дієслова. Часто порушується дієслівна рамка німецької мови за типом англійської – основне і допоміжне дієслово вживаються в контактному положенні, наприклад:

Mein Bruder kann schwimmen sehr gut (Правильно: Mein Bruder kann sehr gut schwimmen).

Ich habe gemacht meine Hausaufgaben schnell (Правильно: Ich habe meine Hausaufgaben schnell gemacht).

На рівні пунктуації також помітний інтерферуючий вплив англійської мови.

1) Так, наприклад, обставина часу часто посідає перше місце в реченні й виділяється комою, в той час як в німецькій мові зміниться порядок слів у реченні, наприклад:

Nach der Schule, Ich gehe sofort nach Hause (Порівн.: Nach der Schule gehe ich sofort nach Hause).

2) Кома може вживатися перед сполучником und при перерахуванні однорідних членів речення:

Ich esse Kartoffeln, Fisch, und Salat zum Abendessen.

Am Montag haben wir in der Regel vier Stunden: Deutsch, Mathe, Sport, und Literatur.

У німецькій мові кома в такому випадку не ставиться.

3) Між частинами складного речення кома, навпаки, часто відсутня:

Ich finde dass die Übersetzung richtig ist (Порівн.: Ich finde, dass die Übersetzung richtig ist).

Wenn ich Lust habe ich male und singe (Порівн.: Wenn ich Lust habe, male ich und singe).

Перенесення з англійської мови відзначається і в написанні займенника ich з великої літери. Як приклад можна навести уривок із твору студентки:

"Am Wochenende Ich frühstücke um neun Uhr. Ich esse zum Frühstück Omelett. Von zehn bis zwei Ich mache meine Hausaufgaben...", але в даному прикладі допущені і помилки з порядком слів, які теж характерні для англійської мови.

Лексична інтерференція. На рівні лексики необхідно розмежовувати інтерференцію і перемикавання коду. Перемикавання кодів трапляються в тих випадках, коли білінгв усвідомлено вживає одиницю іншої мови, заповнюючи прогалину в знаннях мови, що вивчається. Порівняйте:

Meine Familie besteht aus 4 Personen. Das sind mein Father, meine Mutter, mein Brother und ich (Порівн.: Vater, Bruder).

Появі інтерференції сприяють й **інші випадки**:

1) На ранньому етапі навчання схожість слів в англійській і німецькій мовах призводить до їх неправильного вживання:

Mir also gefällt Horrorfilms (Порівн.: Mir gefällt auch Horrorfilms).

Англійську лексичну одиницю also (також) ужито замість німецької auch (також) через схожість написання з німецьким also (отже).

Ich bekomme Lehrerin (Порівн.: Ich werde Lehrerin).

У реченні внаслідок схожого написання співвіднесені дієслова become (англ. ставати) і bekommen (нім. отримувати).

2) Частою причиною неправильного вживання є багатозначні слова, коли студент стоїть перед необхідністю вибору одного з варіантів. У цьому випадку

має місце перенесення з української мови. Наприклад:

Ich führe meine Schwester in den Kindergarten (Порівн.: Ich bringe meine Schwester in den Kindergarten).

Die Schüler übersetzen den Vorschlag (У контексті мало бути: Die Schüler übersetzen den Satz).

Висновки.

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що під час вивчення другої іноземної мови в усному та письмовому мовленні студентів виникають інтерферентні помилки на всіх мовних рівнях. Причиною інтерференції є недостатня іншомовна компетенція учня. Відхилення від норми виражається в порушенні сполучуваності лексичних і граматичних одиниць, порушенні правил вимови. Ступінь інтерферуючого впливу першої іноземної мови високий. У деяких випадках вона перевершує інтерференцію рідної мови. Систематизація інтерферентних помилок та вивчення причин їхньої появи дадуть змогу розробити ефективний механізм мінімізації інтерференції під час навчання другої іноземної мови.

Література:

1. Вайнрайх У. Язикові контакти. Київ : Вища школа, 1979. 263 с.
2. Ternes, E. Probleme der kontrastiven Phonetik. Forum phoneticum, Bd. 13. Hamburg: Buske Verlag, 1976. S. 126.
3. Wandruszka M. Die Mehrsprachigkeit der Menschen. R. Piper & Co. Verlag, München, 1979, 357 S.

References:

1. Weinreich, U. (1979). Yazykovi kontakty [Language contacts]. Kyiv: Higher School, 263p. (in Ukrainian)
2. Ternes, E. (1976). Probleme der kontrastiven Phonetik. Forum phoneticum, Bd. 13. Hamburg: Buske Verlag, S. 126. (in German)
3. Wandruszka, M. (1979). Die Mehrsprachigkeit der Menschen. R. Piper & Co. Verlag. München, 357 S. (in German)

Abstract. The article deals with cases of interference in the speech of students who study German as a second foreign language after English. The focus of attention is the interaction of three languages - Ukrainian, English and German, which interfere with each other in the process of mastering a second foreign language. The study shows that interfering errors occur at all linguistic levels: phonetic, lexical-semantic and grammatical, and also that the interfering influence of the first foreign language is much greater than the influence of the native language.

Key words: interference, interference mistakes, English language, German language, bilingualism.

Стаття відправлена: 19.02.2024 р.

© Рибалка Н.В.

UDC 821.111.0(092)(73)(02)

THE SIGNIFICANCE OF LINGUISTIC CONCEPTUAL “METAPHOR OF VISION” IN TERMS OF TRANSCULTURE

Yalovenko O.

PhD in Philology, Associate professor

ORCID ID: 0000-0001-8787-7339 PhD in Philology

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 2, 20308

Abstract. The article deals with the significance of linguistic conceptual “metaphor of vision” in terms of transculture, in particular in Jhumpa Lahiri’s writing. The *aim* of the article is an attempt to explore conceptual “metaphor of vision” in Lahiri’s fiction and in terms of transculture, and how the metaphor is extended by variations on core metaphors. It is indicated that “metaphor of vision” is an important aspect of Lahiri’s poetics; metaphor is directly related to gender issues and interpreted as conceptual (individual). In many Lahiri’s stories, we notice that women are often objectified. They become the object, the body in the sight of men (who appear as passive objects), and very often only physical appearance/ beauty is important to them.

Key words: conceptual metaphor, “metaphor of vision”, transculture, identity, immigrant, Indian culture.

Introduction. Being a multifaceted phenomenon that involves different approaches to its development, metaphor attracted linguists’ attention since long time. For most people it is a poetic and rhetorical means of expression that occurs more in unusual language than in the sphere of everyday communication. Moreover, metaphor is usually considered exclusively as one of the manifestations of natural language – something that belongs to the words realm, but not to the thought realm. That is why most people still believe they can do without metaphors in life. But it can be argued that metaphor permeates our entire life and is reflected both in our speech and in thinking. Our everyday conceptual system, we think and act within, is metaphorical in its very essence.

Analysis of recent research and publications. Despite the presence of scientific works of foreign critics (T. Bhalla (2012), K. Chatterjee (2016), S. Dasgupta (2011), N. Friedman (2008), R. Heinze (2007), F. Kral (2007), S. Lutzoni (2017), A. Rizzo (2012) and others), Lahiri’s writing is not fully investigated, which determines further theoretical studies both in the context of transculture and in metaphor exploring.

Main text. There is a difference between everyday speech and fiction language. The *aim* of the article is an attempt to explore conceptual “metaphor of vision” in Lahiri’s fiction and in terms of transculture, and how the metaphor is extended by variations on core metaphors.

Jhumpa Lahiri’s stories (an American writer of Bengali origin) combine an Eastern and Western cultural traditions, which enables to have a “double audience”. “Metaphor of vision” is an important aspect of Lahiri’s poetics; metaphor is directly related to gender issues and interpreted as conceptual (individual). In many Lahiri’s stories, we notice that women are often objectified. They become the object, the body in the sight of men (who appear as passive objects), and very often only physical appearance/ beauty is important to them.

Compared to the symbolic “poverty” of male characters (they usually act as secondary characters, and often the reader is provided with a few sentences about them and never many physical descriptions), Lahiri gives a detailed description of female ones. We notice completely another tendency within women. Nearly every story had a wide description of the woman’s appearance. This can be found in “Hell-Heaven” (“Unaccustomed Earth” collection, 2008).

Being a narrator, we see how Usha perceives her mother and has a condescending tone towards her. From the narrative’s very beginning, we find a nice description of Usha’s mother. Aparna was a typical Bengali woman, and sometimes it was difficult to confuse her nationality. The daughter and her husband see Aparna as a woman who has “a common Tangail sari ... a thick stem of vermillion¹ powder in the center parting of her hair ... and the full round face and large dark eyes that are so typical of Bengali women” [8, p. 61].

Within this wide description, Lahiri chooses the word “typical” which identifies Aparna and many other women who usually are in their husbands’ “shadow”; a typical Indian woman who is little respected for her abilities except cooking and housekeeping. But later Usha changes her mother’s description as well as her attitude towards her mother. It is not a typical passive Bengali mother and a submissive wife anymore, but an individual who has a “love of music, film, leftist politics, poetry” [8, p. 64]. Her mother is a person who can do something else beyond her daily home routine, for example go for “drives through Boston and Cambridge, and soon outside the city, flying down the highway”, etc. Now her mother’s excursions are not limited to house ware shops in Boston.

We have to speak about significant historical events here. Lahiri mentions Indian immigrant women during the late 1970s, just a few decades after India had gained independence from the British (not like in the 21st century when immigration is a common thing for both genders). Regarding Deborah from the same story, we notice the opposite: Usha’s father treated this American woman neutrally: “My father thought neither ill nor well of Deborah, never commenting or criticizing as my mother did” [8, p. 53]. Unlike other female characters, Deborah does not become an object.

“Metaphor of vision” is also found in “Interpreter of Maladies” (1999). Due to the lack of communication with “hers”, Mrs. Das has forgotten the Bengali language and therefore does not pay attention to a romantic song sung to her in Hindi by a naked to-the-waist vendor near the teahouse. For the man, as for the rest of the Hindus, Mrs. Das is dressed too openly. While Mrs. Das buys fried pepper rice, which is wrapped in a newspaper, her half-naked figure is carefully examined by the sellers, as they are not used to seeing such looseness in Indian women. The main

¹ In this context, we have to mention about crucial role of vermillion as a brilliant red color in Indian culture. It is also known as “Sindoor”, and it’s often used in religious rituals and cultural ceremonies. The vibrant red color symbolizes power, passion and purity. Vermillion is associated with Goddess Parvati who represents love and devotion in marriage. It is a symbol of good luck (“saubhagya”). Since ancient times, vermillion was regarded as the color of blood and, thus the color of life. It was used to paint temples and the carriages of the emperor, and as the printing paste for personal seals.

character, Mr. Kapasi is also confused as he has never seen his wife naked.

Again Lahiri appeals to the woman's detailed description: Mrs. Das was bare-legged, she was wearing a red and white knee-length skirt, square wooden heels, a body-hugging blouse with an attractive strawberry pattern, and pink nail polish in the tone of her lipstick. Her hair was short and she wore brown glasses.

It should be mentioned, that in Lahiri's stories, both men and boys contemplate women. A clear example of it we found in "Mrs. Sen's" when the boy looks at a Bengali woman from his age perspective. Eliot compares Mrs. Sen with his American always-busy mother.

"Sexy" is no exception of woman's objectification, as the main character Miranda also becomes an object of contemplation for her lover: "In less serious moments Dev said he liked that her legs were longer than her torso, something he'd observed the first time she walked across a room naked" [7, p. 50].

Of course, we may speak about gender role changes here, as Miranda symbolically "crossed" the line of what is allowed (unlike Bengali women, she is not ashamed of her body). We notice that Dev (he was the first to tell her that) gives his somewhat frank description of Miranda: "You're the first," he told her, admiring her from the bed. "The first woman I've known with legs this long" [7, p. 50].

Rohin, who has been left with Miranda for a while, has his own appreciation of his temporary nanny: "You're sexy," he declared. ... He cupped his hands around his mouth, and then he whispered, "It means loving someone you don't know" [7, p. 59]. Even in Rohin's eyes, Miranda is seen as "sexy". Not realizing the meaning of the word ("loving someone you don't know"), the child understands how Miranda, dressed in a rather revealing dress and high-heeled shoes, differs from his "gray" and submissive Bengali mother.

A similar motif of gender role changes is seen in "Hell-Heaven". We notice Aparna's gender role transformations with Pranab's arrival: being a docile immigrant woman who is unable to cope with a new culture, her identity and motherhood, Aparna takes the dominant role later. Pranab's visits literally inspire her and that is why she behaves selfishly, and sometimes exceeds the symbolic allowed "border" [11, p. 161]. We also have to mention the role of "invisible existence", which is related to the gender component of Lahiri's poetics. Often Lahiri's female characters associate with maids who can cook dinner and wash socks only. Unlike men, the assimilation process is much more difficult for women.

"Metaphor of vision" is found in "A Temporary Matter" where Shoba is being looked at by her husband Shukumar (and only her physical appearance is important to him): "Her beauty, which had once overwhelmed him, seemed to fade. The cosmetics that had seemed superfluous were necessary now, not to improve her but to define her somehow" [8, p. 14]. To some extent, a reader finds a negative woman's interpretation which is defined by cosmetics only.

Being married, Shoba feels alone; she is in despair because her husband seeks some sort of attraction and one day he admits that he cut out a picture of a woman from an advertisement whom he had found strangely attractive. Shoba is being humiliated; at that time she was pregnant and had grown so large that her husband "no longer wanted to touch her" [8, p. 19].

Shoba realizes that she is not attractive to her husband anymore; Shukumar cannot relate to her on an emotional level, and this (but not the mourning over the death of their stillborn baby when Shoba decides to move out to her apartment) makes their marriage fall apart. Even fourth night of darkness which gave them enough time to talk with each other did not help in this way. We have to mention about NIGHT symbol here which is directly related to the silence concept “Chimmoku” in Lahiri’s poetics. In “A Temporary Matter” (like in other Lahiri’s stories) we find a direct contrast to the fact that Lahiri often shows strong and independent women who resist cultural norms.

In “Nobody’s Business” Sang (short for Sangeeta), an Indian American immigrant, is also described physically by Paul (her roommate, who hopes to have relations with her). One day Paul sees Sang in a towel after her shower. “For weeks, he had longed to catch a glimpse of her this way, and still he felt wholly unprepared for the vision of her bare legs and arms, her damp face and shoulders” [8, p. 190].

At first, we may say that Sang is a happy independent woman who does not feel inner disappointment. She seems to have successfully adapted to the new culture and no longer wishes to root herself in Indian culture. Sang does not speak Bengali, at the age of thirty she does not think of being married (that is something that can wait). No doubt, she is a woman of a new type and she is related to Paul not as an individual but as an object.

The objectification motif is found in “The Namesake” (2003), where the main character Ashima is valued as a commodity. Even her acquaintance with her future husband takes place silently (as in China). Again silence concept “Chimmoku” plays an important role². It is worth noting that marriage is a symbolic “elevation” in rank for the woman because woman’s true power is revealed only after marriage. It is believed that it is a woman who gives magical protection to man (for example success in business), as she has “her” energy, which a man cannot exist without. When looking at a woman, her traditional outfit – a sari – also plays significant role, it says much about her character and taste, as well as about her position in the family. You even need to know how to wear a sari. The traditional image of an Indian woman is also successfully complemented with jewelry.

In Lahiri’s stories, we often see completely different migration experiences with women. Often they leave their home country just to accompany their husbands, following the practice of traditional arranged marriage. They are always literary “brought” to America, as Mrs. Sen from “Mrs. Sen’s”. “[h]ere, in this place, Mr. Sen has brought me, I cannot sometimes sleep in so much silence” [7, p. 115]. In this way, women like Mrs. Sen appeared both an object to admire and thing necessary to be taken to America.

We have to note, that almost every Lahiri’s story contains a lengthy description of a woman, which is related to gender issues. But in “The Treatment of Bibi Haldar” (from “Interpreter of Maladies”, 1999) woman is described just with two lines: “To

² Culturally significant SILENCE concept is one of the key elements in Lahiri’s poetics. SILENCE combines two distinct components: women invisibility / visibility (when a woman is being objectified). Another important subtext is also seen in Lahiri’s stories, when perceived non-communication moves from individual into a qualitatively different paradigm, a transcultural one, connected with cultural characteristics.

get her to quiet down, Halдар placed a one-line advertisement in the town newspaper, in order to solicit a groom: “GIRL, UNSTABLE, HEIGHT 152 CENTIMETRES, SEEKSHUSBAND.” The identity of the prospective bride was no secret to the parents of our young men, and no family was willing to shoulder so blatant a risk [7, p. 86].

Summary and conclusions. Woman’s objectification in Lahiri’s poetics has a considerable and even crucial role. Often, it is the woman who becomes the object of contemplation. Lahiri shows the material dependence of women on men, that is why the problem of gender relations is associated with the decline of family values, where marriage itself becomes a temporary matter.

We have to highlight that almost in every Lahiri’s story women are being objectified (and often it has a negative impact as well). We mean contemplating physical and only then inner beauty. The woman becomes the object, the body, whereas the masculine is granted the power of asserting his nihilating look at the feminine being-in-itself as a passive object. When speaking about Lahiri’s transcultural writing the following metaphors can be used: “melting pot”, “bright rainbow”, and “salad bowl” (all of them characterize hybrid Asian-American literature in general); and “metaphor of vision” can be surely added to this list, which is no less important aspect of gender component of Lahiri’s poetics.

References:

1. Bhalla T. Being (and Feeling) Gogol: Reading and Recognition in Jhumpa Lahiri’s “The Namesake”. *MELUS: Multi-Ethnic Literature of the U.S.* 2012. № 37 (1). P. 105-129.
2. Chatterjee K. Negotiating Homelessness through Culinary Imagination: the Metaphor of Food in Jhumpa Lahiri’s “Interpreter of Maladies”. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*. 2016. № 8 (3). P. 197-205.
3. Dasgupta S. Jhumpa Lahiri’s “Namesake”: Reviewing the Russian Connection. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*. 2011. № 3 (4). P. 530-544.
4. Friedman N. From Hybrids to Tourists: Children of Immigrants in Jhumpa Lahiri’s “The Namesake”. *Critique: Studies in Contemporary Fiction*, 2008. № 50 (1). P. 111-128.
5. Heinze R. A Diasporic overcoat? Naming and Affection in Jhumpa Lahiri’s “The Namesake”. *Journal of Postcolonial Writing*. 2007. № 43 (2). P. 191-202.
6. Kral F. Shaky Ground and New Territorialities in *Brick Lane* by Monica Ali and *The Namesake* by Jhumpa Lahiri. *Journal of Postcolonial Writing*. 2007. № 43 (1). P. 65-76.
7. Lahiri J. *Interpreter of Maladies*. Boston, New York : Houghton Mifflin Company. 1999. 198 p.
8. Lahiri J. *Unaccustomed Earth*. New York, Toronto : Manotosh Biswas. 2008. 331 p.
9. Lutzoni S. Jhumpa Lahiri and the Grammar of a Multi-Layered Identity. *Journal of Intercultural Studies*. 2017. № 38 (1). P. 108-118.

10. Rizzo A. Translation and Bilingualism in Monica Ali's and Jhumpa Lahiri's Marginalized Identities. *Text Matter*. 2012. № 2 (2). P. 264-275.

11. Yalovenko O. New Interpretation of Gender Relations in Jhumpa Lahiri's "Hell-Heaven". *Current issues of humanitarian sciences*. 2022. Issue 47. Volume 4. P. 159-165.

УДК 811.111

MODERN CLASSIFICATIONS OF THE BIBLICAL IDIOMS

СУЧАСНІ КЛАСИФІКАЦІЇ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Leshchenko H.V. / Лещенко Г. В.

d.philol.s., prof. / д.філол.н., проф.

ORCID: 0000-0002-5316-0628

Hrechukha L.O. / Гречуха Л. О.

c.philol.s., as.prof. / к.філол.н., доц.

ORCID: 0009-0007-0992-0750

Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Shevchenka Blvd., 460, 18005

Черкаський державний технологічний університет, Черкаси,

бул Шевченка, 460, 18005

Анотація. У статті розглянуто сутність поняття «біблійний фразеологізм», визначено його специфічні риси та критерії вирізнення з-поміж інших мовних одиниць. Особлива увага присвячена принципам класифікації біблійних фразеологізмів. До найбільш поширених класифікацій відносять класифікації за етимологічним і семантичним критеріями, за типом формування, за хронологічним критерієм, за ступенем їхнього зв'язку з Біблією, за критерієм їх відповідності рівням мови, за тематичним принципом.

Ключові слова: біблеїзм, біблійний фразеологізм, класифікація біблеїзмів, критерії класифікації.

Вступ. Біблія – це одне з найстаріших і найпопулярніших священних писань, перекладених багатьма мовами. Ідентифікація та відтворення біблеїзмів під час перекладу є однією з найактуальніших проблем перекладознавства. Серед чинників українська дослідниця О. В. Дзера називає наступні: 1) біблеїзми складають вагомий шар англійської та української фразеології; 2) Святе Письмо створює універсальний культурний код, крізь призму якого може бути сприйнята уся література християнського світу [2, с. 131].

Вивчення лінгвістичної літератури, присвяченої дослідженню біблійних фразеологізмів (біблеїзмів), показало, що вони становлять важливий і цікавий шар фразеології у багатьох мовах світу, оскільки їх відбір у кожній мові відбувається з одного загального джерела – Біблії. Біблійна фразеологія англійської мови, з одного боку, є частиною її фразеологічної системи, і, отже, біблійний фразеологізм набуває всіх диференціальних ознак фразеологічної одиниці, а з іншого боку, біблеїзми мають низку специфічних ознак, зумовлених їх походженням й особливою семантикою, а також стилістичною характеристикою та певними функціями у мові. Дослідження... становить мету нашої наукової розвідки.

Основний текст. Термін «біблеїзм» представляє собою багатопланове лінгвістичне явище, проте його визначення і досі залишається розмитим. Загалом, *біблеїзми* розглядаються як мовні одиниці, що були запозичені з біблійних текстів та сюжетів, такі як слова, сталі словосполучення та цитати.

О. С. Ахманова ввела в науковий обіг термін «біблеїзм» у своєму «Словнику лінгвістичних термінів» у середині XX століття, ідентифікуючи його як «біблійне слово або вираз, що став частиною загальної мови» [див. 1, с. 36]. Це широке визначення охоплює як окремі слова та вирази, так і прислів'я

та приказки.

Сучасні словники розширюють концепцію біблеїзмів, використовуючи терміни «фразеологічні сполучення» та «біблійні афоризми». У той же час, представники церкви вважають будь-яке слово чи вираз із тексту Святого Письма біблеїзмом, незалежно від перекладу чи мови оригіналу тексту. Деякі вчені включають до поняття біблеїзмів вирази, які увійшли в мову з молитовних текстів.

Є. М. Верещагін розглядає біблеїзми як окремі слова, сталі словосполучення, цілі вирази і навіть фрази, які мають своє коріння в Біблії або були піддані семантичному впливу біблійних текстів, навіть якщо вони не асоціюються з Біблією в сучасній мовній свідомості [там само, с. 37].

Т. О. Берднікова і Н. А. Уарова вважають, що термін «біблеїзм» охоплює різноманітні аспекти і включає в себе «фразеологізми, афоризми біблійного походження, крилаті слова та вирази, стійкі поєднання слів, які прямо або опосередковано пов'язані з конкретними біблійними сюжетами та ситуаціями, а також цитати зі Святого Письма» [3, с. 112].

З літературознавчого погляду до біблеїзмів належать цитати з Біблії, старозавітні посилання та алюзії, що виявляються у творчості письменників. З лінгвістичної точки зору біблеїзми включають біблійні слова та висловлювання, які використовуються в мові і становлять значущу невід'ємну частину мовної культури.

Лінгвістична інтерпретація біблеїзмів визначається дослідницьким підходом. Деякі дослідники розглядають їх у вузькому розумінні, як «сталі поєднання (фразеологізми), які відрізняються смисловою закінченістю, відтворюваністю (з можливими варіантами), семантичною та стилістичною маркованістю» [4, с. 20]. Інші розглядають біблеїзми більш широко і включають до їхнього складу висловлювання, утворені на основі біблійних сюжетів.

Більшість дослідників у своїх працях визнають біблеїзми як фразеологізми та цитати з біблійних текстів. Наприклад, визначення А. Біріха та Й. Матешича вказує на те, що біблеїзми представляють собою «мовні одиниці, запозичені з Біблії», при цьому «значну частину з них становлять стійкі поєднання, а також цілі вирази і навіть фрази» [5, с. 41]. Схожим чином визначають біблеїзми О. В. Кунін, В. Г. Гак, С. Бен-Лев, К. М. Дубровіна, Л. М. Грановська, А. О. Жолобова, О. В. Камінська, А. В. Григор'єв, Н. Є. Іванова, А. П. Корнєєва, О. В. Реунова [див. 1, с. 37].

Однак в інших дослідженнях визначення біблеїзмів обмежується окремими словами або поєднаннями слів, які були запозичені зі Святого Письма. О. С. Семенова розглядає біблеїзми як «особливу групу у системі образних засобів літературної мови» [там само].

Г. В. Белікова вважає терміни «біблеїзм» і «біблійний фразеологізм» синонімічними, що випливає з її розуміння біблійності. Під біблійністю вона розглядає [див. 8, с. 32]:

а) істинні фразеологізми / цитати, сформовані у біблійних текстах (*to cast pearls before swine* – метати бісер перед свинями; *salt of the earth* – сіль землі);

б) вирази, утворені з вільних словосполучень, які зустрічаються у текстах Біблії (*to wash one's hands* – вмивати руки; *to bury one's talent(s) [in the earth]*; *to waste one's talent(s) (abilities)*; *hide one's light nîd bushel* – заривати свій талант у землю);

в) алюзії, які містять слова з біблійною етимологією (*a Judas kiss, kiss of Judas* – поцілунок Юди, Іудин поцілунок; *Belshazzar's feast* – бенкет Валтасара).

Деякі автори визначають біблеїзми як структурні одиниці, які формуються під час образного переосмислення біблійних сюжетів, включаючи слова, словосполучення та речення [там само]. Ці біблеїзми можна розподілити за різними рівнями мови: лексичні (еквівалентні окремому слову), фразеологічні (еквівалентні словосполученню) та пареміологічні (еквівалентні за структурою пропозиції).

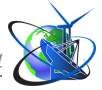
Згідно з Н. В. Климович, біблеїзми можуть представляти собою «слова (терміни, зафіксовані у тексті Святого Письма, такі як антропоніми, топоніми, релігійні терміни) та фразеологічні одиниці (як запозичені з тексту Святого Письма або утворені на основі біблійних оповідей та сюжетів). Біблеїзми-слова (наприклад, імена власні та назви божественних істот) можуть використовуватися в складі вокативних вигуків» [див. 1, с. 38].

Іншим способом розуміння біблізмів є визначення, яке подає В. М. Мокієнко та його послідовники. Вони вважають, що біблійні одиниці не лише запозичуються з тексту Біблії, але також можуть виникати на основі біблійних сюжетів та переказів [там само]. Це розуміння є значущим, оскільки серед біблізмів, зокрема біблійних фразеологізмів, існує значна група одиниць, які визнаються біблійними фразеологізмами, хоча самої фразеології в Біблії немає.

Наприклад, у виданні «Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів» за редакцією С. Єрмоленка біблеїзми фактично обмежуються стійкими висловами, які отримали статус фразеологічних одиниць. Наприклад: «біблеїзми – вислови зі Святого Письма, що вживаються в літературній мові, зокрема в художньому та публіцистичному стилях, з метою створення словесно-художніх образів. Наприклад: *нести свій хрест, адамові діти, святая святих, вавилонське стовпотворіння*» [див. 10, с. 41].

У сучасному мовознавстві широко поширена думка, що біблеїзм може бути розглянутий як «універсальна конотативна одиниця мови з певним символічним значенням, сформованим за контекстом Біблії чи біблійним сюжетом». У такому розумінні до поняття «біблеїзм» можуть бути включені різні структурні різновиди, такі як лексичні біблеїзми (*Авель, Вавилон, Ірод, Каїн* та ін.), фразеологізовані біблеїзми (*вавилонський потоп, Давид і Голіаф, єгипетські кари* та ін.) і пареміологічні біблеїзми (*віддати кесареві кесарево, а Боже Богові; не сотвори собі кумира* та ін.) [там само].

Отже, при усій різноманітності визначень, наразі не існує єдиного розуміння терміну «біблеїзм», а визначення, яке було б прийнятним для уніфікації біблійних одиниць, поки що залишається невиопрацьованим. У нашому дослідженні ми виходимо з того, що біблеїзм – це універсальна конотативна одиниця мови з певним символічним значенням, сформованим за

контекстом Біблії чи біблійним сюжетом. Це поняття охоплює такі структурні різновиди, як лексичні біблеїзми, фразеологізовані біблеїзми, пареміологічні біблеїзми. Розглянемо докладніше групу біблійних фразеологізмів.

Біблійні фразеологізми (або **біблеїзми**), які мають своє коріння у Біблії, є доволі поширеними і актуальними в сучасному світі. Важливо відзначити, що біблеїзми поширені лише в країнах, де християнство є домінуючою релігією. Наприклад, в країнах Азії, таких як Японія, Китай та Індія, де основні релігії – буддизм, даосизм і індуїзм – біблеїзми майже відсутні. Хоча представники християнської віри можуть бути присутні в цих країнах, їх кількість є дуже обмеженою. Для того, щоб біблеїзми були поширеними, важливо, щоб більшість населення сповідувала християнство. У таких країнах, як Німеччина, Велика Британія та Україна, біблеїзми є широко розповсюдженими, оскільки більшість населення в цих країнах за віросповіданням є християнами [6, с. 38].

Біблеїзми англійської мови, з одного боку, є частиною її фразеології і володіють усіма диференціальними ознаками фразеологічної одиниці, а з іншого – біблеїзми мають низку характерних ознак, зумовлених їхнім походженням та специфічною семантикою, стилістичними характеристиками та окремими функціями у мові. До специфічних рис біблеїзмів вчені відносять, насамперед, їхню змістову структуру з чітко окресленими морально-дидактичними та морально-етичними компонентами, а також лінгвостилістичні особливості, що реалізуються в конотативності їхньої семантики [11, с. 103].

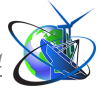
Виходячи із складної природи поняття, цілком закономірною є відсутність загальної класифікації біблеїзмів, оскільки мовознавці спираються на різні критерії. Розглянемо деякі з них детальніше.

За **типом формування** В. Г. Белікова вирізняє такі біблійні фразеологічні одиниці мови [див. 8]:

- (1) **«чисті» біблійні цитати**, які сформувалися як фразеологізми безпосередньо у текстах Біблії (наприклад: «*зцілися сам*»; «*сіль землі*»);
- (2) **фразеологізми, сформовані на основі вільних словосполучень** біблійних текстів і закріплені в сучасних мовах у фразеологічному значенні (наприклад: «*земля обітована*», «*вмивати руки*», «*заривати талант у землю*»);
- (3) **фразеологізми-біблійні алюзії**, що містять у своїй семантико-синтаксичній структурі слова-компоненти біблійного походження (наприклад: «*бенкет Валтасара*»; «*харчуватися медом і акридами*»; «*старий, як Мафусаїл*»).

За **етимологічним принципом**, тобто з точки зору походження, біблійні фразеологізми поділяються на такі види [5, с. 14]:

- 1) **вирази, які відрізняються цілісністю значення** власне у самому тексті Біблії (*to keep as the apple of smb's eye* – «зберігати як зіницю ока», *(the) alpha and omega* – «альфа і омега»);
- 2) **фразеологізми, утворені на ґрунті вільних словосполучень** з Біблії, які потім отримали нове фразеологічне значення (*to hide one's light under a bushel* – «зарити талант у землю»);
- 3) **фразеологічні одиниці, які не представлені своїм лексичним складом у тексті Біблії**, але семантично визначені ним (*forbidden fruit* – «заборонений

плід»).

Пізніше ця класифікація була доповнена четвертим видом – **фразеологічними одиницями, які обумовлені загальним змістом Біблії** (*the end of the World* – «кінець світу»).

Н. П. Матвєєва розподіляє біблійні фразеологізми на дві великі групи за **хронологічним критерієм** [9, с. 79]:

1. **«Передбіблійні фразеологічні одиниці»** (*the root of the evil* – «корінь зла», *the salt of the Earth* – «сіль землі»). До цієї групи зараховуються фразеологізми, які у тексті Біблії виступали в якості вже сформованих метафоричних узагальнено-образних зворотів. Йдеться про чисельні власно біблійні метафоричні звороти, що використовувалися у притчах і проповідях Христа, пророків, євангелістів (*a mote in smb's eye* – «дрючок у чужому оці», «чужий недолік»; *to search one's heart* – «аналізувати свої дії»).

2. **«Післябіблійні фразеологічні одиниці»**, які поділяються на дві підгрупи:

(1) біблійні фразеологізми, утворені внаслідок метафоризації біблійних вільних словосполучень (*the slaughter of the innocents* – «побиття немовлят»); до речі, саме до цієї підгрупи відносяться інтернаціональні біблійні фразеологізми;

(2) біблійні фразеологізми, які взагалі відсутні в Біблії у прямому або переносному значенні, а формуються у мові, ґрунтуючись на тих чи інших сюжетах з Біблії (*to cast one's bread upon the waters* – «пускати хліб по воді»). Біблеїзми такого типу переважно не зустрічаються в інших мовах і вважаються національно запозиченими.

Інший відомий мовознавець В. Г. Гак пропонує такі критерії класифікації біблеїзмів [7, с. 9]:

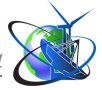
1. За **ступенем їхнього зв'язку з Біблією**:

(1) **Первинні біблеїзми**, що безпосередньо відображають біблійний текст або ситуацію. До цієї групи зараховують більшість біблеїзмів. Наприклад, вирази '*a lamb of God*' (агнець Божий), '*alpha and omega*' (альфа та омега), '*manna from heaven*' (манна небесна), '*the promised land*' (земля обітована). Як бачимо, всі ці біблеїзми мають еквівалент, оскільки вони прийшли з одного джерела – з Біблії.

(2) **Вторинні біблійні фразеологізми**, які лише побіжно пов'язані з текстом Біблії. Фразеологізм біблійного походження у творі «Маленькі жінки» (*It's past nine, and dark as Egypt*) є саме вторинним – тут йдеться про дев'яту кару, яку Господь послав на єгиптян за непослух фараону.

(3) **Безпосередні біблеїзми**, які відносяться власне до Біблії. Наприклад, фрагмент, де Ісус говорить: '*But I tell you not to resist an evil person. But whoever slaps you on your right cheek, turn the other to him also*'. До цієї ж групи належить фразеологізм '*out of the mouths of babes and sucklings*', який має пряме значення і перекладається як «новачок, або недосвідчений», дослівно перекладається як «новонароджена дитина, грудна дитина».

(4) **Опосередковані біблеїзми**, тобто ті, де є ознаки запозичення з інших мов або авторства інших оповідачів. Прикладом біблеїзмів з переносним значенням може слугувати вираз '*a lost sheep*', який перекладається як

«заблукавши вівця», або як «людина, яка збилася з праведного шляху».

2. За семантикою:

(1) **Біблеїзми з прямим значенням** (*babes and sucklings* – «новачки, недосвідчені люди»; *the holy of holies* – «святая святих»).

(2) **Біблеїзми з переносним значенням** (*to eat one's words* – «забрати свої слова назад»; *a lost sheep* – «людина, яка втратила дороговказ»).

С. Онопрієнко виокремлює три групи біблійних фразеологізмів, застосовуючи критерій їх **відповідності рівням мови**, а саме [див. 8]:

1. **Лексичні біблеїзми** (*фарисей, Мафусаїл*).

2. **Фразеологічні біблеїзми** (*цап відбувайло*).

3. **Пареміологічні біблеїзми** (*Хто не працює, той не їсть*).

Ще однією, доволі розповсюдженою є класифікація за **тематичним принципом**, відповідно до якої вирізняють такі групи [див. 8]:

1. **Біблеїзми-власні назви** є досить поширеними у мові будь-якої християнської країни. Тому ці власні назви часто стають загальними назвами, наприклад: *Ірод, Каїн, Самсон*. Такі власні назви також входять до складу біблійних фразеологічних одиниць: *Соломонове рішення, співати Лазаря*. Досить багато біблеїзмів-власних назв вживаються як власні назви для найменування людини: і в англійській, і в українській мовах зустрічаються такі імена, як *Данила (Daniel), Ілля (Elijah), Марія (Mary, Maria), Матвій (Matthew)* та ін. Зазначимо, що в англійській мові виражена тенденція називати дитину ім'я біблійного, на відміну від української мови.

2. **Біблеїзми-топоніми** – це географічні назви, згадані в тексті Святого Письма (*Вавилон, Назарет, Голгофа*), які можуть входити до складу фразеологізмів: *Вавилонське стовпотворіння, Єрихонські труби* тощо. В усному мовленні біблеїзми-топоніми використовуються в якості алюзій, тобто непрямих посилань на певний біблійний сюжет.

3. **Біблеїзми-релігійні реалії** – це слова, які використовуються у практиці відправлення релігійних обрядів та у найменуванні предметів церковного побуту, а також найменування божественних істот (*хрещення, слей, миро, вівтар, ангел* та ін.). Закони служіння Богові, правила відправлення релігійних обрядів, а також спеціальні правила для священиків та їхніх сімей прописані у самому тексті Святого Письма. Звідси випливає, що ті слова, які використовуються в сучасній мові для найменування предметів церковного побуту та у практиці відправлення церковних обрядів, зафіксовані у Біблії і є біблійними.

Висновки. Вибір класифікації біблійних фразеологізмів, як правило, зумовлений завданнями наукового дослідження та його пошуковим фокусом. Серед класифікацій біблеїзмів найбільш відомими є класифікації за етимологічним і семантичним критеріями, за типом формування, за хронологічним критерієм, за ступенем їхнього зв'язку з Біблією, за критерієм їх відповідності рівням мови, за тематичним принципом. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виопрацюванні єдиної універсальної класифікації біблійних фразеологізмів, з урахуванням критеріїв їх вирізнення та специфіки функціонування в мовному просторі.

Література

1. Бакина А. Д. Библизмы vs библейные фразеологизмы: уточнение понятий (на примере английских и немецких текстов) // Лингвистика. 2021. Т.21. № 6. С. 35-43. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bibleizmy-vs-bibleyskie-frazeologizmy-utochnenie-ponyatiy-na-primere-angliyskih-i-nemetskih-tekstov>
2. Дзера О. В. Англо-українська біблійна фразеографія: перекладознавчий аспект // Закарпатські філологічні студії. Вип. 3. Т.2. С. 133-138. URL: http://zfsjournal.uzhnu.uz.ua/archive/3/part_2/29.pdf
3. Бердникова Н. А., Уарова Н. А. Функционирование библизмов в современном русском языке. 2015. С. 109-119. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/funktsionirovanie-bibleizmov-v-sovremennom-russkom-yazyke>
4. Бетехтина Е. Н. Фразеологизмы с библейскими именами (в русском и английском языках) / под ред. Г. А. Лилич. СПб: Изд-во СПб ун-та, 1999. 172 с.
5. Бирих А., Матешич Й. Фразеология библейского происхождения. Прага, 1999. 487 с.
6. Вергалюк М. М. Лексикографування біблійних фразеологізмів в українській мові // Мовні і концептуальні картини світу. 2018. Вип. 2 (64). С. 36-42. URL: <https://mova.knu.ua/wpcontent/uploads/2019/11/5-1.pdf>
7. Гак В. Г. Вопросы сопоставительной фразеологии (библизмы в русском и французском языках) // Вопросы языкознания. 1997. № 5. С. 55-65. URL: <https://vja.ruslang.ru/ru/archive/1997-5/55-65>
8. Касумова М. Ю. Библийская фразеология в современных лингвистических исследованиях. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bibleyskaya-frazeologiya-v-sovremennyh-lingvisticheskikh-issledovaniyah>
9. Матвеева Н. П. Библизмы в русской словесности. М.: Наука, 1999. 126 с.
10. Піддубна Н. В. До питання про статус біблізмів у сучасній українській мові // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2017. Вип. 45. С. 40-46. URL: <https://zenodo.org/records/814025>
11. Талалай А. А., Сітко А. В. Біблізми як особливий різновид фразеологічних одиниць // Theoretical and empirical scientific research: concept and trends. Volume 2. С. 102-104. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/17323>

Abstract. The article deals with the concept of the “biblical idiom”, as well as defines its specific features and criteria for distinguishing it from other language units. Special attention is given to the principles of classification of the biblical idioms. The most wide-spread classifications include those based on etymological and semantic criteria, the type of formation, the chronological criterion, the degree of the idiom’s correlation with the Bible, the criterion of its correspondence to language levels, the thematic principle.

Key words: biblicalism, biblical idiom, phraseological unit, classification of biblical idioms, classification criteria.

Стаття відправлена: 26.02.2024 р.

© Лещенко Г. В., Гречуха Л. О.

CONTENTS

Innovations in Pedagogy, Psychology and Sociology

http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-075	3
STUDY OF THE MOTIVATION OF THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF TEACHERS IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE <i>Oleksenko S.V., Khomenko O.A.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-077	13
DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIONOMIC SPHERE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING <i>Tiulpa T. M.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-080	19
FEATURES OF SUICIDAL BEHAVIOR OF MILITARY SERVANTS <i>Hrynova N.V.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-081	24
POSTSTRUCTURALISM AND POSTMODERNISM IN THE MODERN SOCIOLOGY OF GENDER <i>Vilkova O.Y.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-086	31
INTERACTIVE MEDIA AS A MEANS OF TEACHING AUDIOVISUAL STORYTELLING <i>Kovalenko Y.B., Loginova T. O.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-090	36
FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN THE COURSE OF STUDYING THE DISCIPLINE "INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF TEACHING MATHEMATICS AND COMPUTER SCIENCE" <i>Tiahai I.M., Makhometa T.M.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-091	41
INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR FORMING "SOFT SKILLS" OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION <i>Fedorenko N.I.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-096	48
THE ROLE OF A LEADER IN PARTNERSHIP FOR TEACHERS <i>Tretiak O.P.</i>	

Innovative approaches in jurisprudence

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-050> 57

THE GENESIS OF THE INTERPRETATION OF THE CONCEPTS
OF ESPIONAGE AND "CYBER ESPIONAGE"

Servetskyi I.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-062> 65

LEGAL ASPECTS OF COMBATING THE COVID-19 PANDEMIC IN THE UK:
FIRST STEPS

Kseniia M.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-095> 69

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN JURISPRUDENCE: PROSPECTS AND
PROBLEMS

Pysmenna O., Lavrentii Z.O.

Innovative philosophical and historical perspective

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-001> 74

THE ECONOMIC RISE OF AMERICA IN THE LAST THIRD OF
THE 20TH CENTURY AND ITS IMPACT ON FOREIGN POLICY

Didenko K.V.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-039> 82

GEOPOLITISCHE POSITIONIERUNG DER UKRAINE
IN DER AKTUELLEN PHASE

Poble D., Tereshchenko A.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-057> 90

HISTORY OF UZHGOROD ACCORDING TO ARCHAEOLOGICAL
SOURCES: THE RESULTS OF STUDY

Penyak P.S.

Innovations in philology and linguistics

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-006> 98

COMMUNICATIVE EQUIVALENCE IN TRANSLATION:
PECULIARITIES OF REPRODUCTION

Ostapenko S.A., Skaleba Ye. V.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-040> 106

LATIN TERMS FOR THE BASIC CONCEPTS OF THE FIELD OF
REHABILITATION

Synytsia V. G.

http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-041	111
PRAGMATIC MODIFICATIONS IN THE TRANSLATION PROCESS	
<i>Udovichenko H.M.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-042	118
PRAGMATIC POTENTIAL OF BODY METAPHORS IN ARTICLE HEADLINES OF MODERN MASS MEDIA DISCOURSE	
<i>Koliada A.V.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-059	124
THE SHORT STORY "THE SPECTRE BRIDEGROOM" IN THE CONTEXT OF "THE SKETCH BOOK" BY W. IRVING	
<i>Tveritina T.I.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-064	129
METHODS OF PROPAGANDA IN S. LENZ'S «FRIEND OF THE GOVERNMENT»	
<i>Revutska S.K.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-067	134
THE PROBLEM OF INTERFERENCE IN TEACHING GERMAN AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE	
<i>Rybalka N.V.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-093	140
THE SIGNIFICANCE OF LINGUISTIC CONCEPTUAL "METAPHOR OF VISION" IN TERMS OF transculture	
<i>Yalovenko O.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit31-00-097	146
MODERN CLASSIFICATIONS OF THE BIBLICAL IDIOMS	
<i>Leshchenko H.V., Hrechukha L.O.</i>	

International periodic scientific journal

MODERN ENGINEERING AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

**Heutiges Ingenieurwesen und
innovative Technologien**

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
high impact factor (ICV: 84.86)

***Issue №31
Part 4
February 2024***

Development of the original layout - Sergeieva&Co

Signed: February 28, 2024

Sergeieva&Co
Lußstr. 13
76227 Karlsruhe
e-mail: editor@modern techno.de
site: www.moderntechno.de

Articles published in the author's edition

www.moderntechno.de

e-mail: editor@moderntechno.de